

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

GYULA NÉMETH'İN HAYATI, ESERLERİ VE TÜRK TARİHÇİLİĞİNE KATKILARI

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Burcu COŞKUNÖZ

Ankara,2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİHANABİLİM DALI**

GYULA NÉMETH'İN HAYATI, ESERLERİ VE TÜRK TARİHÇİLİĞİNE KATKILARI

Burcu COŞKUNÖZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU

Ankara,2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH
ANABİLİM DALI**

Burcu COŞKUNÖZ

**GYULA NÉMETH'İN HAYATI, ESERLERİ VE
TÜRK TARİHÇİLİĞİNE KATKILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu
- 2- Prof. Dr. Konuralp Ercilasun
- 3- Doç. Dr. Erdal Çoban
- 4-
- 5-

Tez Savunması Tarihi:

02.07.2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU danışmanlığında hazırladığım “Gyula Németh’in Hayatı, Eserleri, ve Türk Tarihçiliğine Katkıları (Ankara.2021) ” adlı yüksek lisans - doktora/bütünleşik doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 05.08.2021

Burcu COŞKUNÖZ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR.....	III
ÖN SÖZ	V
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: GYULA NÉMETH'İN HAYATI.....	7
1.1. Gyula Németh'in Öğrencilik Yılları.....	7
1.2 Gyula Németh'in Akademik Yılları	10
1.3 Gyula Németh'in Yetiştirdiği Türkologlar	12
A) Hüseyin Namık Orkun	12
B) Hamit ZübeyrKoşay	14
C) Şerif Baştav	15
D) Hasan Eren.....	16
E) LajosLigeti.....	18
F) JánosEckmann.....	19
G) GyörgyGyörffy.....	20
H) Tibor Halasi-Kun	21
İ) GyörgyHazai	22
J) László Rásonyi	24
K) Zsuzsa Kakuk	25
1.4 Gyula Németh'in Aile Hayatı ve Öğrencisinin Gözünden Hocalığı.....	26
1.5 Türkolojinin Gelişmesine Katkı Sağlayan Diğer Macar Türkologlar	27
A) Ármin Vámbéry	27
B) Benedek Péri.....	27
C) EditTasnádi.....	28
D) Éva Csáki	28
E) IgnácsKúnos	28
F) Imre Baski.....	29
G) István Vásáry.....	29
H) LajosFekete.....	30
İ) PálFodor	30
J) József Thúry	31
İKİNCİ BÖLÜM: GYULA NÉMETH'İN ESERLERİ.....	32
A) Attila ve Hunları	32
B) Yurt Tutan Macarlığın Oluşumu	36

C) Folklorik ve Dini Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağzı Araştırmaları	44
D) Kumuk ve Balkar Söz Notları	48
E) Kumanlar ve Yaslar	49
F) Nagyszentmiklós Hazinesi Hakkındaki Çalışmalar	49
G) Dilimizdeki Eski Türkçe Unsurlar	51
H) Anadolu'da Geziler	52
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: GYULA NÉMET'İN TÜRK TARİHÇİLİĞİNE KATKILARI	64
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	74
EKLER	79
ÖZET	114
ABSTRACT	115

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
ALH	: Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
AN SSSR	: Akademija Nauk SSSR
ÁNyT	: Általános Nyelvészeti Tanulmányok [=Genel Dilbilimi Araştırmaları], Budapest
Arm.	: Armağan
AÜDTCFY	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları
a.y.	: Aynı Yerde
BH	: Budápesti Hirlap [Budapeşte Haberleri]
BOH	: Bibliotheca Orientalis Hungarica
Bk:	: Bakınız
BSz	: Budapesti Szemle [=Budapeşte Dergisi]
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
CAJ	: Central Asiatic Journal, Wiesbaden
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DAdW	: Deutsche Akademie der Wissenschaften, Berlin
DLZ	: Deutsche Literaturzeitung
EPhK	: Egyetemes Philologiai Közlöny [=Genel Filoloji Belleteni], Budapest
ÉT	: Élet és Tudomány [=Hayat ve İlim], Budapest
İssIT	: İssledovaniya po Tjurkologii, Alma-Ata
İTED	: İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul
KCsA	: Körösi Csoma- Archivum, Budapest
KSz	: Keleti Szemle [=Doğu Dergisi], Budapest
MNy	: Magyar Nyelv [=Macar Dili], Budapest

- MNyr** : Magyar Nyelvör [=Macar Dil Bekçisi], Budapest
- MSz** : Magyar Szemle [= Macar Dergisi], Budapest
- MSzK** : Magyar Szemle Könyvei [=Macar Dergisi Kitapları]
- MTANyIOK** :A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei [= Macar Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Bölümü Bildirileri]
- NyÉ** : Nyelvtudományi Értekezések [=Dilbilimi Tezleri]
- NyK** : Nyelvtudományi Közlemények [=Dilbilimi Bildirileri]
- OLZ** : Orientalistische Literaturzeitung, Berlin
- REH** : Revue des Etudes Hongroises, Budapest
- S.** : Sayı
- s.** : Sayfa
- StOrF** : Studia Orientalia Fennica
- SUSToim** : Suomalais – Ugrilainen Seuran Toimituksia, Mémoires de la Société Finno- Ougrienne.
- TDB** : Türk Dili Belleteri, Ankara
- TDED** : Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- TTK:** : Türk Tarih Kurumu
- Tsb** : Tjurkologičeskij Sbornik, Moskva
- TSz** : Történeti Szemle [=Tarih Dergisi], Budapest
- UAJb** : Ural Altaische Jahrbücher, Wiesbaden
- Ujb** : Ungarische Jahrbücher, Berlin und Leipzig
- Vd.** : Ve diğerleri
- VT** : Voprası Tjurkologii, Bakü
- VJa** : Voprası Jazıkoznaniya
- ZDMG** : Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

ÖNSÖZ

Türkoloji, Türk halkının dilbilimini, edebiyatını ve tarihini inceleyen bilim dalıdır. Bu çalışmamızda Avrupa'da ilk Türkoloji Enstitüsü'nü kurmuş Macarların, Enstitü'nün yetiştirdiği Türkologlardan biri olan Gyula Németh'in hayatı, eserleri ve Türk tarihçiliğine katkıları ele alınmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde Macarların yurt tutuş öncesi efsanesinden, bugünkü yurtları olan Macaristan'a yerleşmelerinden, başka devletlerin hâkimiyeti altında kalan Macarların gerek sosyal gerek kültürel alanda benzerlik göstermeleri sebebiyle kökenlerini araştırma içerisine girmeleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Németh'in hayatı ve yetiştirdiği Türkologlar ele alınmış, ikinci bölümde eserleri ve üçüncü bölümde Türk tarihçiliğine katkıları incelenmiştir. Kendisi birçok sahada çalışmış çok önemli bir ilim insanıydı. Eserlerinden bazıları Türkçeye çevrilmiş ve bazı öğrencileri tarafından hayatı ve çalışmaları kısmen ele alınmıştır. Hayatına ve bizlere bıraktığı eşsiz eserlere biraz daha kapsamlı bir şekilde değinmek bu çalışmamın amacı olmuştur. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Lajos Ligeti, János Eckmann, György Györffy, Tibor Halasi-Kun, György Hazai, László Rásonyi, Zsuzsa Kakuk'un yanısıra ülkemizde de Hüseyin Namık Orkun, Hamit Zübeyr Koşay, Şerif Baştav ve Hasan Eren vardır. Kendi öğrencilerinin ve Türkoloji'ye gönül vermiş diğer önemli Macar Türkologların da çalışmalarına birinci bölümde ayrıca yer verilmiştir.

Ármin Vámbery'nin Türkoloji Enstitüsü'nü kurmasından sonra araştırmaların hız kazanması Türk diline oldukça katkı sağlamıştır. Bu Enstitü'nün öğrencilerinden biri olan Gyula Németh kürsüde kaldığı yarım yüzyıl boyunca çalışmayı asla bırakmamış, kendinden öncekileri örnek almış, zaman zaman eleştirmiş ve kendinden sonrakilere de ışık tutan bilim insanı olmuştur. Yayımladığı üç yüzden fazla eserle tarihin alacakaranlığına dalmış ve pek çok konuda tarihin karanlık tarafının aydınlanmasını sağlamıştır.

Çalışmamda yardımlarını esirgemeyentez danışmanım Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu'ya, ayrıca Doç. Dr. Erdal Çoban'a ve Prof. Dr. Konuralp Ercilasun'a teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

1870’li yıllarda Türkoloji’nin Macaristan’da Türkiye’den daha erken bir dönemde kurulmasının nedeni Macarların köken arayışlarına girmiş olmalarıydı. Çok eski zamanlardan beri süregelen Türk-Macar münasebetleri kültürlerarası etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Yurt tutuş öncesi Macar tarihi iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm Ön Macar dönemidir ve bu dönemde Macar olarak adlandırılabilir bir kavim mevcut olmamıştır. Bu dönemin üzerinde durulmasının nedeni, sonradan Macarları oluşturacak olan kavimlerin izlerinin bu döneme uzanıyor olmasıdır. Bazı Türkologların Macarların Hun kökenli olduklarına dair görüşleri, onları bu konuda araştırmaya ve çalışmaya itmiştir. ‘Türk Mitolojisi’ adlı eserde Macarların kökeni hakkında Hunların yurttutuşlarından önceki bir geyik efsanesinden bahsedilmektedir. Sözü geçen efsane kitapta şu şekilde yer almıştır: “Vaktiyle Kimmer Kralı’nın Utigur ve Kutrigur adlı iki oğlu vardır. Birgün bu iki oğlan avlanmak için dışarı çıkarlar. Avlanmak için gezinirken bir dişi geyiğe rastlarlar ve iki kardeş derhal geyiği kovalamaya başlarlar. Çocuklar kovaladıkça geyik de bir denizin kenarına gelene kadar kaçar. Çocuklar geyiği denizin kenarına sıkıştırıp vurmak isterler. Fakat o geyik denize atlayıp yüzer. Çocuklar da yüzerek geyiğin peşine düşerler. Çocuklar geyiğin ardından karşı sahile kadar geçer. Karaya ayak bastıklarında geyik birdenbire gözden kaybolur.” Böylelikle yeni yurtlarına yerleşen Kutrigurlar ile Utigurlar nesilden nesile süren kabilelerini oluşturmuşlardır.¹

İkinci dönem ise Ana Macar dönemidir ve Macar kimliğinin ortaya çıkmasından yurt tutuşa kadar olan dönemi kapsar. Macarların tarihlerinin en eski çağlarından beri Türk kavimleriyle sık sık temasta bulunmuş olmaları ve hatta Macarların Türk soyuyla karışmış olmalarından ileri gelmektedir. Macar kavmi 9. yüzyılda tarih sahnesinde boy göstermiştir. 7-11. yüzyıllarda, Don-Volga ve Kuzey Kafkasya bölgesinde hüküm süren büyük Hazar Devleti’nin hakimiyeti altında yaşayan Macarlar, 9. yüzyılda Hazar Devleti’nde ortaya çıkan karışıklıklar sonucunda bağımsız bir hale gelir ve bu tarihten sonra adları İslâm ve Bizans kaynaklarında geçer. Aslında Fin-Ugor kavmi olan Macarlar, Türk kavimleri ile birlikte yaşadıkları yüzyıllar sonunda tarımcılık ve ziraatla uğraşp, ordu kurup savaşan bir kavim haline gelmiştir. Macar adı, Fin+Ugor: Mansi + Türkçe: Eri: İnsan + eri anlamına gelen ve Latince Ungarus’tan ortaya çıkan, Batı dillerinde Hongrois, Ungarn’da bir Türk kavim adı olan Onogur’dan gelmektedir.

¹Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C.:1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s.629.

Macarlar 9. yüzyıldan önceki tarihlerini aydınlatmak amacıyla İç Asya'ya kadar uzanan bozkır bölgesinin geçmişini araştırmış ve bu uğurda büyük gayretler göstermişlerdir. Kuzey Kafkasya Don-Volga nehirleri arasında yaşayan Macarlar 9. yüzyılın sonlarına doğru doğudan ilerleyen büyük Türk kavmi Peçeneklerin baskısı altında batıya doğru göç etmek zorunda kalmışlardır.²Savaşçı bir ulus olarak görülen Macarlar 896 yılında bugünkü yurtlarına geldikleri zamanda da bu özelliklerini uzun süre korumaya devam etmişlerdir. Avrupa'da Türklere karşı koyabilen ulusların başında gelen Macarlar Osmanlı Devleti ile tarihi bir ilişkiye tanıklık etmiştir.³ Günümüzde Orta Avrupa'da yer alan ülke 1526 Mohaç Savaşı'nın kazanıldığı yıldan 1699 Karlofça Antlaşması'yla Avusturya'ya bırakılana kadar 173 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmıştır.⁴ Bu 173 yıl boyunca birçok yapıtın yanısıra birçok sözcük de iki ülke arasında benzerlik göstermektedir. Örneğin; 'ács' (marangoz), 'alma' (elma), 'arpa' (arpa), 'bajusz' (bıyık), 'balta' (balta), 'béka' (bağa), 'oroszlan' (aslan), 'sator' (çadır), 'szakal' (sakal), 'szék'(sandalye- seki) ve bunun gibi yaklaşık bin tane ortak kelime vardır.⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan hâkimiyeti sırasında ortak sözcükler dışında bıraktığı mimari eserleri de bulunmaktadır. Cami, medrese, han, hamam, türbe, mescit, ılıca, tekke ve kaleleriyle yaklaşık yedi yüz elli tane eser vardır. Günümüze kalan en önemli eserlerinden biri Gazi Kasım Paşa Camii, Macaristan'ınPeçuy şehrinde yer almaktadır, aynı şehirde yer alan bir başka yapıt ise zarif süslemeleri ve mihrabıyla dikkat çeken minareye sahip Hasan Paşa Camii ve İdris Baba Türbesi' dir. Sigetvar'da (Zigetvar) kalenin içinde bulunan, Evliya Çelebi'nin epey yüksek olarak söz ettiği ancak günümüze kadar varlığını sürdürememiş minaresiyle Sultan Süleyman Camii, 1566 yılından sonra inşa edilmiştir. Eğri'deki Kethüda Hamza Bey Mescidi Minaresi, Erd'deki Hamza Bey Palankası Camii, Şikloş'taki Malkoç Bey Camii, Budin'deki Gül Baba Türbesi Macaristan'da Osmanlı dönemine ait önemli kalıntılardandır.⁶

Osmanlı dönemi ve öncesi kullanılan ortak kelimelerin yoğunlukta olması sebebiyle, Macarlar köklerini araştırmak için çalışmalara başlamışlardır. Türklere karşı

²Şerif Baştav, "Türk Kültürüne Hizmet Eden Macar Türkologlar",**2023 Dergisi**, Sayı:59, Ankara, 2006, s.5.

³ Hicran Yusufoglu, "Osmanlı-Macar İlişkileri",**Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları**, Ankara, 1995, s.7.

⁴ Abdullah Özkan, **Osmanlı'nın İzinde, İmparatorluğun Üç Kıtadaki İzleri**, Boyut Yay. İstanbul, 2015, s.120.

⁵John Dyneley PRINCE, "Macar Dilindeki Türkçe Unsurlar", çev.: M. Turgut Berbercan, **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.2 sayı:2, Çankırı, s.128-132.

⁶ Ayşe Denknalbant, "Macaristan'da Osmanlı Sanat Eserleri", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.:27, İstanbul, 2003, s. 295.

asıl ilgiMacaristan'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan'ı hâkimiyeti altına almasından sonra olmuştur. Türkoloji çalışmalarının çok eskiye dayanmasının sebeplerinden biri budur. Bu dönemde Macar dili ve Türk dili arası benzerlikler ilk kez keşfedilmiştir. Macar şair Valantin Balassi bu dönemde Türkçe şiirler çevirmiş ve mısralar eklemiştir. Bir diğer etken de Osmanlı hâkimiyeti öncesi Orta Asya bozkırlarında Türklerle Macarların yakın ilişkide olmalarıdır. Türk yanlısı politika izlemesinin başlıca nedenlerinden biri Hamsburgların Macarlara uyguladığı baskıcı tutumlarıydı. Macarca diline hâkim olmayan memurların çalıştırıldığı, asilzadelerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapıldığı, Avusturya ordusunda görevlendirildiği, Almanca konuşturulmaya zorlandığı, sanayinin ve ekonominin gelişmemesi için yaptırımlar uygulandığı, kültürlerini ve bilhassa dillerini unutturmaya yönelik yapılan bütün bu tutumlar Macarları Türklere yakınlaştırmıştır. Çünkü Macaristan'daki Türk hâkimiyeti döneminde Macar milli kültürüne zarar verilmemiş, bilhassa kültürlerini korumaya yönelik hoşgörülü bir tutum sergilenmiştir.⁷ Bütün bu baskılara rağmen Macarların kendi benliklerini ve geçmişlerini aramalarıyla 19. yüzyıldan itibaren gelişen bilimsel ortamın sağladığı imkânlar, Macar tarihine dair çalışmalara hız kazandırmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Macaristan kültürel çalışmaları âdetaltın çağını yaşıyordu. Yazılı kaynakların az olması nedeniyle Arap ve Bizans kaynaklarından faydalanmışlardır. Türk Macar tarihi ilişkileri nedeniyle araştırmacıların dikkati İstanbul'a yönelmiştir. İstanbul arşiv ve kütüphaneleri Macarlarla ilgili zengin malzeme içermekteydi. Macar Kralı Mátyás'a ait Korvinaların (Corvina) önemli bir bölümü buradaydı. Bu nedenle Korvina araştırmaları konusunda ilk adımı tarihçi Lajos Thallóczy (1856-1916) atmıştır. Thallóczy'nin öncülüğünde Türkiye'de pek çok kez bulunmuş olan rahip Imre Karácson (1863-1911) 1907'de İstanbul arşivlerinde bu malzemeyi araştırması üzerine görevlendirilmiştir. Kendisi Türk- Macar ilişkileri ile ilgili makaleler yazmıştır. Karácson bu ilişkileri daha da derinleştirmek adına İstanbul'da bir enstitü kurulması yolunda bir fikir ortaya atmıştır. Dönemin Başbakanlık Şube Müdürü Kunó Klebelsberg (1875-1932) böyle bir enstitünün yöneticiliğine Karácson'u düşünmekteydi. Ancak Karácson'un beklenmedik ölümüyle arşiv araştırmaları yarıda kalmıştır. Ardından çıkan Balkan Savaşları (1912-1913) çalışmaları bir süre daha geciktirmiştir. Karácson'dan sonra Estergon Teoloji

⁷Pınar Yiğit Türker, "Macaristan'da Türkoloji Çalışmalarına Genel Bir Bakış: Türkoloji'nin Gelişimi ve Macar Türkologlar", **Dede Korkut'un İzinde 30 Yıl Prof. Dr. Üçler Bulduk'a Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar**, Alpaslan Demir (ed.), Ankara, Gece Kitaplığı, 2017, s.750-751.

Yüksek Okulu'nda öğretmenlik yapan Lipot Mosony bu göreve getirilmiştir. Kısa sürede Türkçe öğrenerek İstanbul'a gelmiştir. 1915 yılında Macaristan'da eğitim gören yaklaşık 200 Türk genci için Türk-Macar Kültür Merkezi'nin oluşturulmasını tavsiye etmiş ve İstanbul'da Macar Bilimler Enstitüsü'nün kurulmasında katkıda bulunmuştur. Siyasetçi yazar Kont Miklos Bánffy'nin mahalli organize görevini bizzat üstlenmiş ve Mosony Enstitü için uygun bir yer bulmak adına çok çaba göstermiştir. İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (Konstantinapolyi Magyar Tudományos Intezet) 1916 yılında Macar Krallığı Din ve MillîEğitim Bakanlığı'nın 9764/1916 sayılı kararnamesiyle devlet kurumu olarak kurulmuştur. İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nün faaliyetleri Turán Dergisi'nde yayımlanmıştır.⁸

Macar tarihine ışık tutan çalışmalar ancak 19. yüzyılda karşılaştırmalı tarihsel dil bilimi sayesinde diğer dillerle arasındaki benzerlikler, bir başka deyişle, rastlantısal olmayan, akrabalığa dayanan ses bilgisel ilişkiler saptamaya çalışmış olmalarıdır. Macaristan'da milli bilim olarak kabul edilen Türkoloji'nin kurulması ile hızlanan çalışmalar Türkçeyle olan akrabalık konusunda Macar Türkologlarını uzun süre meşgul etmiştir. "Akademimiz ve Doğu Filolojisi" adlı eserinde Macar Türkoloji'sini iki gruba ayıran Németh, birincisinde Pál Hunfalvy ve József Budenz'in Fin-Ugor araştırmaları meseleleriyle ikinci dereceden ilgilenmiş olmalarını, ikinci gruba dâhil olan Ármín Vámbery'nin çalışmalarının çoğunu Doğu Filolojisi alanında yürütmesi üzerine ele almıştır. Macarcada Türk dillerinden ve Fin-Ugor dillerinden birçok alıntı sözcüklerin bulunması bilimsel çalışma ortamında görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Bazı araştırmacılar Macar dilinin Fin-Ugor kökenli olduklarını savunuyordu. Avrupa'nın ilk Türkoloji enstitüsünü kuran Ármín Vámbery, Macarcanın Türk kökenli bir dil olduğunu savunmuştur. Fin-Ugor karşılaştırmalı dil bilimin kurucularından József Budenz ise buna şiddetle karşı çıkmıştır. Gyula Németh de Macarcanın Fin-Ugor kökenli olduğunu savunanlar arasındaydı.⁹ O dönemde aralarında âdetâ bir Fin-Ugor savaşı çıkmıştı. Németh'in hocası Vámbery neredeyse tüm hayatı boyunca Türkoloji alanında birçok makale ve otuz sekiz kitap yazmıştır. Bu çalışmalarının çoğu yabancı dillere çevrilmiş, birçok ülkede Türkoloji alanındaki araştırmalara yol göstermiştir. Bu alandaki en önemli eserlerinden biri "A Török Faj (Türk Irkı)" olmuştur. Osmanlıca ve Çağatayca dilleri üzerinde çalışan Vámbery "Abuşka" adlı sözlüğünü 1862'de

⁸Melek Çolak, "İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916-1918)", **Karadeniz Uluslararası Dilbilimsel Dergi**, Sayı:3, 2009, s. 93-94.

⁹ Hakkı Murat Tüzel, "Yurt Tutuş Öncesi Macar Tarihi", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2003, s.6.

yayımlamış ve “Muhakemetü'l-lugateyn” adlı eseri Macarcaya tercüme etmiştir. Ardından “Kutadgu Bilig” isimli eseritercüme edenVámbery bu alanda ününü arttırmıştır. 1882 yılında “A Magyarok Eredete” (Macarların Kökeni) adlı çalışmasını bilim dünyasına kazandırmıştır. Türk amirali ve dîvan şairi Seydi Ali Reis'in Hindistan ve Afganistan hakkında yazmış olduğuseyahatnamesini (1553-1556) İngilizceye, Özbek şair Muhammed Salih'in “Şeybani-Name” destanını ise Almancaya çevirmiştir. Vámbery'nin bilim dünyasına sunduğu eserler halen günümüzdeki önemini korumaktadır. Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nün kurucusu Vámbery emekli olduktan sonra kürsü bir süre boş kalmıştır. Kürsünün başına 1916 yılında Macar Türkoloji'sineâdeta çığır açan Türkolog Profesör Gyula Németh geçmiştir. Németh çalışmalarını oluştururken çok yönlü kaynaklar hakkında incelemeler yaparak eserlerini kaleme almıştır.¹⁰Ortaya koyduğu bu çalışmalar ile Türkoloji'ye büyük katkı sağlamıştır. Macarcada kullanılan Türkçe kelime yapısı üzerinde durmuş ve Türk lehçeleriyle uğraşmıştır. Elli yılı aşan araştırmalarıyla dünyanın sayılı bilim insanlarından biri olmuştur. Anadolu'ya yaptığı ilk gezisinde Türk-Macar ilişkileri hakkında çalışmalarıyetersiz bulup çoğaltmaya karar vermiş ve gezi notlarını ilk eseri olan “Kisázsiában” (Anadolu'da) adlı ilk yazısında yayımlamıştır.¹¹ Németh gibi diğer Macar Türkologlar da kendi dillerinin kökenlerini araştırırken Türkoloji'nin ortaya çıkmasına sebep olmuş hem kendi kültürlerini hem de Türk tarihini pek çok yönden aydınlığa kavuşturmuşlardır.

Ülkemizde ise Mustafa Celaleddin Paşa, Necip Asım,Ahmed Vefik Paşa ile Şemseddin Sami Türk dilinin ve tarihçiliğin temellerini atan dilbilimciler arasındadır. Fredrich Wilhelm Radloff, Elias John, Ármin Vámbéry, Wilhelm Thomsen,Wilkinson Gibbgibi Batılı Türkologların Türklerin tarihi, edebiyatı ve dili hakkındaki eserleri Türkiye'deki aydın insanlar tarafından günü gününe takip edilmiştir. Özellikle 1908 Meşrutiyet'inden sonra Türkoloji'nin ve Türk dünyasının siyasi ve kültürel olarak gündeme gelmesinin nedeninin Cumhuriyeti kuran kuşakladoğrudan ilgi ve alakasının olduğuaşikârdır. Batıdaki yeni yayımları ülkeye taşıyan ve Türk yazı dilinin kültürel düzeyde Türk Milli kimliğini oluşturmaya çalışanlar arasında Ömer Seyfeddin, Ahmed Midhat, Yusuf Akçura, Şemseddin Sami, Necip Asım, Ziya Gökalp, Fuad Köprülü, Hüseyinzade Ali gibi aydınlar yer almaktaydı. Mustafa Kemal Atatürk'ün ve arkadaşlarının bu zorlu süreç sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kurup Kurtuluş

¹⁰Pınar Yiğit Türker, **a.g.m.**, s. 754-757.

¹¹ Alev Duran, “Macar Türkolojisi”, **Belgi Dergisi**, C.2, S.20, Denizli, 2020. s.2769.

Savaşı'nı örgütlenerek savaşı kazanması, sonrasında da Türkiye Cumhuriyeti'ni kurması gibi tarihi adımlarında, Türkoloji çalışmalarıyla gelişen Türklük bilincinin kuşkusuz doğrudan bir etkisi olmuştur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Türkiyat Enstitüsü'nün Cumhuriyet'in ilanından yalnızca bir yıl sonra kurulması bunun en büyük nişanesidir. Enstitü 'de Türkoloji Kütüphanesi kurarak Türk kültürü ile alakalı arşiv oluşturmanın yanı sıra metinlere dayalı gramer ve sözlüğünün yapılması amaçlanmıştır. Çarlık Rusya'nın önde gelen âlimlerinden Sibirya Türkü kökenli N. Katanov'un 3000 kitaplık özel kitaplığı maddi ve manevi birikimini Kurtuluş Savaşı'nda tüketmiş olan bu genç hükümetin 3000 altın ödeyerek satın almış olması Türkoloji'ye verilen önemin ne kadar üstün olduğunun bir göstergesidir.¹² Atatürk'ün 1936 yılında açılan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hungaroloji Bölümü'nü kurması ve kürsü başkanlığına Macar Türkolog Prof. Dr. László Rásonyi'yi bizzat davet etmesi O'nun Türkoloji'ye verdiği değeri göstermektedir. Reşit Rahmeti Arat, Hüseyin Namık Orkun, Hasan Tahsin Banguoğlu, Saadet İshaki Çağatay, Mecdut Mansuroğlu, Wolfram Eberhard, Tadeusz Kowalski, Walter Ruben, Hellmut Ritter, Tibor Halasi-Kun gibi doğubilimcilerin Türkiye Türkoloji'sine katkıları son derece değerlidir. Gyula Németh hayattayken Almanca yayımlanan son makalesinde *“14 yaşımdan beri hayatımın amacı, Macarların kökeninin aydınlatılmasına Türk bilimi araçlarıyla katkıda bulunmaktır.”* diyen Türkolog bu alanda yaptığı çalışmalarla önemli bir yer tutar.¹³ Macaristan'daki tanınmış öğrencileri arasında Rásonyi, Ligéti, Ceglédy, Çekoslovak Türkoloğu Blaškoviç, Kakuk gibi aydınların yanısıra yurdumuzda da Hüseyin Namık Orkun, Hamit Zübeyr Koşay, Hasan Eren, Şerif Baştav ve İbrahim Kafesoğlu vardır. 1976 tarihinde kaybettiğimiz Gyula Németh için 23 Aralık Perşembe günü Budapeşte Farkasrét'de cenaze töreni yapılmış, külleri doğduğu yer olan Karcag kasabasına nakledilmiştir.¹⁴ Her yıl Türksoy, Türk Dil Kurumu ve Macaristan'ın Ankara Büyükelçiliği'nin organizasyonu ile Gyula Németh'i anma töreni düzenlenmektedir.

¹² Mustafa Öner, *“Türk Dünyası ve Türkoloji”*, **Aydın Türklük Dergisi**, Sayı:1, 2015, s.88-89.

¹³ András Róna-Tás, **Gyula Németh**; çeviren: İsmail Doğan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s.47.

¹⁴ Şerif Baştav, **a.g.m.**, s.11.

I. BÖLÜM

GYULA NÉMETH'İN HAYATI

1.1. Gyula Németh'in Öğrencilik Yılları

Gyula Németh, terzi bir ailenin üçüncü çocuğu olarak 2 Kasım 1890 yılında Macaristan'ın Tisa nehri üzerindeki Szolnok iline bağlı Karcag kasabasında dünyaya gelmiştir. Yoksul bir aileye sahip olması nedeniyle ilkokuldan sonra gösterdiği üstün başarı sayesinde orta öğrenimine ancak devam edebilmiştir. Daha çocuk yaşta çalışkanlığı ve yabancı dillere olan kabiliyeti ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Lisedeyken Latince, Almanca ve Yunancanın yanı sıra diğer dilleri de kısa zamanda öğrenen Németh on dört yaşındayken yakın arkadaşı Györffy'nin teşvikiyle Türkçe öğrenmeye başlamıştır. 1908 yılı yaz tatilinde Türkçeyi yerinde duyup pekiştirebilmek için Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a seyahat etmiş, bu gezinin masraflarını vermiş olduğu yabancı dil dersleriyle kendisi karşılamıştır. Ertesi yıl İstanbul'un da ötesine geçmiş, Aydın ve İzmir'i seyahat etmiştir. Bulduğu her fırsatta insanlarla Türkçe dilbilgisini geliştirmek adına sohbetler etmiştir. Genç öğrencinin sohbetlerinin izleri döndükten hemen sonra yayımladığı gezi notlarından anlaşılmaktadır.¹⁵

Anadolu'ya yaptığı geziler neticesinde Türk-Macar ilişkileri üzerine çalışmaya karar veren Németh 1909 yılında liseden mezun olduktan sonra Kırım'a gitmiş, burada Tatarlar ilgisini çekmiş, Türklere ve Türk diline olan ilgisi artmıştır.¹⁶ Türkçe dilbilgisinin yanında Rusça dilbilgisini de öğrenmiştir. Tatar ileri gelenleriyle tanışıp bu konu hakkındaki izlenimlerini gazetede yayımlamıştır. Hatta Eötvös Kollégium'un¹⁷ (Eötvös Koleji) kapısını bu şekilde aralamıştır. Gyula Németh'i o zamanlar Központi Vásárcsarnok (Budapeşte Merkez Hali) yanındaki eski bir bina olan koleje Géza Bartoniek¹⁸ kabul etmiştir. Gyula Németh bu kurumda; Zsolt Beöthy, Gusztáv Heinrich, Frigyes Riedl, Bernát Alexander, Lajos Katona, Gyula Pasteiner ve László Fejérpataky'den ders almıştır. Németh üniversite yıllarından şu şekilde söz etmektedir: "Sınırsız bir özgürlük ve huzur vardı. Doktora tezlerinin sayısı artıyordu, hatta aralarında değerli olanlar da vardı." Eötvös Kollégium'un (Eötvös Koleji'nin) yeni

¹⁵ András Róna-Tás, *a.g.e.*, s. 9-10.

¹⁶ Hasan EREN, *Türklük Bilimi Sözlüğü 1. Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s.233.

¹⁷ 1895 yılında fizikçi Loránd Eötvös'ün babasının adıyla kurduğu kolej Budapeşte'de bulunmaktadır.

binası 1911 yılında Macaristan'ın başkenti Budapeşte'nin Ménesi Caddesi'ne inşa edilmiştir ve içinde yüz kadar öğrencisi vardır. Németh'e göre bu öğrenci sayısı eğitim için uygun değildi, bu yüzden sayıyı tekrardan altmışa indirmişti. Kurumun kendi hocaları olmakla birlikte dışarıdan gelen hocaları da vardı. Gelen hocalar arasında Macarcayı akıcı bir dille konuşan Bernát Alexander, Németh üzerinde derin bir etki bırakmıştı.

Alman dili ve edebiyatını Kleinmayer'den; Fransızca'yı Horváth'tan; klasik dilbilimini Némethy Géza'dan; tarih dersini Mika Sándor, Imre Madzar ve Ernst Molden'den almıştır. Németh için kütüphane çok önemliydi. Herkesin üniversite hocası ya da yönetici olmak istediğini, çoğunluğun ortaokullarda çalıştığını, başarılı olmanın esasının bilimsel çalışma olması gerektiğini hatıratında yazmıştır. Németh'in yeteneği Bernát Munkácsi'nin de dikkatini çekmişti ve üniversiteye girmesinden birkaç ay sonra 10 Nisan 1910 tarihinde Milletlerarası Orta ve Doğu Asya Cemiyeti Macaristan Komitesi'ne Gyula Németh'in, Kumuk ve Balkar dilleri hakkında araştırma yapması amacıyla Kafkasya'ya yapacağı gezi için maddi ve manevi destek istediği dilekçeyi sunmuştu. Munkácsi'nin bu desteği Németh'in dil bilgisine, Türkiye'ye ve Kırım'a yaptığı gezilere yardımcı olmuştur. Komite toplantısında Munkácsi, Gyula Germanus, Ignác Kúnos, Ede Mahler, Gyula Mészáros, Géza Nagy ve Gyula Sebestyén de bulunuyordu. Németh'in bu gezisi için 1000 kron verilmesi oybirliğiyle kabul edilmişti. 1902 yılında Hamburg'da 13. Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresi'nde kurulan komitenin amacı öncelikle Asya'ya yapılacak bilimsel araştırma gezilerini desteklemektir. Üye ülkeler arasında 12. Kongre'de Roma'da seçilen komitede Fransa, Büyük Britanya, Almanya, Hollanda, Danimarka, İsveç, Norveç, İsviçre, İtalya, Birleşik Devletler yer alıyordu. İngiltere'nin temsilcisi Aurél Stein, Macaristan'ın ise Ármin Vámbéry ve Antal Hermann'dı. Milli Macar Komitesinin ilk başkanı Vámbéry, sekreteri ise Munkácsi olmuştu. Komite kısa bir süre sonra büyük bir üne sahip olacak Keleti Szemle (Doğu Dergisi) adlı dergiyi çıkarmıştır. 1910 yılında Gyula Németh'in Komitenin bursunu alabilmesi Rus bilim dünyasıyla bağlantıda olan Munkácsi'nin Macar bilimsel araştırma gezisi için Çarlık makamlarından izin alabilmesi sayesinde olmuştur. Bursu kazanan Németh Kafkasya'da üç ay kalmıştır.¹⁹Kafkasya'da kaldığı aylarda Balkar ve Kumuk Türkleri arasındaki kelime hazinesini ve metinleri derlemiştir.

¹⁹ András Róna-Tás, **a.g.e.**, s.11-12.

Döndüğünde bu yazısını “Keleti Szemle” (Revue Orientale/ Doğu Dergisi)²⁰ adlı dergide yayımlamıştır. 1900 yılında çıkmaya başlayan “Keleti Szemle” (Doğu Dergisi) Macar Türkologların çalışmalarını yayımlayan bilimsel dergiler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Dergi 1. Dünya Savaşı içinde bazı zorluklarla karşılaşmış ve 1932 yılında yayımına son vermiştir.²¹

1911-1912 yıllarının yaz aylarında üniversite tarafından eğitimini pekiştirmek amacıyla Almanya’ya gönderilen Németh, Leipzig’de Alman dilbilimci Hans Stumme’den ders almıştır. Üniversitede öğrenci iken “Uluslararası Orta ve Doğu Asya Kurumu’nun” Macar Komitesi’ne üye seçildikten bir sene sonra kurum tarafından A. Vámbéry’nin desteğiyle Başkurdistan’ın başkenti Ufa’ya Türk asıllı Çuvaşları araştırması için gönderilmiştir.²² Üniversite öğrenciliği sırasında 1910’da Kafkasya’daki Kumuk ve Balkar dillerini, 1913’te Ufa Çuvaşçasını yerinde inceleyerek zengin dil malzemesini derlemiştir.²³ Németh’in o zamanlar Çuvaşların büyük çoğunluğunun yaşadığı Kazan’a değil de neden Ufa Çuvaşları arasına gittiği pek çok kişi tarafından merak edilmiştir. Dilekçesinde Çuvaş halkının Ufa ve Orenburg’dan tecrit edildiklerini belirtmiştir. Németh’in öncesinde Gyula Mészáros 1906-1907 yıllarında Çuvaş topraklarında yaptığı araştırmalarını 1908’de ve 1912’de iki cilt halinde yayımlamıştır. Reguly’nin 1843’te ve 1845’te Çuvaşlar arasında yaptığı derlemeleri Budenz 1862-1863 yıllarında yayımlamıştır. Munkácsi 1885’te, Pápay 1898’de derlemeler yapmıştır. Buna rağmen erişilebilir Çuvaşça kaynaklar oldukça zayıftı, bu nedenle Gombocz “Çuvaş Lügatçesi” (Csuvas Szójegyzék) adlı çalışmasını 1906 yılında ulaşabildiği yayınlardan oluşturmak zorunda kalmıştır. Ancak Paasonen’in “Nyelvtudományi Közlemények”(Dilbilimi Bildirileri) dergisinin eki olarak yayımlanan “Csuvas Szójegyzék” (Çuvaş Sözlüğü, 1908) bu bölgedeki derlemelere dayanmasından dolayı Gombocz’un çalışmasını çabucak geride bırakmıştır. Paasonen’in eseri günümüze kadar değerini korumuştur. Nikolay Aşmarin’in on yedi ciltlik dev eserinin ilk fasiküllerini 1910 ve 1912 yıllarında yayımlaması Çuvaşçanın o dönem önemli bir

²⁰ “Doğu Dergisi.”

²¹ Hasan Eren, “Geçmişine Bakan Yalnız Bir Ulus: Macarlar”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Kasım 2001, C.: 36, Sayı: 215, s.85.

²² Hamit Z. Koşay, “Gyula Németh”, **Bellekten**, Cilt: 41, Sayı:161, 1977 Ocak, Ankara s.181.

²³ J. Ecmann, “Gyula Németh 2 Kasım 1890- 15 Aralık 1976”, **Türk Dili Bellekten**, III. Seri, Sayı: 14-15, Ankara 1951, s. 81

mesele olduğunu göstermektedir.²⁴ Bu durum, Németh'in bundan sonraki araştırmalarında Altay dilleri üzerinde çalışmasına vesile olmuştur.

Avusturya-Macaristan tahtının veliiaht prensi Ferenc Ferdinand'ın eşiyle birlikte Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'daki ziyaretleri esnasında 28 Haziran 1914'te suikast sonucu öldürölmesi üzerine 28 Temmuz 1914 tarihinde Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle 1. Dünya Savaşı meydana gelmiştir.²⁵ 1913-1914 yıllarında burslu öğrenci olarak Leipzig, Berlin ve Kiel Üniversitelerinde Hans Stumme, George Jakob, Martin Hartmann, Wilhelm Wundt, K. Bergmann'dan ders alan Németh, 1914'te Sibirya'da yaşayan Türk kavimleri ve Tunguzlar arasında inceleme gezisine gitmeye hazırlanırken savaşın çıkması nedeniyle bu isteğini gerçekleştirmemiştir.²⁶

Bu sırada A. Vámbéry'nin vefatıyla üniversitedeki Doğu Dilleri Kürsüsü alışılmadık bir karar alıp uygun biri olmadıkça kadroya atama yapılmayacağını belirtmiştir. Németh 1914 yılında üniversiteyi bitirdikten bir yıl sonra öğretim görevlisi olarak doçentlik sınavına girebilmek için izin almıştı. Çünkü o dönem yürürlükteki kurallara göre üniversiteyi bitirdikten üç yıl sonra dilekçe verilebiliyordu. Unvanını Türk bilimi alanından alan Németh bu vazifesini büyük bir özveriyle yerine getirmişti. 1916 yılında boşalan kadroya profesör olarak atandıktan ancak iki sene sonra ordinaryüslüğe yükselmiştir.²⁷

1.2. Gyula Németh'in Akademik Yılları

Németh 1916 yılından 1918 yılına kadar geçici kadroyla üniversite hocalığı yapmıştır, öğretim görevliliği sırasında Almanca olarak "Sammlung Göschen"(Göschen Kitaplığı) serisinde dört ders kitabı yazmış olmakla birlikte onlar arasında ikinci baskısı yapılan "Nyelvtan"(Dil Bilgisi) isimli eseri sayılı eserler arasına girmiştir. Daimî kadroya geçişinin ise kesin tarihi 31 Aralık 1918'dir. Her ne kadar üniversite kadrosuna atanması Károlyi hükümetince yapılmış olsa da bu onun siyasetle doğrudan ilişkisinin

²⁴ András Róna-Tás, **a.g.e.**, s.16.

²⁵ Naciye Güngörmüş, **Macaristan'da Değişim ve Demokrasiye Geçiş (1989-2009)**, Köksav Yay., Ankara 2010, s.63.

²⁶ şerif Baştav, **a.g.m.**, s.10.

, s.10.

²⁷ Hamit Z. Koşay, **a.g.m.**, s.182.

olduğunu yansıtmamaktadır, bu noktaya gelmesi Németh'in ancak azmi ve çok çalışmasının bir ürünüdür.²⁸

1962 yılında Tibor Halasi-Kun tarafından İngilizceye çevrilen “Türkische Grammatik” (Türkçe Gramer) adlı kitabı takdirleri üzerine toplamıştır. Németh'in öncülüğünde 1920'de, Şark Cemiyeti'nin yerine geçmek üzere “Körösi Csoma”adlı bir dernek kurulmuş ve Németh İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bu derneğin başkanlığını yapmıştır. 1918'de “Turan”dergisini çıkarmış, Körösi Csoma derneğinin çıkarmaya başladığı “Körösi Csoma- Archivum” dergisinin de yöneticiliğini yapmıştır. Yönettiği dergiler arasında Almanca yayımlanan“Zeitschrift für türkische Philologie” (Türk Filoloji Dergileri)de vardır.²⁹ 1922 yılında Macar Bilimler Akademisi tarafından muhabir üyeliğe seçilen Németh kabul töreninde “Hunlar, Bulgarlar, Macarlar” başlıklı bir konuşma yapmıştır.Akademi 1927'de kuruluşunun 100. yıldönümü sebebiyle “Akademimiz ve Doğu Filolojisi” başlığıyla şarkiyat çalışmalarının o zamana kadarki sonuçlarını inceleme ve bir program sunma fırsatınıNémeth'e vermiştir. Macar Türkolog bu araştırmasında doğu bilimini dört alana ayırmıştır: Macarların doğulu kökenlerinin araştırılması, Macarların doğu ile ilgili olan ilişkilerinin incelenmesi, Osmanlı hâkimiyeti döneminin araştırılması ve Macar tarihi ile doğrudan bir ilişkisi olmayan şarkiyat disiplinleri. Beş yıl sonra akademinin asli üyesi olanNémeth kabul töreninde “Hüdâyi Divanı” başlıklı konuşmasını sunmuştur. O dönemdeki başka bir gelişme ise Budapeşte Üniversitesi'nde 1930 yılında Türk Filolojisi Enstitüsü'nünkurulmuş olmasıydı.³⁰ 1931 yılında Fin-Ugor Kurumu'na muhabir üye seçilen Németh 1932-1933 yıllarında dekan olduğu öğretim döneminde üniversitenin reform tasarısını hazırlamıştır. Bu tasarı, Macar üniversitelerinde modern eğitime geçişte önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. G. Németh 1935 yılında Macar Bilimler Akademisi'ne asli üye seçildikten altı yıl sonra Akademinin yönetim kurulu üyeliğine kadar yükselmiştir. Öğretmen yetiştirme üzerine reform yapmak için çok çaba göstermiştir. 1937'de dönemin bilim adına verilen en büyük ödülü olan Corvin Çelenk³¹ ödülünü almıştır. Bir yıl sonra Estonya Bilginleri Kurumu'nunOnurÜyesi, aynı yıl Milli Bilim Kurulları ve Enstitüleri Federasyonu'nun Başkan Yardımcılığı, Macar Topluluğu Bilimi Enstitüsü'ne Müdür olarak seçilmiştir. 1943'te Federasyonun ve Akademinin iş

²⁸ András Róna-Tás, **a.g.e.**, s.17.

²⁹ Selçuk Kırbacı, “*Balkan Türkoloji tarihçesi ve Balkan Türkologları*”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı**, Ankara, 2012, s. 95.

³⁰ András Róna-Tás, **a.g.e.**, s.22

³¹ Corvin Koszorú.

birliğiile Macar biliminin sonuçlarını düzenli olarak yabancı dillerde yayımlayabilmek adına Corvin Mátyás Komitesi'ni kurmuştur. 1948'de büyük devlet ödülü olan Kossuth'u almaya hak kazanmıştır. 1949 yılında Macar Bilimler Akademisi Başkanlığı Konseyi üyeliğine seçilmiştir. Budapeşte Üniversitesi'nde dekan ve rektör olarak görev yapmıştır.³² 1950'de araştırma gezisine çıkmış, Macar Halk Cumhuriyeti madalyasının dördüncü derecesini 1951 yılında almış ve Macar Dilcilik Enstitüsü müdürlüğüne getirilmiştir. 1954 yılında Bulgar Bilimler Akademisi üyeliği, 1955'te Berlin Alman Bilimler Akademisi muhabir üyeliği, 1957 tarihinde Türk Dil Kurumu şeref üyeliği almıştır. Aynı yıl kendisine "Royal Asiatic Society ile Societas-Altaica"³³ tarafından üye olma hakkı verilmiştir.³⁴ 1965 yılında, 75 yaşında emekliye ayrılmış, hayatının geri kalanında da öğrencileri ve meslektaşlarıyla olan yakın ilişkisini sürdürmüştür. 1973 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. yıl olması sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından onur diploması almasına layık görülmüştür. Kürsüde geçirdiği yarım yüzyıldan sonra 15 Aralık 1976 yılında aramızdan ayrılmıştır.³⁵

1.3. Gyula Németh'in Yetiştirdiği Türkologlar

Türk kavimlerinin balkanlardaki Türk lehçeleri üzerine çalışma yapan değerli Filolog Gyula Németh ülkemizde, Avrupa'da ve dünyanın diğer yerlerinde önemli Türkologlar yetiştirmiştir. Bunlar ülkemizde Hüseyin Namık Orkun, Hamit Zübeyr Koşay, Şerif Baştav, Hasan Eren, Ragıp Hulusi Özden, Ural Abat Bikkul, Macaristan'da Lajos Ligeti, Janos Ecmann, György Györffy, Tibor Halasi-Kun, György Hazai, Lászlo Rásonyi ve Zsuzsa Kakuk'tur.³⁶

A) Hüseyin Namık Orkun

Değerli bir dilbilimci ve tarihçi Hüseyin Namık Orkun 1902 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İstanbul Üniversitesi'nin Tarih Bölümü'nden mezun

³²Mehmet Gümüşkılıç, "Macaristan Türkolojisi Üzerine Bir Biyo-Biyografi Denemesi", **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara, 2012, s. 387

³³1823'te Londra'da Asiatic Society'nin eski başkanlarından Sanskritist Henry Thomas Celebrooke tarafından kurulan ve ertesi yıl İngiltere Kralı IV. George'un himayesine girerek "Royal" unvanını alan The Asiatic Society of Great Britain and Ireland isimli derneğin yayın organıdır; **IRAS** kısaltmasıyla bilinmektedir.

³⁴ Nuri Yüce, "Németh Gyula (Julius)", **Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi**, C:32, İstanbul 2006, s. 552.

³⁵ András Róna-Tás, **a.g.e.**, s.23.

³⁶ Hicran Akın, "Németh'e Göre En Eski Türk- Macar Münasebetleri", **AÜDTCFY.**, C.:XXX, Sayı: 1-2, AÜ. Basımevi, Ankara, 1982, s.1.

olmasından sonra 1925 yılında Budapeşte Üniversitesi'nin Felsefe Fakültesi'ni kazanmış ve burada Macar Türkolog Gyula Németh'ten ders alıp Macaristan'da olduğu dönemde "Über Das Kitāb-ı Dede Qorqud (Kitab-ı Dede Korkut Üzerine)" adlı teziyle doktoraasını tamamlamıştır. Türkolog Vámbéry'nin "A Török Faj Ethnologiai és Ethnographiai Tekintetben" (Etnoloji ve Etnografik Bakımdan Türk Irkı-1885) adlı eserini temel olarak "Türk Dünyası" adlı çalışmasını kaleme almıştır. 1927 yılında "Budapestiszemle" (Budapeşte Dergisi) isimli dergide "A turanizmus és a faji érzéf kialakuláfa Törökországban" (Turancılık ve ırkçılık duygularının Türkiye'deki gelişimi), 1930 tarihinde "Turan" dergisinde "A török-magyar rokonság kérdése" (Türk-Macar Akrabalığı Meselesi) adıyla iki makale yayımlamıştır. 1930'un sonlarında Türkiye'ye döndükten sonra Macaristan ile olan bağını sürdürmeye devam etmiştir. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Devlet Konservatuvarı ile Polis Koleji'nde 1931 ile 1945 yılları Türk Tarihi ve İnkılap Tarihi dersleri vermiştir. 26 Eylül 1932 yılında Türk Dil Kurultayı'na "Türk Dilinin M.Ö. 23. Asır Önce Varlığı" adlı bir bildiriyle katılmış ve Türk dilinin Çin tarihlerinde kaydedilen en eski dil hakkındaki filolojik çalışmalarını Atatürk'e sunmuştur. 1934'te yapılan II. Kurultay'da "Has İsimlerin Tetkiki" isimli tezini "Türk Dili'nin Tarihi Akışı ve Filolojisi" adlı bildirisinde savunmuştur. 1936'da Dil Karşılaştırmaları Komisyonu'nda görev almıştır. 1937'deki II. Türk Tarih Kongresi'ne üye olarak katılmıştır. Türk Tarihi ve Türk Dili toplantılarında bulunup Atatürk'e Macarca tercümanlık yapmıştır. Ülkemizdeki ilk Hungorologlar arasında yer alır. 1940 yılında Ankara Radyosu'nda her pazar "Türk Tarihi Saati" adlı programda konuşma yapmıştır.³⁷ Meslek hayatı boyunca dört yüzden fazla makale ve yirmiden fazla eser vermiştir. Bu eserler arasındaki en önemli eseri Türk tarihine ışık tutan "Eski Türk Yazıtları" adlı eseridir. 1944 yılında Irkçılık ve Turancılık yaptığı gerekçesiyle tutuklanan Hüseyin N. Orkun Tophane'de bulunan hapis hanede yattıktan bir süre sonra beraat etmiştir. "Hâkimiyet-i Milliye ve Kudret" adlı gazetelerde; "Türk Yurdu, Ülkü, Millet, Çığır, Kopuz, Türklük, Bozkurt, Çınaraltı, Gurbet, Özdeyiş, Kürşad ve Varlık" dergilerinde eski "Türk efsaneleri, Türk destanları, Türk boyları ve özellikle Oğuz boyları" hakkında birçok araştırma yazısı yazmıştır. Kitap tanıtım

³⁷Sabriye Gülay Çimen, "ORKUN, Hüseyin Namık", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.: Ek-2, Ankara, 2019, s. 376.

yazılarında Türklük ve Türkçülük ile ilgili konulara değinmiştir. 23 Mart 1956 yılında değerli bilim insanı Hüseyin Namık Orkun hayata gözlerini kapamıştır.³⁸

B) Hamit Zübeyr Koşay

Osmanlı Devleti'nden sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş ve gelişmesine hizmet eden aydınlarımızın arasında bulunan Hamit Zübeyr Koşay İril-Ural bölgesindeki Başkurdistan'ın merkezi olarak bilinen Ufa şehrinin Tilençi kasabasına bağlı Tomrek adlı köyünde 1897 yılında doğmuştur. 1917'de Budapeşte'de öğretmenlik yetiştiren "Pedagogium" bölümüne kayıt olduktan dört sene sonra buradan mezun olarak Eötvös Collegium'a (Eötvös Koleji) girmiştir. Gyula Németh'in danışmanlığında "Türk Silah Adları" konulu tezini yazıparından Berlin Üniversitesi'ne devam etmiştir. 1925 yılında Türkiye'ye döndükten sonra pek çok kütüphanede müdürlük görevini üstlenmiştir. Koşay, "Türk Tarih Kurumu (1931), Türk Dil Kurumu (1932), Alman Arkeoloji Enstitüsü (1952), Folklor Araştırmaları Kurumu (1955), Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Birliği, Uluslararası Müzeler Konseyi, Uluslararası Anıtlar Konseyi, Türkiye Milli Komitesi" asli üyeliğini yapmıştır. Bunun dışında "Fin Arkeoloji Cemiyeti, İsveç Krallığı Tarihi, Anktite Akademisi, Viyana Antropoloji Derneği, Macar-Budapeşte Körösi Csoma İlim Derneği ve Prag Şark Enstitüsü" muhabir üyesi olmuştur. "Uluslararası Prehistorik ve Protohistorik İlimleri Birliği" daimî şeref üyesi olan Koşay, Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Araştırma Enstitüsü ile Türk Kütüphaneciler Derneği'nin de şeref üyesi seçilmiştir. Filoloji alanında ün kazanan Koşay arkeoloji ile de yakından ilgilenmiştir. Ahlatlıbel kazısının öncülüğünü yapmış, Kumtepe'de sondaj çalışmaları yapmış ve Alacahöyük kazılarının temelini atmıştır. 1956 yılında "Türk Etnografya Dergisi" adlı dergiyi çıkarmıştır. "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı eserin hazırlanmasında görev almıştır. Koşay arkeoloji çalışmalarıyla birlikte kütüphane ve arşivcilik üzerinde de durmuştur. Macar arşivci Lajos Fekete'nin İstanbul'a getirilmesini sağlamış ve böylelikle modern arşiv sistemine geçilmesini sağlamıştır. Koşay, Anadolu arkeolojisi ve etnografyası, folklor ve kültürü, tarih, filoloji, müzecilik ve arşivcilik, nekroloji alanlarında pek çok makale yazmıştır. 1984 yılında ise aramızdan ayrılmıştır.³⁹

³⁸ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, "Hukuk Tarihi Açısından Hüseyin Namık Orkun ve Fasikülleri", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.: 3, Sayı: 5, İstanbul, 2005, s.805-806.

³⁹ Mahmut H. Şakiroğlu, "KOŞAY, Hamit Zübeyr", **DİA**, C.: 26, Ankara, 2002, s. 225-226.

C) Şerif Baştav

Mekki Şerif Baştav 1913 yılında Konya’da dünyaya gelmiştir. Babası Abbas Bey Çanakkale Savaşı’na alındığında iki yaşında olan Şerif Baştav, babası Irak cephesine gönderildiğinde ve şehit olduğunda henüz üç yaşındaydı. Çocuk yaşta savaşın doğurduğu acıyı hissederek büyüyen Türkolog vatan ve millet sevgisi besleyerek yetişmiştir. Eğitimine Konya Beyşehir’de başlayan Baştav 1929-1934 yılları arasında Konya Erkek Öğretmen Okulu’na yatılı öğrenci olarak okumuştur. Daha sonra Baştav 1935 tarihinde İstanbul Öğretmen Okulu’nda eğitimini sürdürürken, arkadaşları aracılığıyla o dönem yeni kurulmuş olan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’ne parasız yatılı öğrenci alınacağı haberini almıştır. Mülakatı başarıyla geçen Baştav fakültenin ilk öğrencilerinden biri olmuştur. Fakülte 9 Ocak 1936 tarihinde Türk Ocağı’nda Atatürk’ün katıldığı bir törenle açılmış, 1940 yılında bugünkü binasına taşınana kadar Büyük Evkaf Apartmanının dördüncü katında faaliyetini sürdürmüştür. Fakültenin bünyesinde kurulan Hungaroloji ve Orta çağ Tarihi kürsüsünün ilk mezunları arasına girmiştir. 1870 yılında Macaristan’da kurulan Türkoloji Enstitüsü’nün Türk tarihiyle ilgili çalışmalarına katkıda bulunacak bilim adamları yetiştirilmesi adına Atatürk’ün direktifleriyle Hungaroloji Bölümü açılmış ve Atatürk’ün isteğiyle kürsünün başına Macar Türkolog Prof. Dr. László Rásonyi getirilmiştir. Rásonyi’nin 1942’de Macaristan’a dönmesi sebebiyle yerine Tibor Halasi Kún gelmiştir. Bölümün ilk öğrencilerinin arasında Şerif Baştav ile birlikte Prof. Dr. Ahmet Temir, Ahat Ural Bikkul, Behçet Taner ve Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu ve Ziya Tugal da katılmıştır. Mezuniyetinden sonra fakülte tarafınca Macaristan’a gönderilmek istenmiş, fakat savaşın cereyan etmesi sebebiyle bu mümkün olmamıştır. Gitmesi ancak 1942 yılında İsmet İnönü izniyle Bakanlar Kurulu kararının çıkarılmasıyla olmuştur. Macar bilim adamlarının yanında doktora çalışmalarını bitirmiştir. Türkoloji’yi Németh’ten, Osmanlı Tarihi’ni Fekete’den, İç Asya Tarihi’ni Ligeti’den, Bizans tarihini ise Moravcsik’ten almıştır. 1944-1945 yıllarında II. Dünya Savaşı Macaristan’ı büyük bir etki altına almasına rağmen Baştav yurda dönmeyerek okula devam etmiş ve 1947 yılında doktora çalışmasını tamamlamıştır. Yunanca metin üzerinde çalışan Baştav “Yunan Filolojisi Doktoru” unvanını almıştır. 1948’de Viyana’ya gidip Almanca öğrendikten sonra Türkiye’ye dönerek Hungaroloji Kürsüsü’nde vazifesine başlamıştır. Meclis kararıyla Tibor Halasi Kún ve Eckmann’ın görevlerine son verilmesiyle Baştav kürsüde tek kalmıştır. 1951’de askere gidişiyle kürsü hocasız kalmıştır. 1955’te Orta çağ Tarihi Kürsüsü’ne tayin olmuştur. İki sene sonra Humbolt Vakfı bursunu kazanarak

Almanya'ya gitmiştir. 1960'da Türkiye'ye dönüp 27 Mayıs İhtilalinde 147'lik⁴⁰ olmuştur. 1962'deki afla yeniden Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Orta Çağ Kürsüsü'nde göreve başlamıştır. Bir yandan da Hungaroloji'deki anabilim derslerini vermeye devam etmiştir. 1963 yılında Rásonyi'nin Türkiye'ye dönmesiyle bölüm yeniden canlılık kazanmıştır. 1971 yılında Rásonyi Macaristan'a döndükten sonra bölümün başına Hasan Eren geçmiştir. Başta 1973'te profesör olduktan bir yıl sonra kürsü başkanlığına seçilmiştir. Şerif Mekki Başta'nın bilime ve eğitime olan sevgisi 1982 yılında emekli olduktan sonra da devam etmiştir. 1983 tarihinde Harvard Üniversitesi'nden kazandığı bursla Amerika'ya gitmiştir. 1989'da Macar Yüksek Öğretmen Okulu'nun daveti üzerine geri dönüp Osmanlı-Macar ilişkileri üzerine konferans verip araştırmalarda bulundu. 1991'de Macar İlimler Akademisi Başkanı Domokos Kosáry'nin davetiyle Akademi Kütüphanesi'nde dört ay görev almıştır. 2006 yılına kadar sağlığı el verdiği ölçüde Gazi Üniversitesi'nde "Bizans Tarihi" derslerine girmiştir.

Almanca, Fransızca, Macarca, Yunanca, Rusça ve İngilizce dillerine hâkimdi. Pek çok öğrenci üzerinde büyük emeği olan Şerif Başta arkasında çok sayıda eser ve makale bırakmıştır. 8 Ağustos 2010 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır; "Ordo Potrae, Description Grecque de la Porte et de l'armée du Sultan Mehmed II", "16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi", "Giriş ve Metin (1373-1512)", "Murad Devri (1421-1451)", "Atilla ve Hunları" (Prof. Dr. Başta, Gyula Németh'in bu büyük eserinin çevirisini yapmıştır.), "Bizans İmparatorluğu Tarihi", "Son Devir" (1261-1461), "Osmanlı-Türk Bizans Münasebetleri", "Osmanlı Türk Macar Münasebetlerinde İlk Devir" (1456'ya kadar), "Büyük Hun Kağanı Atilla ve Türk Macar Münasebetleri."⁴¹

D) Hasan Eren

Türk dili üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Hasan Eren, Vidin'de 15 Mart 1919'da dünyaya gözlerini açmıştır. İlk ve ortaöğretimini Vidin'de tamamlayan Hasan Eren 1938 yılında Türkolog Gyula Németh'in teşvikiyle Budapeşte Üniversitesi Türkoloji bölümüne kayıt olmuştur.⁴² Eötvös Koleji'nin yatılı öğrencileri arasında

⁴⁰27 Mayıs 1960 İhtilalinde 147 öğretim üyesinin üniversitelerden uzaklaştırılması olayına verilen addır.

⁴¹ Ayşe D. Kuşçu, "Portre: Prof. Dr. Mekki Şerif Başta", *Türk Yurdu Dergisi*, C:30, Sayı: 280, Ankara, Aralık, 2010, s. 71-74.

⁴²Paşa Yavuzarslan, "Prof. Dr. Hasan Eren'in Türkçenin Sözcükleri Üzerine Yaptığı Çalışmalarda Etimolojik Prensipler", *Türkbilim Dergisi*, Ankara, 2019/18, s. 195.

girmiştir. Üniversitede Németh başta olmak üzere Fekete ve Ligeti'den de dersler almıştır. 1943 yılında “A Török Megánhangzováltakozások” adlı (Türkçe’de Ünlü Değişimleri)teziyle doktor unvanını almış, bu tezin özeti Macar Bilimler Akademisi dergisinde yayımlanmıştır. “Sibirya Türk Lehçelerindeki Moğolca Unsurlar” hakkında doçentlik çalışmasını Gyula Németh, Lajos Ligeti ve Dezső Pais önünde başarıyla savunmuştur. Hasan Eren II. Dünya Savaşı nedeniyle Türkiye’ye 1948 yılında ancak dönebilmıştır. Yurda döndükten sonra Ankara Üniversitesi’nde doçent olarak göreve başlayan Hasan Eren, Türk Dili Tarihi dersine girmiştir. Çuvaşça ve Yakutça dillerinin üzerinde durmuştur. Ayrıca Hungaroloji ile Rus Dili ve Edebiyatı kürsülerinde başkanlık görevinde bulunmuştur. Türk Dil Kurumu’nda görev yaptığı zamanda M. Ali Ağakay’ın başkanlığı döneminde sözlükçalışmalarına katılmış, eserin çeşitli baskılarının hazırlanmasında büyük rol sağlamıştır. 1957 yılından 1982 yılına kadar İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan “Türkiye’deki Yer Adlarının Türkçeleştirilmesi Komisyonu’nda” görev almıştır. 1960 ihtilalinde üniversitelerden uzaklaştırılan 147 öğrenim görevlisi içinde Hasan Eren de vardı. Bir sene sonraki ayla dönerek Türk Ansiklopedisi’nde başredaktör olarak görev almıştır. 1983’te Türk Dil Kurumu başkanı seçilmiş, on yıl süreyle bu göreve hizmet etmiştir. 1993’te emekliye ayrılan Eren, 2007 tarihinde aramızdan ayrılmıştır. Uluslararası üne kavuşmuş bilim insanı Hasan Eren, 1966 yılında “Macar Dil Bilimi Derneği”, 1972’de “Macar Doğu Bilimleri Derneği” şeref üyeliğine, 1988’de “Macar Bilimler Akademisi”, 1996’da “Uluslararası Hungaroloji Derneği” şeref üyeliğine ve “Türk Dil Kurumu” şükran beratı ve plaketine, 2000 yılında Macaristan Cumhurbaşkanı tarafından Macar Liyakat nişanına layık görülmüştür. Hasan Eren’in 1940’tan itibaren ölümüne kadar bilimsel dergilerden yayımlanmış 1000’den fazla eseri mevcuttur. Eserlerinden bazıları şunlardır: “Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar I (Ankara 1952), Türkçede Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü (Ankara 1956, M. Ali Ağakay v.dğr. ile birlikte), Anayasa Sözlüğü (Ankara 1985, H.Zülfikar ile birlikte), İmlâ Kılavuzu (Ankara 1985), Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar (Ankara 1998), Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (Akara 1999). Ayrıca Türkoloji dünyasında önemli yer tutan iki çevirisi de mevcuttur: Altın Ordu ve İnhitatu (A. Y. Yakubovskiy’den, İstanbul 1955, Altın Ordu ve Çöküğü adıyla Ankara 1976), Türk-Moğol Uluslarının Tarihi (V. V. Barthold’dan, Ankara 1999).”⁴³

⁴³İsmail Parlatır, “*Hasan Eren (1919-2007)*”, TDV İA, C: Ek-1, İstanbul, 2016, s.414-415.

E) Lajos Ligeti

1902 yılında Balassagyarmat'ta doğan Ligeti'nin adı İngilizce ve Fransızca kaynaklarda Louis olarak geçmektedir. Eötvös Loránd Üniversitesi'nde Zoltán Gombocz, Gyula Németh'ten ders alarak klasik filolojiyi bitirmiştir.⁴⁴ 1925 yılında "Die Herkunft des Volksnames Kirgis" adlı çalışmasıyla doktor unvanına sahip olmuştur. Bu çalışması *Türkiyat Mecmuası*nda "Kırgız Adının Menşei" adıyla yayımlanmıştır.⁴⁵ 1925'te Paris'e burslu olarak giden Ligeti, Sorbon Üniversitesi'nde Henri Maspéro, Jacques Bacot, Boris Vladimirstov, Paul Pelliot ve Gustav Ramstedt gibi doğubilimcilerle birlikte Çin, Tibet, Orta Asya Türk- Moğol dil ve kültürleri ile ilgilenmiştir. 1928'de ülkesine döndükten sonra Macar Bilimler Akademisi'nin desteğiyle Çin ve ardından Moğolistan'a gitmiş, orada Çin Seddi ve Gobi Çölü arasındaki Moğol kabilelerinin arasında üç yıl kalarak araştırmasını tamamlamıştır. Ülkesine getirdiği malzemeler ne yazık ki II. Dünya Savaşı sırasında tahrip olmuştur. Akademi Kütüphanesi'ne hediye etmiş olduğu Moğol, Tibet, Çin ve Mançu yazmaları ise akademi tarafından korunmuştur. Korunmaya alınan eserler içinde 108 bölümden oluşan Moğol Budist kodeksini ilk kez araştırmacılara tanıtmıştır. 1936 ve 1937 yıllarında Afganistan'da bulunmuş, Moğolcanın yanında Özbek lehçesini de araştırmıştır. Hunlar'a karşı özel bir ilgi duyan Gyula Németh'in editörlüğünü yaptığı "Attila és Hunjai" (Attila ve Hunları) adlı eserde iki bölüm yazmıştır. Bu bölümler; Attila ve Hunların Tarihi Kökenleri ve Asya Hunları'dır. Ligeti, Budapeşte Üniversitesi Sanat Fakültesi'ne profesör olduğunda otuz yedi yaşındaydı. Orta Asya, Uzakdoğu ve Türkoloji kürsülerinde başkanlık yapmıştır. Prof. Dr. Ahmet Temir'in "Moğolların Gizli Tarihi" adlı eserini "A Mongolok Titkos Története" adıyla 1971 yılında Macarcaya çevirmiştir. "A Magyar Nyelv Török Kapesolotai A Honfoglalás Elött és Az Arpádkorban" (Yurt Tutuş Öncesi ve Arpad Devrinde Macar Türk Dili İlişkleri) adlı eseri Macar tarihi Orta Asya bakımından büyük önem taşımaktadır.

Ligeti'nin 300'den fazla eserlerinden bazıları şunlardır: "Sarga istenek, sarga emberek, Egy ev Belső-Mongolia lamakolostoraiban" (Sarı tanrılar, sarı insanlar, iç Moğolistan'ın Lama manastırlarında bir yıl, 1934); "Kina" (Çin,1935); "Afgan földön" (Afgan topraklarında; 1938); "Tibeti források Közép-Ázsia történetéhez" (Orta Asya tarihiyle ilgili Tibet kaynakları;1936); "Les voyelles longues en turcs" (Türkçede Uzun Vokaller, 1937); "Az ismeretlen Belső-Ázsia" (Bilinmeyen İç Asya,1940); "Histoire du

⁴⁴Kemal Kahraman, "*Ligeti Lajos(1902-1987)*", TDV İA, C:27, Ankara, 2003, s.188.

⁴⁵Selçuk Kırbaç, **a.g.e.**, s. 101.

lexique des langues turques” (1953); (Afganistan’daki Türk ve Moğol dilleri ve diyalektleri üzerine; 1954); “Sur la language des afchars d’Afghanistan” (Afganistan Avşarlarının Dili Üzerine, 1957) “Un vocabulaire mongol d’Istanbul” (1962); “Evljia Cselebi magyar szójegyzéke” (1972).

F) János Eckmann

1905 yılında Balaton Gölü’nün batı kıyısında bulunan Keszthely şehrinde dünyaya gözlerini açmıştır. Budapeşte Üniversitesi’nde Arap, Macar ve Türk filolojisi okumuştur.⁴⁶ G. Németh ile Gombocz’dan Türkçe ve M. Kmosko’dan Arapça öğrenen Eckmann 1929’da “En Eski Arap Haritasına Göre Doğu Avrupa ve Batı Asya”adlı teziyle üniversiteden mezun olmuştur. Ardından bir an önce Türkiye’ye gelerek İstanbul’da birkaç ay kalmıştır. 1936 yılında Orta ve Güney Anadolu’da araştırmalar yapmak için ikinci kez Türkiye’ye gelmiştir. Doktorasını verdikten bir sene sonra yaz ayında Kuzeydoğu Bulgaristan’daki Türk bölgelerini ziyaret etmiş, Türk diliyle ilgili malzeme toplamak için Eskicuma ve Varna’ya gitmiştir. Topladığı malzemeleri “Die Türkische Mundart von Varna”(Varna’daki Türkçe Sözcükler) adlı makalesinde değerlendirmiştir. Eğitim Bakanlığı’nca 1942 yılında Berlin’e gönderilmiş, ancak İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bir yıl sonra ülkesine geri dönmek zorunda kalmıştır. 1944 yılında G. Németh’in tavsiyesiyle bakanlık bursu alarak Türkiye’ye gitmiş, Ahmet Caferoğlu’ndan ders alarak “Şecere-i Terâkime’nin Grameri”adındaki ikinci doktorasına başlamıştır. Ancak savaş sebebiyle tezini yarım bırakıp 1945’ten 1948’e kadar Hungoroloji Kürsüsü’nde görev yapmıştır. 1948 yılında cereyan eden komünist hâkimiyetine karşı çıkmak amacıyla ülkesindeki görevinden istifa etmiş, bunun üzerine vatandaşlıktan çıkarılmıştır. 1948’den itibaren üç yıl boyunca Türk Ansiklopedisi’nde yayın kurulu üyesi, 1951’den itibaren de on yıl boyunca İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Filolojisi Kürsüsü’nde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Türkiye’de yaşadığı on yıl boyunca Karahanlı, Hârizm, Çağatay lehçeleri hakkında çeşitli makaleler yazmıştır. Ahmet Caferoğlu ve Mecdut Mansuroğlu ile Anadolu’da araştırma gezilerine katılan Eckmann bunları rapor halinde yayımlamıştır. 1961’de Amerika’ya giderek Los Angeles Üniversitesi’nin “Doğu Türkçesi” profesörü olmuştur. Yaz aylarında Türkiye’ye gelmeyi sürdüren Eckmann 1971 senesinde Amerika’da vefat etmiştir. Ardında yüz eser bırakan Eckmann’ın

⁴⁶ Selçuk Kırbaç, a.g.e.,s.102.

bazıönemli eserleri şunlardır: “Chagatay Manual, The Dīvān of Gadā’ī, Middle Türkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation, Mauro Jokai: Esperanto Triumfonta, Modern török költesze”t (Modern Türk Şiiri,Macar Edebiyatı Tarihi, Macar Edebiyatı Tarihi, makaleleri); “Razgrad Türk Ağzı” (Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar, Ankara 1950), “Yunan Harfli Karamanlı İmlâsı Hakkında”, “Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı” (Ankara 1962), “Doğu Türkçesinde Bir Kur’an Çevirisi” (1967), “Kur’an’ın Doğu Türkçesine Tercümelere” (1973).

G) György Györffy

1917 yılında Szucság’ta dünyaya gelmiştir. Etnolog⁴⁷ István Györffy’nin oğludur. 1935 ve 1939 yılları arasında Peter Pázmany Üniversitesi’nde Sándor Domanovszky, Elemér Mályusz ve Türkolog Gyula Németh’ten ders almıştır. Laponya-Finlandiya’a giden Györffy II. Dünya Savaşı nedeniyle 1939 yılında ülkesine geri dönmüştür. 1940 yılında “Besenyök és Magyarok” (Peçenekler ve Macarlar)adlı teziyle doktorasını vermiştir. 1941 yılının sonuna kadar üniversitenin kütüphanesinde çalışmış, Pál Teleki Bilim Enstitüsü’ne stajyer olarak başlayan Györffy, bu enstitüde öğretim üyesi olmuştur. 1945-1949 yılları arasında bölümün başkanlığını yapmıştır. 1951 yılının sonlarında Debrecen Üniversitesi’nden kıdemli okutman olması üzerine davet almış, fakat Macaristan’ın o dönemki siyasi durumundan dolayı bu teklifi reddetmiştir. Daha sonra Macar Bilimler Akademisi’ne öğretmen olarak başlamış, danışmanlığa kadar yükselmiştir. Birçok ödüle ve esere sahip olan Györffy 2000 yılında 83 yaşındayken hayata gözlerini kapamıştır. Eserlerinden bazıları;

“Tanulmányok a magyar állam eredetéről.A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Kurszán és Kurszán vára.”(Macar Devleti Kökleri Hakkında Araştırmalar, Milletten vilayete, ırktan ülkeye kadar. Kurszán ve Kalesi, 1959).

”Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza” (Arpad Hanedanlığı Boyunca Macaristan Coğrafyası Tarihi, I-IV Budapeşte,1963-1998).

”Napkelet felfedezése Julianus, Plano Carpini és Rubruk útijelentései”(Doğunun Keşfi. Julianus, Plano Carpini ve Rubruk’un Keşif Gezileri, 1965).

⁴⁷Geçmişten günümüze intikal eden kültür değerlerinin oluşumunu, gelişmesini yayılış ve farklılaşmalarını, aralarındaki bağlantıları, birbirleri ile temasları ve etkileşimlerini inceleyen, insanlığın kültür tarihini aydınlatmaya çalışan kişi.

”A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai” (Macarların Ataları ve Göçleri. Çağdaşlarından ve Tarihçilerden Bildiriler, 1975)

”Julianus barát és Napkelet fölfedezése”(Julianus ve Doğunun Keşfi, 1986).

”Anonymus. Rejtély avagy történeti forrás”(Bilinmeyen Tarihi Belgeler ya da Gizem, 1988).

“A magyarság keleti elemei”(Doğu’ daki Macarlar, 1990).

”Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok” (Tarihçilerimiz ve Macar Ana Tarihi. Eski Sorular- Yeni Cevaplar, 1993).

”Pest-Buda kialakulása. Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá emelkedéséig”(Büyük Göçten Arpad Hanedanlığının Sonuna Kadar Macaristan Tarihi, Peşt- Buda’nın Oluşumu, 1997).

”István király és műve”(Kral István ve Eserleri, Budapest, 2000).⁴⁸

H) Tibor Halasi-Kun

1914 yılı Zagreb’te Doğan Halasi-Kun 1936 yılında *Gennadios Török Hitvallasa* adlı çalışmasıyla doktor unvanını kazanmıştır.⁴⁹ Ortodoks patriği olan Gennadios’un Grek harfleriyle yazdığı itikadnamenin bilimsel incelemesi hakkında doktora tezini tamamlamıştır. Halasi-Kun Gyula Németh’in en gözde öğrencisi olmuştur. 1936’da Körösi Csoma Arşivi’nde yayımlanan tezi Osmanlı Türkçesi hakkında ses ve yapısal bakımdan önemli yer tutmuştur.⁵⁰ 1937 yılında Budapeşte Üniversitesi’nin Türk Filolojisi Enstitüsü’de asistanlık, 1942 ve 1952 yılları arasında Hungaroloji bölümünde profesörlük yapmıştır. 1952 tarihinde Amerika’da Türkoloji bölümünde öğretim üyeliği, 1959’da Doğu Dilleri ve Kültürleri Bölümü başkanlığı yapmıştır. 1956-1957 yıllarında Princeton’da misafir profesör olarak ders veren Halasi-Kun, 1932’den 1984 yılına kadar Türkiye’ye ve Türkler’in yaşadığı ülkelere araştırma gezilerinde bulunmuştur. 1963 yılından itibaren beş yıl boyunca Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü’nde başkanlık hizmetini yapmıştır. 1973 yılında Cumhuriyet’in kuruluşunun 50. yılı münasebetiyle Şeref Belgesi almıştır. 1984’te Amerikan Türk Dostları Derneği’nin şeref ödülü verdiği Halasi-Kun Macar Bilimler Akademisi’nin, Türk Tarih Kurumu’nun, Türk Dil Kurumu’nun şeref üyeliğine de ayrıca lâyık görülmüştür. Halasi-Kun, Türkiye’de

⁴⁸https://en.wikipedia.org/wiki/György_Györfly Edinim Tarihi: 01.11.2020.

⁴⁹Selçuk Kırbaç, a.g.e., s.105.

⁵⁰ Erdal Çoban, “Türkiye’de Bir Macar Türkolog: Tibor Halasi-Kun”, **DTCF Dergisi**, C:56, Sayı 2, Ankara, 2016, s. 415.

hizmet verdiği dönemde Macarca eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi çalışmalarına katılmıştır. 1944-1957 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı'nca yayımlanan Macar Klasikleri Dizisi'nde on bir adet kitabın basımına katkıda bulunmuştur. 1946'da "Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hungaroloji Enstitüsü" yayınlarını başlatmıştır. 1950 tarihinde doğumunun 60. yılı armağanı olarak Mehmet Fuad Köprülü'ye Hasan Eren ile birlikte sundukları Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar Dergisi'nin birinci cildini yayımlamıştır. Halasi-Kun, Temeş ve Segedinsancaklarıyla ilgili kaynakların işlenmesi için İstanbul arşivlerindeki çalışmalara katılarak yardımcı olmuştur. 1962 Amerika'ya yerleşerek Yakın ve Ortadoğu Çalışmaları dizisini yönetmiş, Halil İnalçık ile birlikte Osmanlı Arşivi adında dergi çıkarmaya başlamış (1969) ve daha sonra Peter Golden ile birlikte "Archivum Eurasiae Medii Aevi" dergisini hazırlanmasında katkıda bulunmuştur (1975). Kıpçakça ve Moğolca sözlüklerinin yanı sıra çalışmalarının başında 1936 yılında yazmış olduğu "Gennadios török hitvallása" (Gennadios'un Türk İnancı) adlı doktora tezi gelir. Sultan Mehmet'in emrinde İstanbul patriği Skolarios'un hıristiyan itikadnâmesinden Türkçe'ye yapılan çevirinin Grek harfleriyle yazılmış metnini Türkoloji açısından inceleyen eser, 15. yüzyıl Anadolu Türkçesi'nin belli başlı yapı ve ses özelliklerini ortaya koyması bakımından büyük önem taşır. Alexandri Csoma de Körös'ün hatıratına basılan kitabında yayımladığı "Monuments de la langue tatar de Kazan" (Kazan'daki Tatarca Kalıntıları) adlı makalesi de (1942) Kazan Türkçesi açısından büyük değere sahiptir.⁵¹

İ) György Hazai

1932'de Budapeşte'de doğan Hazai ilk ve orta öğrenimini yine bu şehirde tamamlamıştır. Németh, Fekete ve Ligeti gibi ün salmış Türkologların bulunduğu Budapeşte Loránd Eötvös Üniversitesi'nde öğrenim görmüştür. Németh'in teşviğiyle Bulgaristan'daki Türk ağız araştırmaları gezilerine katılmıştır. 1956 yılında Sofya Üniversitesi'nde Türkoloji dersleri veren Hazai burada aynı zamanda doktora çalışmasının malzemelerini toplamıştır. Budapeşte'ye döndüğünde doktora tezini verdikten sonra "Dr. Of Philosophy" unvanını 1958'de almıştır. 1963 yılına kadar Macar Bilimler Akademisi'nde araştırmacı profesör olarak görev yapmıştır. Makedonya'da Türk ağız üzerindeki araştırmalarından sonra Berlin Humboldt

⁵¹Hasan Eren, "Halasi-Kun Tibor", **DİA**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 230.

Üniversitesi'nde ders veren Hazai, Alman Bilimler Akademisi'nde Turfan Metinleri Araştırma Grubu'nun da başkanlığını yaparak pek çok bilim insanının yetişmesine vesile olmuştur. 1984 yılında Macaristan'a dökdükten sonra Macar Bilimler Akademisi'ndeki Türkoloji çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir. 1992'de Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde sekiz sene başkanlık yaptıktan sonra Macaristan'daki görevine geri dönmüştür. Budapeşte'deki Alman Üniversitesi'nde kurucu rektörlüğe atanan Hazai burada üç yıl hizmet vermiştir.

Hazai, Macar Bilimler Akademisi'nin daimi üyesidir. 1957 yılında Türk Dil Kurumu Şeref Üyeliği, 1979'da Türk Tarih Kurumu Haberleşme Üyeliği, 1991'de Ankara Üniversitesi Fahri Doktor Unvanlığı, 2001'de "Türkiye Bilimler Akademisi" Onur Üyeliği, 2013'te İstanbul Üniversitesi Fahri Doktorluk Unvanlığı ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından 2014 yılında Türkiye Cumhuriyeti Liyakat Nişanı ile ödüllendirilmiştir. Altmış yıllık bilim hayatına yirmiden fazla kitap ve üç yüz makale sığdırmıştır. TDK ve TTK'nin bilimsel kongrelerinde her zaman hazır bulunmuştur. Belleten ve daha birçok dergide makaleleri yayımlanan Hazai, Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Samim Kocagöz, Yaşar Kemal, Haldun Taner, Ömer Seyfettin ve Aziz Nesin'in eserlerini Almanca ve Macarcaya çevirmiştir. İsmail Parlatır ve Kellner Heinkele ile birlikte Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki yazma eserlerin kataloğunu hazırlamıştır. Ankara'da 2007 yılında basıldıktan yalnızca bir sene sonra Budapeşte'de İngilizce dilinde yayımlanmıştır.

Hazai'nin başlıca eserlerinden bazıları şunlardır: "Bulgáriai cirillbetüs török emlékek problémái"(Bulgaristan'daki Kiril Alfabetiyle Türklerin Meselesi, 1958), "Sovietico-Turcica Beiträge zur Bibliographie der türkischen Sprachwissenschaft in russischer Sprache in der Sowjetunion 1917-1957""Szenvedélyek tengere"(Deniz tutkusu, 1961), "Ármin Vámbéry 1832-1913 A biobibliography"(Biyografi Ármin Vámbéry, 1963). "Tarih Boyunca Macar Türk Bağları (1963)", "Harsányi Nagy Jakab török szövegei (Jakab Harsányi Türkçe Metinleri, 1964)". "Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert (1973)", "Vámbery Ármin (1976)", "Kurze Einführung in das Studium der türkischen Sprache (1978)". "Fejlődési Korszaktipusok Ésterüteli Variánsok Viznyonja Török Nyelu Történetében (Gelişen Çağda Türk Dili Tarihi Açısından Değişen İlişkiler, 1984)". "Bibliographisches Handbuch der Turkologie (1986)", "Macar Türk Ortak Geçmişi (1989)", "Handbuch der türkischen Sprachwissenschaft (1990)". "Nagy Szulejmán udvari emberének magyar krónikája

(Macar Kroniklerinde Muhteşem Süleyman'ın İnsanlara Adaleti, 1996)”.“Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları”(Ankara 2007)”, “Die aitanatolish-türkische Übersetzung des Tuzkaratu'l-Awliya von Fariduddin Attar (2008)”, “Ferec ba'd eş-şidde Freud nach Leid” (Andreas Tietze ile 2008)”, “Tercüman Mahmuds Tarih-i Ungurus”(2009).Osmanlıca, Türkçe, Almanca, Fransızca, İngilizce ve Balkan dillerine de aşına olan Macar Türkolog György Hazai 7 Ocak 2016 yılında Budapeşte'de aramızdan ayrılmıştır. ⁵²

J) László Rásonyi

1899'daMacaristan'nın Liptószentmiklós vilayetinde dünyaya gelmiştir. 1921 yılında Pázmány Péter Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Kuman kişi adları üzerine doktorasını vermiştir. Öğrenimi sırasında Gyula Németh, Zoltán Gombocz ve Bang Kaup'tan dersler almıştır. 1921-1935 yılları arasında Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde müdür yardımcılığı ve akabinde müdürlük görevlerini yapmıştır. 1922'den beri yaptığı çalışmalarla üç kez Macar Bilimler Akademisi tarafından ödüllülmüştür. 1932 yılında aynı akademi tarafından Feridun Bey ödülünü almıştır. Türk Dil Kurumu,Rásonyi'yi 1934 yılında Türk isimleri üzerine yaptığı araştırmaları hakkında konferans vermesi için Türkiye'ye davet etmiştir. Hungaroloji Kürsüsü'nde eğitmenlik ve başkanlık yapan Macar Türkolog 1942 yılına kadar Macar Tarihi ve Macar Dil ve Edebiyatı dersleri vermiştir. Kolozsvár Üniversitesi'nin (Romanya Cluj) Ordinaryüs Profesör olarak görevlendirmesiyle 1942 yılında Türkiye'den ayrılmıştır. Ancak savaş sebebiyle oradaki görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. 1947 senesinde Balkan Enstitüsü'nde araştırmacılık yaptıktan iki sene sonra Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde danışmanlık yapmıştır. 1962 yılında emekli olduktan sonra Ankara Üniversitesi'nin davetiylekürsüdeki profesörlük görevine tekrar dönmüş ve burada sekiz sene daha çalışmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun ve Türk Dil Kurumu'nun şeref üyeliğine seçilenRásonyi, Cumhuriyet'in kuruluşunun 50. yıl dönümünde devlet nişanına lâyık görülmüştür. 1984 yılında hayata gözlerini Budapeşte'de kapamıştır. ⁵³

László Rásonyi'nin birçok eseri Türkçe yayımlanmıştır. Özellikle Türklerin ana yurdundan başlayarak İslam öncesi Türk toplumunun özelliklerine kadar değinen '*Tarihte Türklük*' adlı eseri Hunlar, Bulgarlar, Kuman ve Peçenekler-Karahanlılar,

⁵²Nail Tan, “*Türkolojinin/Türklük Biliminin İki Büyük Kaybı Üzerine*”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Ankara, 2016, Sayı 42/1, s. 116-117.

⁵³Erdal Çoban, “*László Rásonyi (1899-1984)*”, **DİA**, C.34, İstanbul, 2007, s. 459.

Selçuklular ve Osmanlılar hakkında bilgi veren en önemli eserlerinden biri olmuştur. 1983 yılında yayımlanan *'Türk Devletinin Varisleri ve İlk Müslüman Türkler, 1984'teki Tuna Köprüleri'* adlı eseri Türkçe olarak kaleme alınan diğer önemli eserleri arasında yer alır.⁵⁴

K) Zsuzsa Kakuk

13 Ağustos 1925'te Macaristan'ın Nagytálya şehrinde doğmuştur. 1949'da Debrecen Üniversitesi'nin Macar Dili ve Edebiyatı ile Latince bölümlerinden mezun olduktan sonra Macar Bilimler Akademisi'nin Dil Bilimleri Enstitüsü'nde çalışmaya başlamıştır. Gyula Németh'in yönetiminde Osmanlıcadan Macarcaya geçen alıntı kelimeleri incelemiş, bunları 1955'teki adaylık tezinde gözden geçirmiş ve daha sonra geniş bir biçimde 1973 yılındayayımlamıştır. 1996 yılında *A török kor emléke*(Türk Hatıraları) adlı eseri Macarca olarak kaleme almıştır. 1958'de Elte Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde yardımcı doçent, 1965'te doçent, 1971'de bölüm başkanı, 1977'de profesörlüğe yükselmiştir. Macar Bilimler Akademisi doktor unvanını 1969 yılında almıştır. Bir yıl sonra Türk Dil Kurumu şeref üyeliğine lâyık görülmüştür. Türkoloji alanında birçok çalışma yapan Zsuzsa Kakuk, Lajos Kossuth'un Türk diliyle ilgili yazılarını yayımlamıştır. "Kossuth kéziratai a török nyevröl"(Türk Dili hakkında Kossuth'un el yazmaları-1967). Kelemen Mikes'in kullandığı kelimeleri incelemiştir; "Mikes Kelemen török szókinestára"(Mikes Kelemen'in Sözcük Dağarcığı, 2012).

Özellikle Bulgaristan ve Makedonya Türk ağızları üzerinde duran Kakuk, 1960'da Çin'e gidip Salar ve Uygur ağızları üzerinde araştırma yapmıştır. Macarca etimoloji sözlüğünde Türkçe alıntılarının maddelerini yazmıştır. Ignác Kúnoc'un Türk savaş tutsakları arasında yaptığı dil ve folklor derlemelerini ele alarak 1980 yılında *"Kazantatarische Volkslieder"* adlı eseri yayımlamıştır. 1989'da "Kazantatarische Volsmärchen", 1993'te "Kırım Tatar Şarkıları", 1999'da "Kazantatarische Wörterverzeichnis" 2012'de "Krimtatarisches Wörterverzeichnis" adlı eserleri önemli bir yer tutar. 1964'ten günümüze kadar Macar Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Komisyonu üyeliği, on yıl boyunca Körösi Csoma Társaság'ın (K. C. Topluluğu) başkan yardımcılığını yapmıştır. 1982 yılında Vámbéry Madalyası, 1986'da Macar Devlet Liyakat Nişanı, 2007'de Mükemmel Sözlük Ödülü, 2010'da Slovakya'da da Vámbéry Ödülü almıştır.⁵⁵

⁵⁴Selçuk Kırbaç, **a.g.e.**, s.100.

⁵⁵Selçuk Kırbaç, **a.g.e.**, s. 110-111.

1.4. Gyula Németh'in Aile Hayatı ve Öğrencisinin Gözünden Hocalığı

Németh 27 yaşındayken Fin-Ugor Filolojisi Uzmanı Dr. Irén Sebestyén ile 1917 yılında evlenmiştir. İki sene sonra doğan kız çocuklarını ne yazıkki on beş aylıkken kaybetmiştir. 1921 yılında yeniden bir kız çocukları olmuş, ona Maria adını vermişlerdir. Maria Macar-Alman filolojisinde okumuş ve Macar Edebiyatı Bölümü'nden doktor unvanını almıştır. 1930 yılında küçük kızını dünyaya gelmiştir. Zsófia adındaki kızları İngiliz-Fransız filolojisini bitirmiş, Szeged Üniversitesi Kütüphanesi'nde bilimsel kılavuzluk bölümünde çalışmıştır.⁵⁶

Gyula Németh hayatını bilime adanmış iyi bir eğitimciydi. Öğrencisi András Róna-Tas, Németh ile ilk karşılaşmalarında onunla çalışmak istemediğini söylemiş ve onu odasından çıkarmış olduğundan bahsetmektedir. Bunun nedenini daha sonra Róna-Tas, Németh'in, Zoltán Gombocz hakkında şu söylediklerinden öğrenmiştir: "Gombocz'un kendisine özgü başka bir özelliği; olağanüstü bir hafıza ile birleşen kapsamlı, sürekli okumayla kazanılmış malzeme bilgisidir, fakat ne sistematik bir biçimde elde edilen kültürü ne büyük müteşebbatı ve ne de olağanüstü hafıza yeteneği herhangi birini mükemmel bir bilim adamı hâline getirebilir; bilim adamının her şeyden önce yargı yeteneğine ihtiyacı vardır. Gombocz'u müstesna bir büyük bilim adamı haline getiren şey tam da bu yargı yeteneğidir."⁵⁷ Aradan geçen bir yıldan sonra Németh'in Róna-Tás ile ilgili şüpheleri dağılmaya başlamış ve birlikte çalışmaya başlamışlardır. Hatta bir makalesinde onun için "Mükemmel bir makale, böyle bir makale yazabileceğinizi hiç düşünmemiştim." diye onu öven bir not dahi düşmüştür. Vaktini her şeyin en ince ayrıntısına kadar düşünerek harcamasıyla bilinen Németh, iki haftada bir Salı günleri on beş dakika Dante'nin İlahi Komedyası'nı orijinal dilinde okur, Goethe, Tolstoy ve Macar Edebiyatı ile ilgili eserlerle de aynı anda meşgul olurdu. Çevresi tarafından sevilen biri olduğunu söyleyen Róna-Tas kitabında iğneleyici diline tahammül edebilenler diye de eklemeyi unutmamıştır. Cumartesi günleri başarılı öğrencilerini lokale davet eden Németh, onları en son ne okudukları hakkında sorguya çektikten sonra kendisi de bütün hafta okuduklarını anlatırdı. Türk kavim isimlerinin kökenleri hakkında daima konuşur, meslektaşlarının düşüncelerini dikkate

⁵⁶ Hamit Z. Koşay, **a.g.m.**, s.184.

⁵⁷ András Róna-Tas, **a.g.e.**, s.55.

olarak bitirdiği makalelerinin elyazmalarını arkadaşlarına memnuniyetle verirdi. Katkıda bulduklarında ise bunu mutlaka çalışmasının son halinde gösterirdi.⁵⁸

1.5. Türkolojinin Gelişmesine Katkı Sağlayan Macar Türkologlar

A) Ármin Vámbéry

Batı Avrupa ve Macaristan'da Türkolojinin kurucusu olarak bilinen Vámbéry 1832 yılında dünyaya gözlerini açmıştır. Budapeşte Üniversitesi'nde Türk dilini geliştirmiştir. İstanbul'a Macar Bilimler Akademisi'nin sağlamış olduğu maddi yardımla 1857 yılında gelmiş ve burada ders vermeye başlamıştır. Viyana'da çıkarılan bir gazetenin İstanbul bölgesini temsil etmiştir. Burada dört yıl kaldıktan sonra Orta Asya gezisine çıkmıştır. Bu gezi ona şöhret kazandırmıştır. Oradaki araştırmaları İngiltere'de yayımlanmıştır. János Repczky'in vefatından sonra boşalan kürsüye geçerek Türk dili eğitimi verme görevini üstlenmiştir. 1870 yılında Türkoloji kürsüsünün kurulmasıyla bu üniversitede görev alan ilk profesör olma unvanına sahip olmuştur. Çağatayca üzerine ilk eserini 1862 yılında vermiştir. 1870 yılında *Kutadgu Bilig* ile ilgili bir çalışmasını sunmuştur. Türk dilinin ilk etimolojik sözlüğü yine Vámbéry'nin önemli eserleri arasında yer almaktadır. 233 maddeden oluşan bu eser aynı kökten çıkan farklı yapıları incelemektedir. Bu sözlük daha sonraki araştırmalara ilham kaynağı olmuştur.⁵⁹ 1913 yılında aramızdan ayrılan Ármin Vámbéry uzun süren meslek hayatına otuz sekiz kitap ve pek çok makale sığdırmıştır.⁶⁰

B) Benedek Péri

1966 yılında Budapeşte'de doğan Péri, 1992 yılında "*16. Yüzyıl Orta Asya Türk Tarihinin Çağatayca Bir Kaynağı: Tevârih-i Güzide Nusret Nâme*" adlı teziyle Eötvös Loránd Üniversitesi'nden mezun olmuştur. 1992-1993 yıllarında Macar Bilimler Akademisi Altayistik Araştırma Grubu'nda uzmanlık görevini üstlenmiştir. 2000 yılında doktorasını tamamladıktan sonra *Hindistan'da Türk Dili ve Edebiyatı* adlı tezini vermiştir. 2005 yılında Macarca olarak yazdığı *Babürlüler İmparatorluğu'nda Türk Dili ve Edebiyatı* adlı kitabı önemli eserleri arasındadır.⁶¹

⁵⁸A.y. s.55-58.

⁵⁹Selçuk Kırbaç, a.g.e., s. 87-88.

⁶⁰Turgut Akpınar, *Vámbéry Arminius*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2012, C.42, s. 502.

⁶¹Selçuk Kırbaç, a.g.e., s.201.

C) Edit Tasnádi

1942 yılında dünyaya gelen Tasnádi, 1967 yılında Budapeşte Elte Üniversitesi Macar Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinden mezun olmuştur. Yirmi beş yıl boyunca Macar radyosunda Türkçe yayınlar bölümünde editör olarak çalışmıştır. 1993 ve 1997 yılları arasında Ankara Üniversitesi Hungaroloji Bölümü'nde uzman olarak görev yapmıştır. Kendi dilinde pek çok eser veren Tasnádi'nin birçok eseri Türkçe olarak yayımlanmıştır. 2002 yılında Gün Benderli, Yılmaz Gülen, Zsuzsa Kakuk ile birlikte Macarca- Türkçe sözlük yayımlamıştır. Türk yazarlarından Nazım Hikmet, Yunus Emre, Sait Faik Abasıyanık, Tarık Buğra, Orhan Asena, Melih Cevdet Anday, Yaşar Kemal, İlber Ortaylı, İskender Pala gibi aralarında pek çok yazarın bulunduğu eserleri Macarcaya çevirmiştir. Ayrıca Mikes Kelemen'in ünlü eseri *Türkiye Mektupları'nı* Türkçeye çevirmiştir.⁶²

D) Éva Csáki

1978 yılında Szeged Üniversitesi İngiliz ve Amerikan Filolojisi bölümünden mezun olduktan sonra Macar Bilimler Akademisi'nde Türkolog olarak görev aldı. 1987-93 yılları arasında Hungaroloji Bölümü'nde ders verdi. Türk Macar ilişkileri, Macar Dili Tarihi ve Türkçe dersleri vermektedir. Türk halk müziği derlemelerini Tatarcadan, Başkurtçadan ve Azericeden Macarcaya çevirmiştir.⁶³

E) Ignác Kúnos

1860 yılında doğmuştur. Budapeşte'de eğitimini tamamladıktan sonra Vámbéry, Budenz ve Munkácsi gibi ünlü Türkologlardan ders almıştır. Vámbéry'nin derslerine büyük ilgi duyan Kúnos Osmanlıca, Uygurca, Tatarca ve Çağatayca dillerini öğrenmiştir. Bir gün Budapeşte'de sokakta gezinirken Türkiye'den yeni gelen bir şekerci ile tanışmıştır. Onunla Türkçe sohbet ederken kendi öğrendiği Türkçeden çok farklı olduğunu görmüş ve bunu hocası Vámbéry'ye Türk milletinin halk edebiyatının olup olmadığını sormuştur. Vámbéry ise bildiği kadarıyla olmadığını söylemiş, bunun üzerine öğrencisi Kúnos, Ahmed Vefik Paşa'nın 'Atalar Sözü' mecmuasından ve Nasreddin Hoca'nın Batı dillerine çevrilen 'Letaif'inden söz etmiştir. Hocası Türklerin halk edebiyatının bu kadar olduğunu vurguladıktan sonra Kúnos ''*Efendim, bildiğime göre dünyanın hiçbir milleti, cahil olsa, putlara tapsa, ister Müslüman ister Hıristiyan*

⁶²Selçuk Kırbaç, a.g.e., s. 148.

⁶³Selçuk Kırbaç, a.g.e., s. 176.

olsun, halk edebiyatsız olmaz. Tanrı yaratıklarının halk edebiyatı zaten halkın düşüncesidir, dudaklarının gülüşüdür, ruhunun eğlencesidir, dertlerinin feryadıdır; düşüncelere dalsa, düşüncesidir, gamı varsa gönlünün yarasıdır, bahtları varsa bahtlılığının gülü, sümbülüdür. Türk halkı düşünmez mi? Köylüsünün ah-u vâhı göğeye çıkmaz mı? Bahçesindeki gülünün, rengi, kokusu yok mu? Hasılı, Türklerin halk edebiyatı yok derseniz, inanmam...’’ demiştir. Bunun üzerine hocası hakkı olduğunu ve en iyisi Türkiye’ye gidip Türk edebiyatını aramasını söylemiştir.⁶⁴1885’te Bulgaristan’daki Türkler arasında yaşadktan sonra Anadolu’da beş yıl süren bir araştırma gezisine çıkmıştır. Burada türküleri, masalları ve hikayeleri derleyerek kısa sürede ün kazanmıştır. Türk dilleri üzerine 1900’lü yılların başından itibaren Leiden ve Leipzig’de Almanca birçok eser yayımlamıştır. 1925 yılında Ankara ve İstanbul’da çeşitli konferanslara katılmıştır. Bunlardan başka ayrıca Keleti Szemle (Doğu Bakışı) isimli dergiyi yönetmiştir. Üç Karagöz Oyunu, Osmanlı- Türk Halk Edebiyatı Derlemesi, Osmanlı Ağızları, İstanbul Türk Halk Masalları, Osmanlı Türkçesi Grameri yayımladığı bazı eserler arasındadır.⁶⁵

F) Imre Baski

1951 yılında Macaristan’ın Küçük Kumanistan denilen bölgesinde Kuman kökenli bir aileden gelen Baski, Rus ve Türk Fiolojisi bölümlerinden mezun olmuştur. Özbekçe, Kırgızca, Türkmence, Kazança, Karakalpakça ve Tatarca dillerinden çeviriler yapmıştır. 1993 yılında Dobruca’da yaşayan Tatarlar üzerinde incelemelerde bulundu. Meslek hayatı boyunca Türk isimleriyle yakından ilgilendi. Rásonyi’nin "Onomasticon Turcicum” adlı derlemesi üzerinde çalıştı. Birçok kongrede tebliğler sunmuştur.⁶⁶

G) István Vásáry

1945’te Budapeşte’de dünyaya gelmiştir. 1968 yılında Loránd Eötvös Üniversitesi Türkoloji Bölümü’nden mezun olmuştur. Gyula Németh, Lajos Ligeti ve Zsuzsa Kakuk’tan dersler alan Vásáry, 1996 yılında profesörlüğe yükselmiştir. 1988 yılında Amerika’da on ay misafir araştırmacı olarak bulundu. 1990 yılında Macaristan’nın İstanbul Konsolosu, 1991’den itibaren dört yıl Ankara Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. 1988 yılında Türk Dil Kurumu’nun onur üyeliğine seçilen Vásáry, Türk tarihiyle ilgili pek çok çalışma yapmıştır. 160’tan fazla makale kaleme

⁶⁴Szilágyi, S. (2007). *Ignác Kúnos, Türk folklor araştırmalarında bir öncü*, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

⁶⁵ Selçuk Kırbaç, **a.g.e.**, s.89-90.

⁶⁶ Selçuk Kırbaç, **a.g.e.**, s.168.

almıştır. *Altın Orda, Altın Orda Kançelaryası, Eski İç Asya'nın Tarihi, Kumanlar ve Tatarlar* önemli eserleri arasında yer alır.⁶⁷

H) Lajos Fekete

1891 yılında Macaristan'ın Tardosbánya kasabasında doğdu. Budapeşte Pázmány Péter Üniversitesi'nin Tarih ve Latin filolojisi bölümlerini bitirdikten sonra 1914 yılında 16-17. Yüzyıllarda İl İdaresi Görevlileri başlıklı teziyle doktor unvanını almıştır. I. Dünya Savaşı'nda subay olarak doğu cephesine gönderilene Ruslar'a esir düşen Fekete Sibiryada Krasnoyarsk yakınlarında bir kampa götürülmüştür. Aynı kampta esir tutulan Osmanlı subaylarıyla tanışıp Türkçe öğrenmeye başlamıştır. 1920 yılında ülkesine döndükten sonra Osmanlı diplomatığı ve paleografyası alanlarında uzmanlaşmıştır. Avrupa arşivlerindeki Türkçe metinler üzerinde çalışmıştır. İstanbul'da Başbakanlık arşivinde davet üzerine görev aldı.1956 yılında Kossuth ödülüne layık görülmüştür. Arşivci olarak ilme büyük hizmetlerde bulunan Fekete'nin bu konudaki en önemli çalışması, Osmanlılar'ın Budin Defterhânesi'nde bulunan ve daha sonra çeşitli ülkelerin koleksiyonlarına dağılan malzemeleri mikrofilm ve fotokopi halinde tekrar birleştirmiş olmalarıdır.⁶⁸Eserleri arasında*Macaristan'da Türk Egemenliği Dönemindeki Türk Diplomasisine Giriş* en önemli eseridir. Türk Tarih Kurumu şeref üyesi seçilmiştir.⁶⁹ Arşivci olarak bilim dünyasına epey katkıda bulunan Fekete, 1966 yılında emekliye ayrıldıktan üç sene sonra hayata gözlerini kapamıştır.

I)Pál Fodor

1955 yılında Budapeşte'de dünyaya gözlerini açan Fodor, 1979 yılında Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nden mezun olmuştur. 1980 yılından 1997 yılına kadar Macar Bilimler Akademisi'nin Dil Bilimleri Enstitüsü'nde asistanlık ve sekreterlik yapmıştır. 1988 tarihinde Osmanlılarda Devlet Teorileri ve Fetih İdeolojileri adlı doktora tezini vermiştir. 1987 yılında Doğubilimi adlı dergide sekiz sene editörlük yapmıştır. 2005 yılına kadar Pázmány Péter Üniversitesi'nde Bizans, İslam ve Osmanlı Tarihi üzerine dersler vermiştir. Fodor uluslararası burslardan faydalanmış ve pek çok

⁶⁷Selçuk Kırbaç, **a.g.e.**, s.155.

⁶⁸Géza Dávid, "Fekete, Lajos (1891-1969)", **DİA**, C: 12, İstanbul, 1995, s. 299.

⁶⁹Selçuk Kırbaç, **a.g.e.**, s.97.

ödüle lâıık görölmüştür. 14-17. yüzyıl Osmanlı tarihiyle ilgili çoğu konferanslara katılmıştır. Yayınlanmış yedi kitabı ve iki yüzden fazla makalesi mevcuttur.⁷⁰

J) József Thúry

1861 yılında dünyaya gözlerini ačan Thúry, 1880 yılında öğrenim gördüğü üniversitede Türk ve Fin- Ugor dilleriyle yakıdan ilgilenmiş, Arapça ve Farsça dersler almıştır. Hocalarının arasında Türkoloji'nin kurucusu Vámbéry vardır. Macaristan'ın kuzeyinde yaşamış olan Paloc'lar hakkında araştırma gezisi yapmıştır. 1898 yılında *Sekellerin Kökeni* hakkında çalışma yapmıştır. 1904 yılında Orta Asya Türk Edebiyat Tarihi adlı eserini yayımlamıştır. "On Dördüncü Asır Sonlarına Kadar Türk Dili Yadigarları" adlı çalışması Ragıp Hulusi tarafından Milli Tetebbular Mecmuası'nda çevrilerek yayımlanmıştır.⁷¹

⁷⁰Selçuk Kırbaç, **a.g.e.**, s.183.

⁷¹Selçuk Kırbaç, **a.g.e.**, s.191.

II. BÖLÜM

GYULA NÉMETH'İN BAŞLICA ESERLERİ

A) Attila ve Hunları

Gyula Németh'in redaktörlüğünü yaptığı en önemli eserlerinin başında gelen Attila ve Hunları 1940 yılında yayımlanmıştır. Kitabın ilk çevirisini Prof. Dr. Şerif Baştav 1982 yılında yapmıştır. 1996 yılında "Hunlar ve Tanrının Kırbacı Attila" adı ile yayımlanan kitap altı bölümden oluşmaktadır. Lajos Ligeti "Attila ve Hunların Tarihi Kökenleri" ile "Asya Hunları", Váczy "Avrupa'da Hunlar", Eckardt "Destanlardaki Attila", Gyula Németh "Hunlar Hangi Dili Konuşuyordu" ile "Hunlar ve Macarlar" bölümlerini yazmıştır. Kitabın ilk bölümünde, Theodoretos ve Priskos döneminden beri bazı Bizans dönemi tarihçilerin Hunları Skirler olarak adlandırdıklarından bahsetmiştir. V. Yüzyılda tarihçi Zosimos, Hunlar için Herodotos halklarına mensup Sigunnai kavramını kullanırken, Prokopios, Kimmeryonlular ya da bazen Massagetalılar olarak söz eder. Alman sinolog Frederik Hirth ise Hunların Hiung-nularla aynı olduğu tezini savunur. Çin kaynaklarına göre bu tezin kanıtlanmasındaki en zayıf noktanın bu olduğunu, aslında M.S. 5. yüzyılda Orta Asya'da Szu-tö halkının yurt kurduğu topraklarda Hiung-nu adına rastlanılmadığını, çok daha önceden dağılmış olduğundan ibarettir. Szu-tö, diğer bir deyişle Sogd ülkesinin halkının İran kökenli olduğunu belirtir. Ticaretle uğraşan bu halkın Tibet'ten Uygur imparatorluğundaki Karabalgasun'a kadar her yörede Sogdca yazılmış taştan kitabeleri vardı. Sogd dili üzerine yapılan çalışmalar sonucunda şu kanıya varılmıştır: Sogd dili Herodot döneminin Skir diline, sonra Alan diline, Jasz ve bugünkü Oset dili gibi İran dil ailesine bağlı bir dil olduğu ve bugün hâlâ yaşayan bazı küçük dillerle birlikte, Skir ve Alanların Batı kolunu oluşturduğu bir dil ailesinin Doğu bölümünü oluşturmasıydı.⁷² Bu dönemdeki Jencai halkının Sogd halkı soyundan geldiğini ve Hiungnu olarak adlandırılmayacağını ayrıca belirtmiştir. Çin kaynaklarında klasik coğrafi ve tarihi eserlerin yanı sıra, Macarların Attila Hunlarıyla bağlantılı olduğunu söyledikleri akımlar da mevcuttur. Bu akımı savunanlar arasında bulunan Hirth, Attila'nın Hunlarıyla ilişkide olduğunu kanıtlamak için oldukça çaba göstermiştir. Degeignes'in eserinde yer alan, János Thuróczi'nin de tarih kitabında sözü edilen Nuh olayından başlayıp Almos'a kadar uzanan Attila hanedanının soy ağacı

⁷²Gyula Németh, **Attila ve Hunlar**, Çev.: Tarık Demirkan, **Kömen Yay.**, Konya, 2014, s.15.

tanıtılmaktadır. Hirth, Thuróczi'nin soy ağacını kullanabilmek için Çin kroniklerinde sözü edilen Hiungnu hanlarının isimlerinden oluşan bir liste hazırlamıştır. Hanedanlığın ilk hanı Te-uman (Teoman) ile başlayan bu liste imparatorluğun çöküş dönemindeki son isim Çei Çei'ye kadar uzanmaktadır. Attila'nın Hunlarının Macarlarla ilişkisini kurarak Asya'nın Hiungnularıyla bağlamaya çalışan bir diğer isim de Pekin Üniversitesi Profesörlerinden Çang Sing-lang'tır. Onun tezi Sui hanedanını kaleme alan yazar Sui-su'nun eserinin Orta Asya halkları hakkında yazdıklarına göre Moğolistan'da ve Batı Türkistan'da yaşayan egemenliklerini Hazar Denizi'ne kadar genişleten Tie-le kavimler birliğine bağlı boylardan birinin adının Pasukilioldüğünden bahsetmiştir. Çang'a göre Pasukili halkı bugünkü Başkurlara denk düşmektedir. Sui-su Tie-le halkının eski Hiungnuların devamı olduğunu ileri sürmüştür. Oysa Tie'leler Türk kavmidir ve Türk kaynaklarınca Tölösler olarak isimlendirilmiştir. Macarların Hunların soyunun devamı olduğunu savunan bilim adamları olduğu gibi aksini iddia eden bilim adamları da vardır. Vive de Saint Martin, Neumann ve bazı araştırmacılar Hunların konuştuğu dilin Fin-Ugor dil ailesine bağlı olduğunu, Attila'nın Hunlarının Fin-Ugor ve Türk boylarının karışımı olduğunu söylemişlerdir. Venelin, Ilovajski ve Zabelin Hunların konuştuğu dilin Slavca olduğunu ileri sürmekte ve Hunların kendilerinden olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Türkolog Gyula Meszaros da Attila Hunlarının Kafkas kökenli olduğunu savunur. Eski Gürcü ve Ermeni kaynaklarda kayıtlarına rastlanan Akhunlar Kafkaslarda önemli rol oynamışlardır. Bazı araştırmacılar ise Attila ve Pontus Hunlarını İran- Kafkas asıllı bir halk olarak görmek ve göstermek istemişlerdir. Kitabın ikinci bölümünde ise Ligeti Asya Hunları üzerinde durmuştur.⁷³Bu bölümünde tamamen Çin kaynaklarından yararlanılmıştır. Asya Hunlarından Hiungnu adı ilk kez M.Ö. 318'de Kuzey Sansi'de meydana gelen savaşın üzerine kayda geçilmiştir. Çinliler kuzeyin barbar halklarını Hiün-yü, Hun-yü, Hien-yün olarak tanımlamışlardır. Hiung-nu'daki 'hiung' sözcüğünün 'hizmetkâr', 'hien-yün' ün 'uzun burunlu köpek' anlamlarına geliyor olması muhtemelen Çinceye geçirirken tarih kayıtçıları tarafından alaycı bir şekilde aşağılandırılarak yazılmasından kaynaklanmıştır.

Çin hanedanının kurucusu olan imparator Şi Huang-ti, ülkeyi Hunların saldırılarından korumak amacıyla on bin mil uzunluğunda söylenen Çin Seddi'ni yaptırmıştır. Hunların hükümdarı Tou-man (Teoman), Çinlilerin kaydettikleri ilk hükümdar olmakla birlikte kuzeyin göçebe halkını ve onlarla ilgili olayları kayıt altına

⁷³Gyula Németh, a.g.e, s. 23.

almaya bu olay neticesinde başlamışlardır. ⁷⁴Bu kayıtlarda Hiungnuların hayvancılıkla uğraşan göçebe bir halk oldukları, yetiştirdikleri hayvanların at, inek, koyun, eşek, katır ve deve olduğu, hayvanlarıyla birlikte göç ettiklerinden söz etmişlerdir. At sırtında göç veya savaş kültürü Çin’de o zamanlar bilinmeyen bir olguydu. Silahlarının ok, yay, kılıç ve mızrak olduğu, elbiselerini hayvan derisinden hazırladıkları, imparatorluğun en üst makamında şan-yü adı verilen hükümdar olduğu Çin kaynaklarından elde edilen bilgiler arasındadır. Asya’da yavaş yavaş yok olan Hunlar M.S. II. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkıp güçlenmeye başlamıştır. Kitabın üçüncü kısmını Péter Váczy “Avrupa’da Hunlar” adıyla ele almıştır. ⁷⁵Batı Roma imparatoru Olympius’un askerleri arasında yaklaşık üçyüz tane Hun askeri olduğundan söz edilmektedir. Çünkü Hunların askeri yeteneklerine ve savaş sırasında göstermiş oldukları güce ve tecrübeye oldukça güveniyordu. Tuna nehrinin kıyılarında küçük Hun birliklerinin akınlar yaparak Alanlarla birlikte Tuna’yı geçip, Doğu Gotlarıyla birleştikten sonra Pannonya Federal Krallığı’na yerleşmişlerdir. Hunların diğer bir kolu ise bugünkü Romanya ve Karpatları geçerek Tuna ve Tisa nehirleri civarında yurt kuran Sarmatlarla birleşmişlerdir. Attila’nın savaş meydanı yerine evlendikten sonraki ölümü bugün bile hâlâ tartışılır durumdadır. Ölümünden sonra oğlu Dengizik yeni yurt arama gayreti gösterirken, İrnek Roma topraklarında oturma izni almıştır. Bir sonraki kısımda Sándor Eckardt “Destanlardaki Attila” adıyla Hunların efsaneleri üzerinde durmuştur. Hunlar tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren dehşet verici bir üne sahiptir. At sırtında bir görünüş bir yok olan Hunlar kıyamet alâmetleri olarak değerlendiriliyorlardı. Suriye ve Ermeni kaynaklara göre, Kafkasya’daki güneyi kuzeye bağlayan kapıların Hunların ülkeyi yağmalamaları ve İskenderiye’deki kütüphaneyi yok etmemeleri için Büyük İskender tarafından kapatıldığı söylenmektedir. Hun yaratılış efsanesine göre, kanatlı ve kanatsız Pasker (Ostyak mitolojisinde denizayısı) dişi bir geyik kovalar. Kanatlı olanın geyiği yakaladığı yer cennetten bir köşe olarak kabul edilir ve orayı yurt edinirler. ⁷⁶ Tarihçi Gregoire de Tours, Orleans ve Metz kuşatmasına dair en eski iki Attila efsanelerini derlemiştir. Bunlardan ilki Orleans piskoposu Aziz Anianus’un şehri kuşatma altından kurtaracak bir ordunun gelmesi için dua etmesidir. Halkına “Dua etmeye devam edin, Tanrıya yakarışa ara vermeyin, o size yardım edecektir!” dedikten sonra ufuktan kurtarıcı bir ordu belirmiştir. Hunların bir kısmı aralıksız yağın yağmur nedeniyle

⁷⁴Gyula Németh, a.g.e, s. 26.

⁷⁵Gyula Németh, a.g.e, s. 57.

⁷⁶Gyula Németh, a.g.e, s. 153.

meydana gelen selde boğularak can verir. Diğer efsane ise Metz kentinin talan edilmesi ile ilgilidir. Tours, Pannonya'dan yola çıkıp karşısına çıkan her kenti yerle bir eden Hunların Metz şehrini kılıçtan geçirdiklerini ve papazların kilisede katledildiğini ancak Aziz Stephan'ın türbesinin ve kilisesinin nasıl sağlam kalabildiğini anlatmıştır. Orta Çağ Alman edebiyatında Attila'ya verilen yer, Fransız destanlarında Büyük Karl'a veya Arthur'a verilen yere eşittir. Attila büyük imparator olarak bilinmektedir. Macar efsanelerinde ise Hunlara karşı verilen önem, Macarların anayurtlarından göçe başladıkları dönemde, kendilerini Hunlarla özdeş saydıklarının işaretini verir. Gesta Ungarorum'a göre Macarlar ve Hunlar aynı halktan gelir ve Árpád Attila'nın soyunun devamıdır.⁷⁷

Németh, kitapta son kısmında yer alan ilk yazısında Attila'nın ve akrabalarının isimlerinin hangi anlamlara geldiğinden bahsetmektedir. Hunların konuştukları dili değerlendirmeden önce Asya ve Doğu Avrupa'nın konuştukları dilin homojen bir yapı göstermediği üzerinde kaniya varır. Bu imparatorluklara bağlı halkların ya da boyların kullandıkları isimlerin imparatorluk dağıldığı takdirde bile kullanmaya devam ettiklerini gözlemlemiştir. Göçebe imparatorluklara dair yapılan araştırmalar iki kısımda incelenmelidir. İlki imparatorluğu kuran halkın konuştuğu dilin ne olduğu, ikincisi ise bu imparatorluğa bağlı olarak yaşayan başka halkların hangi dili konuştuğunu araştırmaktır. Kitapta Ligeti'nin ele aldığı Avrupa Hunlarının Asya Hunlarıyla aynı olduğunu, ama dili bakımından incelendiğinde farklı olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Hunlarla ilgili ilk yazılı belge Priskos tarafından yazılmıştır. Attila'yı ziyarete giderken kendilerine içkilerin ikram edildiğini ve adının birisinin Kamon ve diğerinin Medos olduğunu not almıştır. Kamon kelimesinin üzerinde birçok tez yazılmıştır. Türk dilindeki kırmız sözcüğüyle ilişkisi olan bu kelime ile bağ kurulmuştur. Ancak bunda mantığa ters gelen kırmız olarak adlandırılan içkinin kısrak sütünden yapılmış olmasıydı. Çünkü Priskos bu içkinin arpadan yapıldığını notlarının arasına almıştır. Eski Latin belgelerinde Camum olarak yazılan bu sözcük arpadan hazırlanan bira anlamına gelmekteydi. Kamon sözcüğü Hun kökenli bir kelime değildi ve Macaristan'da yaşayan Hunların imparatorluğuna bağlı Germen halklarından türemiştir. Medos sözcüğü de Slavcadaki medu kelimesiyle (bal) benzerlik gösterse de Macaristan topraklarında Slavların yaşadığına dair bir kanıt bulunamamıştır.⁷⁸Bazı sözcüklerin kökenini inceleyen Németh Attila'nın Türkler arasında Ata adı verildiğini ve daha sonra

⁷⁷Gyula Németh, **a.g.e.**, s. 171.

⁷⁸Gyula Németh, **a.g.e.**, s.246.

yetişkinliğe erişince Gotlar tarafından isim değişikliğine uğradığını söylemektedir. Hun kralının çocukluğunda ise başka adlara da sahip olduğunu ekler. Kardeşinin adının Buda, babasının Muncuk (Boncuk), karısının Arıkan olduğundan eserinde söz eden Gyula Németh, çocuklarından birinin adı olan Dengizik'in Türkçede deniz veya denizden gelen rüzgâr anlamına geldiğini, Macarcadaki 'tenger' kelimesinin de Türkçedeki anlamıyla aynı olmasını, Bulgar Türklerinin "z" yerine "r" ekini kullandıkları için bu şekilde değişime uğradığını belirtmiştir. Yazmış olduğu makalesinde Macaristan'da kral Aziz László'nun ilk defa "Gesta" adlı eserde Hun-Macar ilişkilerinden bahsedildiğini, Simon Kézai'nin ise Macarların ve Hunların aynı halk olduğunu ve bunu değişik kaynaklardan derlediği efsanelerle kanıtlamaya çalıştığından, Hun adının Türk kökenli bir kelime olduğunu ancak Macarların Hunlardan geldiğini kesin olarak kanıtlayamamasından söz etmiştir.⁷⁹

B) Yurt Tutan Macarlığın Oluşumu

Németh'in hayatı boyunca ortaya koyduğu eserlerin merkezinde *Yurt Tutan Macarlığın Oluşumu* adlı eseri yer alır. Bu kitabı en büyük eseri olarak gören Németh en büyük etkiyi de yine bu eseriyle yapmıştır. Kitap çok uzun hazırlık çalışmalarının ardından 1930 yılında yayımlanmıştır. Macarların Orta Avrupa kültür bölgesine dâhil olmadan önce, aşağı yukarı bin yıl boyunca Türk kavimleriyle beraber yaşayan ulusların tarihinin, tarihi kaynaklarda yazılı olmamasıyla aynı zamanda Türk kavimleriyle olan ortak isimleri yorumlayarak bir sonuca varabileceğini hedeflemiştir. En önemli meselenin "Yurt Kuran Macarlığın Oluşması'nda" en eski Fin-Ugor unsurlarla beraber Türklerin nasıl bir rolü olduğunun üzerinde durmak olduğunu söyler. Németh kitabın yaklaşık 80 sayfalık ilk bölümünde Türk kavim boyları, soyları ve isimleri hakkında bilgi vermektedir.⁸⁰ Totemistik⁸¹ kökenli millet adlarını ele aldığı bölümde Németh, totemizmin dünya görüşünde isimlerinin üstlendiği rolün şaşırtıcı bir derinlik ve açıklıkla karşımıza çıktığını, doğduğu küçük topraklarda insanların 16. yüzyıldan beri Kalvinist⁸² bir inanca sahip olduğunu, çocukluk zamanında anekdotik⁸³ formda da olsa insanların totemistik geleneğini bilmelerini, örneğin; eğer bir kız su içerken bir su perisi

⁷⁹Gyula Németh, **a.g.e.**, s.257.

⁸⁰ András Róna-Tas, **a.g.e.**, s.33.

⁸¹ Totem, bazı ilkel klan ve kabilelerden, onların atası sayılan hayvan veya bitkiye verilen addır. Bu totemleri kutsal sayan dini/felsefi görüşe ise totemizm denmektedir.

⁸² Fransız din reformcusu ve devrimcisi John Calvin'in 16. yüzyıl başlarında ortaya attığı görüşlere dayanarak kurulan bir Hristiyanlık mezhebi.

⁸³Bilimsel temeli olmayan, rivayete dayalı.

yutarsa onun hamile kalacağına inanıldığını, Türk kökenli eski Macar boyunda, Erdel Sekellerinde boyların beyaz bir kısraktan geldiği yönündeki inancın bugün de varlığını sürdürdüğünden söz etmiştir. ⁸⁴Türk dilinin anlambilgisel gruplarını değerlendirilmesi sonucunda Türklerin millet isimlerinin özelliklerinden biri de dilsel, ırksal ya da etnografik yapılar olması değil, daha ziyade politik grupları işaret etmesidir. Göçebe Türk imparatorluklarının ortaya çıkıp yayılmasıyla ilgili olarak yapılan tespitler açıklık kazanmış ve millet adları konusunda bir sonuca varılmıştır. Örneğin; ‘Kudret’ veya ‘Kar Fırtınası’ isimli millete herhangi bir başka millet bağlı olabilir. Temel olarak bir yapıyı ifade eden millet adı, fetihlerle diğer milletler arası yayılabilir ve bu milletler arasında siyasi egemenliğin bir parçası olarak varlık sürdürebilmektedirler. M.Ö. 176’da Hun Hükümdarı Çin imparatoruna şunları yazmıştır: “Göğün kutsiyeti, komutanlarım ve adamlarımın savaşçılığı, mükemmel atlarımın gücü mukabilinde Goat-si senin milletini ortadan kaldırdı ve orayı fethetti. Ardından yanındaki yirmi altı imparatorlukla birlikte Huna döndük...” Hun fethi sonucunda dillerine ve ırklarına bakılmaksızın kastedilen milletler Hun olarak yazılmıştır. Batı Eftalitleri için Hun ve Beyaz Hunadıyla bahsedilmektedir. Bilge Kağan kitabesinde yazan “Türgiş qağan türkim budunim erti türgiş” yazısı da (Kağan Türküme, milletime dönüştü.) buna en iyi örneklerden biridir. VI. yüzyılın ortalarına kadar Türk adı tarihi kaynaklarda geçmemektedir. Türk milletlerinin büyük bir kısmı fetihlerden sonra bu adı almıştır. Uygurların on bir boyu arasında kağanın boyu Uygur adına sahipti, birliğindeki diğer boylar adını bu boydan almıştır. Uturgur ve Kuturgurlar için şu ifade yazmaktadır: “Hun milletleri öylesine sefalet içinde yaşamaktaydı ki, eğer içlerinden bir kısmı dahi hayatta kaldıysa başkalarının hizmetine girmişler ve onların adını kullanmaya başlamışlardır.” İdil Tatarları köken itibarıyla Türktürler ve Moğol fetihleri münasebetiyle “Tatar” adını almışlardır. Dilleri Tatarcadır. Ayrıca kendilerini Bulgar olarak da adlandırmaktadırlar. Çağatayca’nın Moğol fethi sonrasında Moğolca olarak neşrettikleri bir durum da söz konusudur. Bu örneklerde belirtildiği üzere Türk millet isimlerinin köken olarak farklı olursa da gerçekleştirilen fetihler sonrasında birbirlerine bağlanıldığı ve genişlediği açıkça gözükmektedir. Merkezi egemenliğin zayıflaması veya ortadan kalkması durumunda bazı boylar ismi veren gücün adını kullanmaya devam ederken, bazıları da eski isimlerine geri dönmüş veya kendilerine yeni bir isim arayışına girmişlerdir. Oğuzların bir kolunun adı Türktü. Bu millet bir zamanlar Oğuz adını kullansa da sonra

⁸⁴ Gyula Németh, **Yurt Tutan Macarlığın Oluşumu**, çev.: Dr. Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz, Paradigma Akademisi Yay.İstanbul, Şubat, 2019, s.42.

Osmanlı adını almıştır. Ancak Türk adı asla unutulmamıştır. Türkmenler ise Oğuz adından vazgeçip Türkmen adını kullanmışlardır. Yomut ve Teke boyundan gelen bir Türkmen kendisini Türk olarak adlandırmaktadır. Hazarlar ise aynı anda kendilerine hem Hazar hem de Türk demektir. Tuna Bulgarlarında ise bu durum Onogur ve Bulgar olarak geçmektedir. Kavar boyu yurt tutuş öncesinde Macarlara katılan bir Türk boyu olarak bilinmektedir. Ancak kendilerinden daha sonra Magyar adıyla söz etmişlerdir. Görüldüğü üzere Türk millet adları fetih yoluyla başka milletler arasında yayılmıştır. Bu olay Türkler arasında da mevcuttur. Kara- Kırgızlar kendilerini Kırgız olarak adlandırmıştır. Kazaklar ise Kırgız adını Ruslardan almıştır. Votyaklar Kazan ve Sibirya Türklerini Bigâr yani Bulgar olarak isimlendirmiştir. Türk millet adlarının politik olarak değerlendirilmesi bu şekildedir.⁸⁵Gyula Németh, Macar dil biliminin János Melich'ten öğrenerek geliştirdiği yöntem bilgisini, Türk bilimi bilgileriyle birleştirmiştir. Türk kavim isimleri Macarlarla beraber yaşamış olan Türklük hakkında çoğu şeyi ortaya çıkarmış, dillerinin kökenleri farklı olsa bile Türklerle aynı ismi verme kurallarını takip etmiştir. Eski Türk kavimlerine ilişkin tarihi kaynaklar ve etnografik kaynaklardan başka, esaslı dil bilim irdelemeleri de dâhil olmak üzere Türk isim verme geleneklerinin aydınlığa kavuşabilmesi için her türlü aracı kullanmıştır. İsim vermenin, aktarmanın düzenli bir örnek dağarcığı taslağını bize sunmuştur. İnsan, kişi, coğrafi adlar, idari bölümler, politik askeri ilişkiler, doğal olaylar, cesur, zengin, hayat tarzı, vücut özellikleri, manevi özellikleri, atçılıkla ve coğrafi yer anlamındaki millet adlarıyla bize kocaman bir kaynak sunan Németh, birinci bölümün sonunda gramatik gruplarını çıkarıp özetlemeyi de ihmal etmemiştir. Türk Milletleri ve Dilleri adındaki ikinci bölümde Hunlardan Macarlara kadar Doğu Avrupa'daki Türk kavimlerinin tarihini çalışmış ve çalışmasının merkezine yedi alt başlık şeklinde incelediği Bulgar Türklerini koymuştur. Bu bölümde altayistiğin büyük tartışma konusuyla ilgili olarak yeniden görüş bildirmiş, genel Türkçedeki 'z' sesine karşılık Çuvaşçada ve Macarcadaki Türkçe alıntı kelimelerde, Moğolcada 'r' sesini bulan Németh hangisinin daha eski olduğunu araştırma içerisine girmiştir. İncelemesinde, Ramstedt'in görüşünün tersine, 'z' sesinin daha eski olduğu sonucuna varmıştır.⁸⁶ Bulgarca karşıtı teorinin oluşturulması zamanında Lajos Ligeti'nin Géza Bácszi'nin düşüncelerine katıldığını belirttiği eserinde 'ökör' sözcüğünün Bulgar dili kökenli olduğunu vurgulamıştır. Orhonî 'öküz' kelimesindeki -z yerine -r bulunduğunu da ayrıca eklemiştir. 'Alma' kelimesinde

⁸⁵Gyula Németh, **a.g.e.**, s.77-80.

⁸⁶András Róna-Tas, **a.g.e.**, s.34.

herhangi bir Bulgarcaya rastlamadığını, ancak Çin'den Bosna'ya kadar mevcut olduğunu ve bu geniş coğrafyanın hangi bölgesinden Macarcaya geçtiğini kesin olarak söyleyememektedir.⁸⁷ İkinci bölümde Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Sabirler, Türkler, Hazarlar ve Kıpçaklar yer almaktadır. Hunlara ilişkin göze çarpan en önemli isim Kral Maoutun'dur. Aral ırmağı civarlarında bir imparatorluk kurup geniş alanlara yayılmıştır. Peçenek ve Kumanlar gibi hayvan besiciliği yaparak savaşlarla geçimlerini sürdüren bir millettir. Ticaretle uğraşmadıkları gibi belirli bir şehirleri yoktur. At, inek, koyun ve deve gibi hayvanlara sahiptirler. Keçe çadırlarda yaşayan bu topluluk süt ve etle beslenip hayvan derilerinden işlemiş oldukları giysileri giyerlerdi. Savaş teknikleri Türklerin savaş tekniğiyle aynıdır, her zaman at üstünde savaşmışlardır. Çin topraklarına pek çok akında bulunmuşlardır. Uzun süre Çin'e seferler düzenledikleri için Çin de geri kalmayarak başarı kazanmıştır. Bu nedenle güçlerini yitiren Hunlar Avrupa'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. IV. yüzyılın ortalarında Attila'nın Hun İmparatorluğu'nu kurmasından sonra eski gücüne yeniden kavuşmuşlardır. Hunlardan sonra temel olarak Türk dilini kullanan İç Asya'da egemenlik kuran Avarlar Tuna'ya kadar ilerlemişlerdir. Macarların yurt tutması zamanında Avarlar bugünkü Macaristan topraklarında yaşamaktaydılar. Ancak hiçbir dilsel kalıntı olmaması üzerine Pelliot'un fikrine göre Avarlar Moğoldular.

Macarcada bulunan eski Türkçe alıntı kelimelerin sayısı oldukça fazladır. Ses yapısı açısından incelendiğinde Çuvaşça ile büyük bir yakınlık göstermektedir. Bugünkü Çuvaşlar eski İdil Bulgarlarının kalıntısıdır. İlid Bulgarları hakkında kayıtlara X. yüzyılda rastlanılmıştır. İbn Rüste eserinde o döneme ait genel bilgi sunmaktadır. Bağdat halifesinin elçisi İbn Fadlân'ın notları büyük önem taşımaktadır. 1236 yılında Tatarların bu millete büyük kayıplar verdiklerini, Altınorda zamanında yeniden yükseldiklerini ve XV. yüzyılda ise önemini kaybettiği yazılan notlar arasındadır. Macarcadaki Bulgar kökenli alıntı kelimeler için Budenz ve Munkácsi eski Çuvaş dili üzerine incelemelerde bulunmuştur. Ligeti ise *Türkçe Alıntı Kelimeler* üzerine bir konferans yapmıştır. Hunlar tarih olarak Türklerden yüzyıllar önce ortaya çıksa da dillerinin adını Türklerden almışlardır. Kaynaklarda Türk kelimesi 550 civarında ortaya çıkmıştır. İmparatorluğun Baykal Gölü'nden güneye doğru uzanan doğu kolu 552'de, bugünkü adıyla Taşkent olan Balkaş Gölü ise batı tarafını oluşturmaktadır. İdil geçidinde Aşağı Don ve Kafkasya bölgesinde Hazar adıyla meydana çıkan bir Avrupa

⁸⁷ Gyula Németh, **a.g.e.**, s.105.

kolu bulunmaktadır. Doğu grubu Çin ile temas haline geçerken Orta Asya'daki Türkler İran etkisine girmişlerdir. Hazarlar, İdil, Karadeniz, Bizans, Slav ve Macarlarla ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Asıl egemenlik Doğu Türklerinin elindeydi. Batıdaki hükümdar Yabgu bağımsız bir biçimde iktidarlığını sürdürmüştü. İmparatorluğun kurucusu T'u-men 552 yılında Asya Avarlarını yenilgiye uğratmıştır. Ölümünün ardından oğlu Muhan tahta geçerek amcası İstemi Kağan'la birlikte büyük fetihler gerçekleştirmiştir. İmparatorluğun doğu sınırı bugünkü Mançurya'da, batı sınırı ise Bizans İmparatorluğu'nun Kırım tarafında bulunmaktaydı. İstemi Kağan'ın oğlu Tardui Mu-han'ın halefi T'o-po'nun ölümünün ardından Doğu Türk İmparatorluğu'na karşı kendini tamamen bağımsız kıldıktan sonra Çinlilerin taarruzlarına açık hale gelmişti. 630 tarihinde Çin egemenliğinin altına girmelerinden yirmi yedi yıl sonra Batı Türkleri de aynı kaderi paylaşmışlardı. 680 yılında İleriş Kağan bağımsızlıklarını yeniden kazanarak egemenliklerini ilan etmişlerdir. Kapgan döneminde Batı Türkleri de yeniden bağımsız oldular. Ardından Bilge Kağan'ın ölümünden sonra 745 yılında Uygurlar kesin olarak imparatorluğu ortadan kaldırmıştır. Macar tarihinin en önemli yapı taşlarından biri olan Türk devletinin kökeninde Türkler, Hunlar ve Avarlar bulunmaktadır. Üç imparatorluğun birbirleriyle ve diğer milletlerle olan ilişkileri Macarların kültürel gelişiminde rol oynamıştır. İç Asya'da Türklerle birlikte İran ve Sogdlar yaşamaktaydı. Din, ticaret, edebiyat gibi alanlarda diğer milletleretemsilcilik etmişlerdir. Orta Asya Türklerinin bir kolu olan Kıpçaklar da Macarların hayatını önemli şekilde etkilemişlerdir. Árpád'ın yurt tutmasından sonra Macarlar bağımsız bir yapıya kavuşmuşlardır. Hazarlar Türk egemenliği ve ordusunun desteğiyle 560 yılı civarında kurulmuştur. 627'de Türk imparatorluğuna bağlanmışlardır. Hazarlarda Türk adı yapılan fetihlerle yerini almıştır. Hazarların idaresinde yaşayan Macarlar da Türk adını almıştır. Türkçe konuşmasalar da İdil ve Kama civarındaki Türklerle temas halindeydiler. Bu nedenle Macarlardan Batı Türkleri olarak bahsedilen kaynaklar mevcuttur. İbn Rüste'nin notlarının arasında "Macarlar ise Türklerin bir koludur." sözüne rastlanır. İbn Fadlân ise Başkurdistanlı Macarları pek çok yerde Türk kökenli olarak kaydetmiştir. Bekrî'nin 850 yılı öncesindeki eski bir kaydında Tuna Bulgarları Bizanslılar, Slavlar, Hazarlar ve Türklerle savaşa girdiklerinden ve bu Türklerin ancak Macar olabileceği görülmektedir. Mesûdî ise Macarları Türk olarak değerlendirmiş Prag hakkında kayıt tutarken "Bu Slav krala en yakın, Türklerin (=Macarların) ülkesi bulunmaktadır."olarak yazmıştır. Müslüman yazarların yanısıra Bizans kaynaklarında da aynı durum söz konusu olmuştur. Rahip George kroniğinin devamında Macarlar

Türk adıyla eşleştirilmiştir. Ardından gelen Bizans kronikçileri de bu fikirde sabit kalmışlardır. Batılı seyyah Liudprand da iki defa Macarları Türk olarak değerlendirmiştir. Şüphesiz ki Macarlara Türk adı Türk-Macar-Hazar ilişkileri sebebiyle geçmiştir. ⁸⁸Bu bölümü bitirirken Başkurtlar hakkında yeni araştırmalara değinmiştir. 1957 yılında Başkurdistan'ın başkenti Ufa'da Macar eski tarihi için temel teşkil eden eserde yedi Macar boyu hakkında bir araştırması vardır. Eserin üçüncü bölümünde Macar boy sistemini ele almış ve şu şekilde sıralamıştır: 'Kabar' başkaldıran, ayaklanan anlamına gelir. 'Nyék' Fin-Ugor kökenli bu kelimenin avlak, çitle çevrili yer, tampon bölge anlamına geldiğini açıklamıştır. 'Megyer' kelimesinin aslında birleşik kelime olduğunu ve Macarların, Vogulların, Ostyakların en eski ortak ismi olan 'mansı' kelimesinin iyelik ekiyle 'adam' anlamına gelen Türkçe 'eri' kelimelerinden yola çıkarak 'magyer' sözcüğünün zamanla benzeşerek 'megyer ve magyar' biçimine dönüştüğünü söyler. Bir başka boy olan 'Kürt' sözcüğü ise kar yığıntısı, 'gyarmat' in yorulmaz; 'Tarján' kral naibi, tarkan; 'Jenő' nün vezir; 'Kér' in dev, 'Keszi'nin parça, kırıntı anlamlarına geldiğini belirtmiştir. Bu bölümün bir başka dikkat çeken özelliği ise kendi adını taşıdığı Gyula boyuna değinmesidir. Başkurtlarda, Peçeneklerde ve Sibiryada 'Yula', Alan Kralı'nda 'Dula', Tuna Bulgarlarında 'Džula, Macarlarda 'Gyula' hanedanlığına değinen Németh, Árpád devrinde yedi Macar boyu olmaktan ziyade, ayrı bir boy yapısının olduğunu, sıklıkla karşılaştığını vurgulamıştır. ⁸⁹ Başkurdistan'daki eski yurtlarından Levédi'nin Hükümdarlığı ve evliliğinden, Hazar İmparatorluğu'daki kültürel etkileşimlerden, yurt tutma öncesi Macaristan'daki Bulgar Türkleri ve yurttutuşa eserin dördüncü bölümünde yer vermiştir. Erdel ve Turul hanedanlığının adlarını yine bu bölümde ele almıştır. Kendisinden önceki makaleleri inceleyen Németh, Macarların yurt tutması hakkında önemli beş sonuca varmıştır. Bunlardan ilki Macarların yurt tutma öncesinde Etelköz'de yaşadıklarının kesin olması ve bu coğrafyanın bilinmesinden bahseder. İkinci maddede Macarların Árpád Feszty'nin tablosundaki gibi mükemmel bir şekilde yöreye akın etmedikleri, aslında Peçeneklerin kıyımından ve yağmalarından kaçtıklarından söz etmektedir. Diğer maddede ise Macarların Erdel'e en kısa yol üzerinden, Karpatların doğu ve güney geçitlerinden geldiklerini, burada yaşayan Bulgar Türkleri ve Slavlarla yapılan başarılı çarpışmaların ardından, özellikle Salán'ın yenilmesinden sonra ve Peçeneklerin nispeten azalan baskısını takiben kendilerini toplama fırsatı bulan Macarların 9. yüzyılın son

⁸⁸Gyula Németh, **a.g.e.**, s.82-133.

⁸⁹ Gyula Németh, **a.g.e.**, s.183-187.

zamanlarında zengin topraklara sahip İtalya'ya akınlar düzenledikleri sonucuna varmıştır. 10. yüzyılın ilk yıllarında Macarlar Tuna'dan geçerek Pannony'yi ele geçirip, Levédi ve Hazar imparatoru tarafından hükümdarlık tahtına getirilen Árpád'ın yönetimi altında vuku bulması, vardığı diğer sonuçlardır.⁹⁰ Kitabın son bölümünde Macarların doğuda kalan son izlerine değinerek Doğu Avrupa'da ve Asya'da, geçmişte ve günümüzde 'Magyar' adıyla kısmen değişikliğe maruz kalsa da aynı yer, kişi ve millet adlarının tespitinden söz eder. Bilindiği üzere Macarlar yurttutuş sonrası Türk milletine bağlı olarak yaşamış ve boy birliğinin bir parçası olarak kalmıştır. Türk milletinin tarihlerinde görülen benzer özellikler Macar tarihinde de boy göstermiştir. Başkurdistan'daki Macarları ele alan Németh bu konuyla ilgili üç fikir ortaya koymuştur. Vámbéry ve Marquart Başkurdistan'da Macarların hiçbir zaman var olmadığını savunmaktaydılar. Marquart'a göre Doğu kronikçileri Türklerle Macarları birbirlerine karıştırmışlardır. Böylelikle bir teori ortaya çıkmıştır. Öte yandan Gombocz ve Munkácsi, Macarların gerçekten orada yaşadığını düşünmekteydiler. Pauler'e göre Macarlar Başkurdistan'dan Karadeniz'e göç etmiş, güney Macarlar eski dillerini korumuş, Başkurdistan'daki Macarlar ise Türkleşmişlerdi. X. yüzyıldan sonraki kayıtlara göre Macarların bir kısmı Ural Dağları'nın batı kısmında, Orenburg ve Ufa tarafında bulunmaktaydı. Başkurtların büyük bir kısmı bugün hâlâ o topraklarda yaşamaktadır. Batıdaki İdil Bulgarları, güneyde ve güneydoğuda Peçeneklerle Başkurdistan denilen topraklarda IX. yüzyılınsonlarına dek komşularıydı. 889 yılında bu komşular değişikliğe uğramıştı. Hazarlarla ittifak kuran Oğuzlar Peçeneklere saldırarak onların uzaklara göç etmesine neden olmuşlardı. Levédia'ya geçerek Macarları oradan çıkmak zorunda bırakmışlardır. Peçeneklerin eski yurtlarını Oğuzlar işgal etmişti. Dolayısıyla Başkurdistan'da Oğuzlar yaşamaya başlamıştı. Bu nedenle Doğu kaynakları Macarları sıkça Başkurtlar olarak nitelendirmiştir. İbn Rüste Macarların ilk sınırının Peçenek ülkesi ve Eski Bulgar arasında bulunduğunu ve Macarların Pontus'ta iki nehir arasında yaşadıklarını kaydetmiştir. Gerdîzî ise Macarların Peçenekler ve Eski Bulgarları arasında yaşadıklarını yazmıştır. 889 yılı öncesinde Peçeneklerin İdil'in güneyinde yaşadığı vakitlerde bir Macar bölgesi olduğu aşikardır. Pek çok kişi yerlerini tespit etmeye çalışırken Bakrî, Macarların Pontus dolaylarında bulunduğunu, ancak yurtlarının İdil Bulgar İmparatorluğu'na kadar uzadığını yazmıştır. El- Belhî kayıtlarında şu şekilde bahsetmiştir: "Başkurtlar hakkında

⁹⁰Gyula Németh, **a.g.e.**, s.205.

iki türü vardır. Bir türü Guz topraklarının kenarında, Bulgarların berisinde yaşar. Sayılarının yaklaşık iki bin olduğunu söylerler. Ormanlarını korumaya büyük önem verirler, onları kimse boyunduruğu altına alamaz. Ancak Bulgarların tebaası olarak yaşamaktadırlar. Diğer Başkurtlar Peçeneklerle sınır komşusudur. Hem onlar hem de Peçenekler Doğu Roma ile sırdaştır.” Kendisi Macarları Başkurt olarak adlandırmıştır ve Macarlar hakkında bilgi vermiştir. Mesûdî, Bizanslılara karşı Türklerin 934 yılında düzenledikleri saldırı hakkında yazarken *Badžgirt* adıyla Tuna kenarındaki Macarları kastetmiştir. Gerdîzî ise *Modžer* olarak isimlendirmiştir. Badžgirtler hakkında şu şekilde bahsedilmektedir: “Söylencelere göre daha sonraları Kırgızları düzene koyan Slav başbuğ bir cinayet nedeniyle Slavların ülkesinden kaçıp, Hazarlara sığındı. Hazar kağanı onu maal-iftihâr kabul etti. Lâkin ölümünün ardından yeni kağan başbuğa tahammül göstermeyince Slav başbuğ Badžgirt’e gitti. Bu Badžgirt Hazar soylularından gelen bir yiğittir. Hazar ve Kimek ülkelerinin ortasında iki bin atıyla yaşardı. Sonra Hazar kağanı Badžgirt’a bir adamını gönderip, Slavı topraklarından atmasını istedi. Badžgirt meseleyi Slavla konuştu, Slav ...ülkesine doğru gitti.” Gerdîzî Slav başbuğun Orta Asya’da göçebe bir imparatorluk kurduğunu ve Badžgirt’a adamını gönderip anlaşma sağladığını bu şekilde ifade etmektedir. İdrisî de 1150 civarında Ural Dağları’nda yaşayan milletten Badžgirt adıyla söz etmiştir. Yâkût’a göre Başgirt ülkesi Konstantinopolis ve Bulgar arasında bulunmaktadır ve kendisi Macaristan’ı kastetmektedir. Kazvinî, Başkurt (Başgirt) milletin oldukça kalabalık olduğundan ve Hristiyanlığı seçtiğinden bahsetmiştir. IV. Béla’nın çağdaşı Kazvinî ise Başkurt adıyla Tuna boyundaki Macarlardan söz etmektedir. 1230’lu yılların başında dört Dominikan, doğuda kalan Macarları aramak için yola çıkmışlardır. İçlerinden Otto adında olanı doğuda bir Pagan ülkesine ulaşıp onlarla konuşmayı ve orada kalmış Macarların yaşadığı yeri öğrenmiştir. Macaristan’a döndükten sonra ölen Otto’nun bu çalışmasını başka bir Dominikan olan Julian devam ettirmiştir. 1235 yılında yeniden seyahate çıkarak İdil Bulgarları yakınlarında Macarları bulup onlarla konuşmuştur. Bir sene sonra yurda döndüğünde Avrupa’yı tehdit etmeye başlayan Moğollar hakkında araştırma edinme maksadıyla yeniden doğuya yönelmiştir. Moğolların Magna Hungaria’yı ele geçirmeleri ve Başkurdistan Macarları olarak söz etmesi notları arasındadır.⁹¹ Böylelikle Julian tarafından bulunan Macarlar meselesini ve Başkurt-Macar özdeşliğine giren Németh, bu mesele hakkındaki düşüncesini Başkurtların

⁹¹Gyula Németh, a.g.e., s.257-262.

Türkleşmiş Macarlar oldukları şeklinde bize sunmuştur.⁹² Kitabın son bölümünde Doğu Avrupa’da ve Asya’da Macar adını son kez değerlendirmiştir. *Magyar* adıyla aynı ya da kısmen değişikliğe maruz kalmış çok sayıda yer, kişi ve millet adı tespit edilmiştir. Yurt tutma öncesi Macarlıkla ve Macar kalıntılarıyla açıklanmaktadır. Simokattes VII. yüzyılın başlarında “Maçarok vara” (Macarların Kalesi) olarak söz etmiştir. Darkó ise ilk çağda bilinen Mazara Dağlık bölgesiyle bir tutmuştur. Dicle ve Fırat nehirlerinin birleştiği yerdeki şehirden Madsar olarak söz etmiştir. Moğolların Başkurdistan’daki Macarlar ve Tuna havzasındaki Macarlar arasında bir bağ olduğu görülmektedir. Rusçadaki Mažar-Možar millet adı ise Magyar adından gelmektedir. Bu durum Tatarca da ise Madžar olarak ifade edilmiştir. Macar sesbilimi ile ilgili olarak söylenebilir ki, Tatar istilasını hakkında kaleme alınmış Çin kaynaklarında Ma-dža-r olarak kaydedilmiş olmakla birlikte Magyar adı bu dönemde duyulduğu gibi telaffuz edilmiştir. Macar yer adlarının Kuma yakınlarında bulunması dikkat çekicidir. Kummadžar, Možar Gölü ve Možarsk Dağları burada yer almaktadır. Burada geçen isimler, Moğol egemenliğinde yaşayan Macarlarla doğrudan bağlantılıdır. Rusya’da bulunan Madjar isimli bir köyde Macar ismiyle benzerlik göstermiştir.⁹³ Németh’in uzun araştırmalarına dayanan bu eseri Macarlığın oluşumu hakkında pek çok soruya cevap vermiştir. Son bölümde Göktürkalfabesine yer vermiş ve yararlandığı devasa kaynakçayı bizlere sunmuştur.

C) Folklorik ve Dini Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları

Macaristan’ı hâkimiyeti altına alan Osmanlı Türklerinin dili ile Gyula Németh yakından ilgilenmiştir. ‘Sammlung Göszhen’ serisinde yayımlanan “Dilbilgisi, Okuma Kitabı, Pratik Kitabı ve Konuşma Cep Kitabı” Türk dilinin incelenmesinin ilk adımlarıdır. Ancak Németh, Macaristan’da konuşulan Türkçeyle ilgili meseleler hakkında çalışması gerektiğinin farkındaydı. 16.-17. yüzyıllarda Türk dili birçok ağıza bölünmüştü ve gündelik dil arasındaki fark büyümüştü. Bu nedenle her şeyden önce Türkçenin ağızları alanında bir düzen koymaya çalışmış ve 1926 yılından itibaren sistemli bir şekilde Bulgaristan’a seyahat etmeye başlamıştır.⁹⁴ Gyula Németh 1931-1937 yılları arasında araştırma gezileri yaptığı Vidin’i 1965 yılında “Die Türken von Vidin” adında Almanca olarak yayımlamıştır. 1926 yılı yaz tatilinde, Balkan Yarımadası’nın kuzey bölgelerinde Türkçe ağız araştırmalarına başladığını, amacının

⁹²András Róna-Tas, **a.g.e.**, s.35.

⁹³Gyula Németh, **a.g.e.**, s. 276-277.

⁹⁴András Róna-Tas, **a.g.e.**, s.41.

Türk dili hakkındaki bilgilerini ağız araştırması yapmak suretiyle derinleştirmek istediğini, bu ağız ayrıntılı olarak tanımlamak ve Türkçenin Macar dil bölgesine yakın ağızlarının Macarcadaki Osmanlı Türkçesi unsurlarının araştırılması olduğunu açıklamıştır. Vidin'in kısaca tarihine giren Németh, 1389 Kosova Meydan Muharebesi'nden sonra Türkler tarafından fethedildiğini ve Türklerin bu fethinden sonra dahi önemini kaybetmeyerek koruduğundan bahseder. Kaynak kişi olarak Vidin Türkü Hacer Abla dediği kişiyi ve Hasan Eren'i göstermiş, teşekkürlerini sunmayı da ihmal etmemiştir. Romanların kullandığı ama Németh'in bilmediği Türkçe, Osmanlı Türkçesi ve Eski Vidin Halk ağzının konuşulduğu Türkçe olarak üç gruba ayırmıştır. Bu eseri yayımlamadan önce 1931, 1934, 1936, 1937 ve 1938 yılları haricinde 1956'da kendi deyimiyle resminin tamamlanması için 1956'da Arnavutluk'a yaptığı geziye çok şey borçlu olduğunu belirtmiştir. Eserde Türkçenin ses bilgisi, ünlü uyumu, ünlü değişimi, isimler, sıfatlar ve fiil çekimlerinin yanısıra halk adetlerinden, türkülere, bilmecelelere, masallara, düğün ve bayramlara kadar her konuyu en ince ayrıntısına kadar işlemiştir. Almanca yazdığı eserin masal, türkü, gelenek ve göreneklerini orada yaşayan kaynaklardan edinmiştir. Vidin halk ağzından verdiği bir türkü şu şekildedir:

“Vuslatundan gayri el çektim

Yeter ey bî-vefâ

Dîl-fikâr etdüñ benî

Şimden girü eyle sefâ

Hicr-i sûzânunla herân

Eyledüñ cevr ü cefâ”⁹⁵

Vidin'deki halk edebiyatını inceleyen Németh kitabında pek çok masala da yer vermiştir. Vidin Türkçesiyle ele aldığı masallardan biri olan 'Fakir Düşen Asilzade' isimli masal şu şekildedir:

“Bir varımiş, bir yogımiş bir ehvâlin zamanında bir bey-oglı var- imiş. İki-da çocugi var-imiş. Bir gunotururlerfamilyasınennaşmağa. Familyasi der: beyım, bu faqırlarnasınçekey bu fuqaralıgi? Evet, hanım. Biz olsaq. Ulurduq. Gençlıgte gene belki çeqlır; ihtiyarlıqta pek zor.bırqaçgun geçer, bey-oglı der-ki: soyleyınkızmekara, hazırlasın benımatımı, gıdeyim qıra, baqayım işçileri. Hazırlanır, çıkar yola, bir yaylım yol gider, bir ses galır bey-oglına: ihtiyarlıqta-mi qaleyim. Gençlıqte-mi? Hiç bi şey demez bey-oglı.Duner geriye, galır eve. Çıgarfamilyasi: hoş galdınefendım. Hayr ola,

⁹⁵ Gyula Németh, **Folklorik ve Dinî Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları**, çev. Abdurrahman Güzel, TDK, Ankara, 2014, s.199.

ne dundun? Yâri yolda bir ses qaldıqulağım: ihtiyarlıqta- mi galayim, genşigte mi? Sen ne dedin? Hiç bi şey demedim. Qorqtum. Hiç kimseler yog-idi. Dundum, galdım. Sabah olur gene gider. Oraya qadargalır, aciaci uç defa gene bir ses galır: genşliqte-mi galayim, ihtiyarlıqta-mi? Duner geri bey-ogli, eve galsa: hoş galdınbyım, ne oldi sana? Gene o ses uş defa çağırıy: genşliqte-mi galayim, ihtiyarlıqta-mi? Ben dundum, galdım. Familyasi der: yarın gene gidecen-mi? Evet. Gidecek olursen bu sefer dunma, sorarse sana: genşliqte-mi galayim, ihtiyarlıqta-mi? Sen dersin: genşliqtegal, bari quvetimiz var iken, gozumuzgorurkenbelkiim çeke biliriz. Sabah olur, bey-ogli gene gider. Gitse oraya qadar gene işidir: genşliqte-mi galeyim, ihtiyarlıqta-mi? Genşliqtegal derken altındaki at çatlar. Şaşar bey-ogli. Oradan köyliler işçiler alırleradami. Qahırlanmabeyım, şöyle-böyle gunderırlerevine. Galsagapıyayaqın memleket içine girecek: bir yangın var, neresi yanay böyle? Senıngonaqkların yanay. Galsa eve, gadın iki maqsımcığınialmış, ağlay. Ne yapalım şimdi? Ben hiç bi şey alamadım. İki maqsımınqolundan tuttum çıktım dışarı. Şimdi ne yapalım? Bey-ogli der: alalım yolumuzı, yavaş yavaş gıdalım bir başka memlekete, bir ekmek parasıçiqarayım. Burada utanırım.

Tutarlermaqsımlarınqolundan giderler bir yaqın memlekete yavaş yavaş. Üstleri başlari kirlenmiş, yırtılmış. Benzemey bey-ogluna. O memlekette soqaq ortasında bragırmaqsımlarını, gider bir gaveye“ vagıtlarhayr olsun, efendiler” kimisi der: eyvallah. Kimisi demes. “efendiler, ayleylengaldım buraya, aylemisoqaq ortasında braqtımmaqsımların, bana bir iş bulunuş, bir ekmek parasıçiqarayım” birisi der: dun bizim çoban uldi, bari seni alırsın, çobannıq yaparsın, hayvannarımızıgıturesın.” Aylemi nereye qoyayım? Bu adamın bir zemliğı vardır, te orda otur.” Oturur bir qaçvaqıt çoban, zemliğısaybının evine galır bir kervancibaşıotururler, laftan lafa, sorar kervanci: “hanım efendiler, burda kimse bulunur-mi çamaşırımıiqasın.” “efendım, çobanın qarisiiqarveralım çobanın qarısına” verırler çobanın qarısınaçamaşırları; hem ağlay, hem igay. İqadıqten sora bir tuğlacik ısıdır, uti yapar; alışımiş oyle, temis bohçaya qoronnari. Galırkervanci: “çamaşırlar hazır- mi? Git kızım, çobanın qarısından al çamaşırları” gider, getirırqıs; boqsakervanci: “nasın çoban qarisi bu? Böyle çamaşır-mi çoban giyer? Ben bu qariyi bu çobandan qurtarıırım. Çobana böyle qari laik deel.” Gecenın bir vaqti bekler kervanci. Qaridişasıçiqar, arqasındanqariyiqavrar, qaçar, braqalimbuniburda.Sabaylenqocasiqalqar, familyasiyoq, orda arar, bu qomşıda arar, bunarlarda arar, hiç bi yerde yoq. Duşunur çoban, ne yapsın şindi. Gider gaveye, haber verir: “hayvannarını kimse salmasın, familyam qayboldi, maqsımlariyoq kime braqayım. “çunkioyle, zemliqten git, başına çare ara, başqa çoban getireceyız.”

Çoban çıksın, nereye gittin? Tutar maqsımınarınqolundan, yavaş yavaş başqa memlekete gider, galiy bir su başına, maqsımlar geçemeyecek. Birini alır sırtına, suyu geçirsin. Birisi qalır su başında. Sırtındakiyi geçirirken su başındakiyigalır bir aslan alır; sırtındakiyibraqr, dunerbuni aramağa: o birini da galırqaplan, qavrar, iki taneden bir tane yoq. Alır yoluni adam, gider o memleketıngavesine, selam verir, baqarlerustibaşıçoq harap, kimisi alır selamını, kimisi almaş. Oturur bir yercede. Bir adamın agrabasından mektup galmiş, o gave içinde kimseler oquyamay. Bu adam der: “verınız ben oquyayım”“ oquyabilir mi sın sen?” – evet, nasıl olsa, oqurum. Oqurmektubi. “efendi – derler- sen bu qadaroqummiş adam-sın, seni bir paşa yapalım. İster mi sın?” “sis beni istersenıs, ben da sizi isterım.”

Paşa olur çoban. Bir qaç sene paşalıq yapar, bir zarar görmez ehali.”hadişindi seni padişa yapalım” “ memnun isenız benden, olayım” “evet, çoqmemnunun” çalgiçoğanaçqıqar, paşayı saraya guturuppadişayaparler. Bu çocuqlarbirisini aslan almış, guturmuşqocabi yere. Gaveden adamlar odunnarlenqurtarırlərçocuhi aslanın ağzından, alır evlatlıqkendine. Su başındakiyiqaplanqavramış, oni bir başqa memlekete guturur, duşurur ağzından, çocuğun ayagisaqat olur, oni da orda almışler, evlatlıq. Buyur bu çocuqlar, ikisi birden asker olurler. Bir gunçiqarpadişa, gorur bu iki askeri, sever onnari. Lalasına der: “bu çocuqlarbenımqapidaonnar dursun.”

Kervancibaşı işitmiş bu bey ogluni: padişaoılmış, işitmemiş oyle çoban-moban olduğuna. Padişa olana qadarçoqsevinmiş, çoq eskiden ahababi imiş onun. “ dur, gideyim padişaha, görüşeyim.” Familyasına der: “benım bir ahababım var idi, şindipadişaoılmış, gideyim goruşmege. Çadır altında sen otur, eğlen bir as.” Kervancibaşı gider padişa. Haber verirler: “padişahım, kervancibaşıgalmiş seni gormege.” “buyursun” hoş galdın, beş galdın-den sora bunnar muhabbete oturur, aqşam olur, bitmes muhabbetleri. Padişa der kervancıya: “ben seni bu gece kulvermem.” “memnun-um efendım, ne çare, familyam çadır altında braqmışım, urker.” “ qapidabenım iki askerım var-dır, dogriçocuqlar-dır, senın familyana onnarigundereyim, beklesın, seni braqmamgidesın.” Askerleri çağırır: “filan dağda bir çadır var, onun içinde kervancibaşininfamilyasi, gidıponi bu gece bekleyin. Kervanciburdaqalacaq.” Gıdalım bu askerlere. Çadırdı otururken birisi sorar: “ sen nereli-sın? Filan memleketten-ım.” O birisi sorar: “ sen nereli-sın” “ben da o memleketten-ım.” “senin baban kim idi?” “benim babam bey ogli idi. Bizımevimızıyandi, baban sora duştı, çoban oldi. Bir saba qalqtıqninemızıyoq. Babam aldi bizibaşqa memlekete gıdalım. Gittıq bir yaylım yol, bir su başınaqaldıq. Babam aldiqardaşımısırtına, suyigeçirsın. Bu yandan beni aslan qavradi.” Bu bir çocuq

der: “ağacığım, sen benim ağam imişin.” Kadınçılar: “ evlatlarım, siz-mi beni bekleysin?” sarmaşır kadınçocuqlara. Ağlarken severken ikisi iki qolundan askerler uyumuşqadın, askerler da uyumuş. Sabahliyinkervancıdır. Baqsa familyasının qolunda iki asker yatıy. Çıgarırluververi, vursun askerleri. Der ki: “Niçin vurayım? Padişaha gidipsoyleyeyim.” Gider padişaha “ padişahımsenin met ettiğın askerler ikisi da benim familyamın qollarındayatiyeler.” “hayır, del-dıroyleçocuqlar, şındiden tezi yoq aldırırım onnari” padişalalasını yollar, “ git, o askerler çabuqgalsın.” Giderler. “ hadipadişaçığıy, çabuqgalasınıs.” Kadınçılar, vermes askerleri. “olmaz be hanım, padişaçığıybunnari.” Vermem: çocuqlar nereye, ben da oraya. Yeter, bunce sene hasret oldum evlatlarıma, şincicek ayrılammam.” “buyur, beraber gıdalım.”

Gitseler beraber padişaha, qadınbilmeyqocasi-dırpadişa. Çocuqlaribilmeypadişa onun-dur. Bunnaruçi giderler padişaha. Padişa sorar: “be çocuqlar, ben sizi oqadarseveydım, ben kendımı size emniyet etmiş-idım: sis bu qadınınqollarında nasıl yattınız bu gece?” qadın der: “aman padişahım, bunce seneden beri evlatlarıma hasretim, henusgordum, şimdi ayrılammam, onnara her ne yapacaq isen ben-da beraber.” “buçocuqlar neden senin?” sor onnara. Benımqocam bir bey-oglı idi, bu çocuqlar onun idi.” Sesler padişa. “yandibizim malımız, sora benımqocambaşqa memlekette çoban oldi. Beni bu kervancibaşiqavradi. Bu çocuqlar o zemandan beri ne biliyim çocuqlar nerde, ne biliyim qocam nerde, çocuqlarımı ne yapacanoni, kervancibaşi zengin adam, daha guzalbaqar sen, “ baqay beni ama- ben isteyim çoban qocami.”

Kervancıya sorar: “qırk at-mi isteysin, qırqqarasaplibiçaq-mi isteysin?” “neden padişahım?” kervancı der. “ben bu hatunisenin familyan-dırdeye almadım, ben gordum iş işlemesini; çoban qarisi-dırdeye aldım, oni eziyetten qurtarayım ve senin çoban olduğuni duymadım.” Oyle-boyle deyince cellatlar alır kervancıyi, çıqıp giderler cellat etmeğe. Onnar muradına ermiş, biz-da eralım.”⁹⁶

Vidin halk masallarına değinen Németh eserin sonunda tatmin edici bir sözlüğe de yer verilmiştir.

D) Kumuk ve Balkar Söz Notları

1911 yılında “*Kumük és balkár szójegyzék*” adıyla yayımlanan bu eser Németh’in öğrencilik çalışmalarından biridir. 1910 yılı Orta ve Doğu Asya Cemiyeti’nin verdiği bursla Kafkasya’ya gitmiştir. Dilleri Azerbaycan Türkçesine

⁹⁶Gyula Németh, **a.g.e.**, s. 150.152.

benzeyen Kumuklar Kafkasya'nın kuzeydoğu tarafında yer alır. Eser 1732 tane kelimenin anlamlarını içeren bir sözlükten oluşmaktadır.⁹⁷

E) Kumanlar ve Yaslar

Kumanların dili ve tarihiyle sürekli meşgul olan Németh 1914'te Mészáros'un, Macaristan Kumanlarının dilleri hakkındaki yazıyla ilgili eleştirisinde birçok konuya değinmiştir. 1921 yılında 'Türkçe Alıntı Kelimelerimizin Orta Tabakası' adlı makalesinde Macar dilindeki Türkçe unsurlarla yaptığı sınıflandırmayı ortaya koymuştur. 1931 yılında *Árpád Dönemi Türklerimiz* isimli çalışmasında, yurt kurma sonrası ve Osmanlı hâkimiyeti öncesi Türk-Macar ilişkileri çerçevesinde Peçenek ve Kuman olarak anılan grubu birbirlerinden ayırmaya çalışmıştır. Kuman ve Peçenekler dillerinin Kıpçak koluna dâhil olmasından dolayı, Kıpçak dillerinin araştırmalarını detaylı bir şekilde incelemiştir. 'Codex Cumanicus'⁹⁸ adlı eserdeki araştırmalarını öğrencileri György Györffy ve Lajos Ligeti'nin katkılarıyla bitiren Németh Yaslarla ilgili önemli bilgiler keşfetmiştir. Yasça kelime listesi içerisinde Slavca ve Macarca kelimelerle beraber birkaç Türkçe kelime olması dikkatlerden kaçmamıştır. Listenin Berlin Akademisi tarafından yapılan Almanca baskısı bilime büyük bir ses getirmiştir. Németh bu makalesiyle Türk diline ışık tutmuş ve ardından gelen birçok araştırmacıya rehber olmuştur.⁹⁹

F) Nagyszentmiklós Hazinesi Hakkındaki Çalışmalar

1799 yılında Macaristan'ın Torantal civarındaki Aronika nehrinin kıyısında Nagyszentmiklós (Büyük Aziz Nikolay) isimli köyde bir buçuk metre derinliğindeki çukur kazısı esnasında içerisinde çeşitli malzemelerin bulunduğu büyük bir define bulunmuştur. Büyük demir kabın içinde; yedi tane sürahi, on bir adet bardak, iki kadeh, iki kupa ve bir de boynuz vardır. Kaplar çeşitli desenler, avcılık resimleri, yazı ve hayvan figürleriyle süslenmiştir. Doğu Avrupa Runik yazısı ve Grek harfleriyle yazılan yerlerin bazı kısımları kazınmış vaziyettedir. Defineye birbirine çok benzer bir yazı sistemi kullanılmıştır. MS. V. ve X. yüzyıllar arasında yapılan bu kapların ayrıntılı açıklamaları Joseph Hampel tarafından sunulmuştur. Defineye kaplardan biri oldukça ilgi çekicidir. Daire şeklindeki kabın alt tarafının kenarları halkalar halinde süslenmiştir.

⁹⁷ G. Németh, **Kumuk ve Balkar Söz Notları**, çev. Hüseyin Namık Orkun, TDK, Ankara, 2018, s. 10.

⁹⁸ Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçak Türklerinden İtalyanlar ve Almanlar tarafından 14. yüzyılda derlenmiş iki bölümlük bir eserdir.

⁹⁹ András Róna-Tas, **a.g.e.**, s.39.

Halkanın içindeyse anlaşılamayan bir dilde Grek harflerle bir yazı damgası vardır. Araştırmacılar tarafından ikiye ayrılmış biçimde verilmiştir ve bütün araştırmacılar bu konuda hemfikirdir. V. Thomsen: “Zoapan Buyla kap almıştır (τεση, ταισι, Türk, tepsi), bu içme kabı (ητς-), Butaul zoopan tarafından asılmak için yapılmıştır.” (1917-1922). Thomsen ile birlikte diğer Türkologlar da ‘kap’ kelimesini görmüşlerdir. Bu Türkçe kelime Mahmud Kâşgarlı’da ‘tewsi’¹⁰⁰ biçiminde geçmektedir. St. Mladlenov “Zoapan Buyla savaş sahnesini kazımıştır (digit, dżigit “savaşçı), zoapan Butaul içteki haçı kazımıştır.” (1935). Gyula Németh’e göre: “Boyla Çoban kabı, onun siparişine istinaden yapılmıştır. Butaul Çoban, ona toka yapmasını emretmiştir, bu bir içme kabıdır.”(1932). 1971’deki haliyle “Buyla Çoban kabı, onu emretmiştir; şimdi o, ona toka yapmayı emreden Butaul Çoban’ın içme kabıdır.”şeklindedir.¹⁰¹ Németh Nagyszentmiklós Hazinesi hakkında meslektaşlarıyla birçok tartışma içerisine girmiştir. 1893’te V. Thomsen’in Doğu Göktürk Yazıtları’nı çözmesinden kısa bir süre sonra Arkeolog Géza Nagy, Runik Sekel yazılarının bu yazıya yakın olabileceğini öne sürmüş, üstelik bunu Göktürk yazısının keşfinden önce düşünmüştür. Runik Sekel yazısıyla sahte tarih kitapları yazılmış, hazine ise Macarca okunmuştur. Géza Sebestyén Sekel yazılarının hangilerinin olduğunu 1909’daki makalesinde açıklayarak bu karışıklığa geçici olarak son vermiştir. Gyula Mészáros 1915’te ‘*Ethnographia*’(Etnografya)adlı dergide, Nagyszentmiklós yazılarını Türkçeden yola çıkarak çözmeye çalışmış, Németh ise bunu sert bir şekilde eleştirmiştir. Eleştirisinde Mészáros’un; Türkçeyi bilmesine rağmen, Türk bilim tarihini, bilimsel literatürünü ve kaynakları iyi bir şekilde bilmemesinden dolayı tökezlediğini söylemiştir. 1916 yılında Milli Müze’nin müdürü Sebestyén’in runik Sekel yazısı hakkında yazdığı kitabının da sert bir şekilde eleştirisini yapmıştır. Meslektaşında da eleştiri gören Németh, bu tartışmaya son vermek için Nagyszentmiklós hazinesinin yazılarının çözümlerini çürütmenin yolunun iyi bir çözümlenmeden geçtiğini anlamıştır. V. Thomsen Doğu Göktürk yazısını 1917’de Yunan harfleriyle yazılmış, fakat Yunanca olmayan ‘Buyla Yazıtı’ hakkında bir makale yayımlamıştır. Daha önceki makalelerde meslektaşlarını eleştiren Thomsen, bu sefer Németh’in görüşüyle uyuşuyordu. Németh neredeyse tüm hayatını Yunan harfleriyle yazılmamış yazıların doğru okunmasına harcamıştı. Yazıların ilk baskısını 1932 yılında Macarca ve Almanca vermiş ve runik Sekel yazısını tanımlamıştır. 1971’de ise başka

¹⁰⁰Ahmet B. Ercilasun- Ziyat Akkoyunlu, **Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti’t-Türk**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 873.

¹⁰¹Oleg Mudrak, “*Nagyszentmiklós Hazinesine Ait Bir Kaptaki Avar Yazıtı*”, çev.: Emine Atmaca-Reshide Adzhumerova, **Gazi Üniversitesi Türkiyat Dergisi**, Ankara, 2015, s.209-211.

bir çalışmasında bu konuya geri dönmüştür. Nagyszentmiklós hazinesi yazılarının çözümünde harflerin biçimlerini ve tarzlarını karşılaştırmanın bir sonuca varılmayacağından yola çıkan Németh âdeta çengel bulmaca çözüyormuşçasına bir yöntem denemiştir. Ona göre kaplardaki yazılardan biri büyük bir ihtimalle kabın ismini gizlemişti, çünkü Doğu Göktürklerinden kalma, üzerinde o eşyanın ismi olan birçok nesne daha bulunmuştu. Elde ettiği sonuç, yazıların Türkçe, Kıpçak bir Türk dili olan Peçeneklere ait olduğuydu. 1932'deki makalesinde bunu belirten Németh'e meslektaşlarının da bakış açısı değişmişti. 1971'deki makalesinde ise tartışmanın o zamana kadarki başlıca unsurlarını ele almıştır.¹⁰²

G) Dilimizdeki Eski Türkçe Unsurlar

Macar dilinin ünsüz düzeni Türk-Macar ilişkisinden itibaren değişmeyerek günümüze kadar gelmiştir. Örneğin; borsó (bezelye), dörszöl (ovmak) Çuvaşça 'törsöl', dug (koymak) gibi kelimeler Macarcada o zamandan kalan kelimelerdir. Kendér (Kenevir), gödény<köden (pelikan), kapu (kapı), sátor (çadır), szakáll (sakal), öböl (körfez), agár (tazı), kóris <Çuv. Kavârâs (dişbudak ağacı), csalán <çalayan (ısırgan otu) gibi.

Türkçedeki 'gd' sesi günümüzde Çuvaşçada 'zt' sesine dönüşmüştür. Macarca tüzok kelimesi Çuvaşçada tözak olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlamı ise toy kuşu demektir. -Sárga (-Sarı) sözcüğü ise Macar diline Çuvaşçadan geçen sözcükler arasındadır. Bu sözcüklerin yanı sıra 'iker (ikiz)', 'szél (rüzgar)', 'kanyaró < karamó (Osmanlıca kızamık), Çuvaş dili haricinde Bulgar Türk dilinden Macar diline geçmiş bazı sözcükler ise şu şekildedir: 'bika (boğa), ökör (öküz), borju (dana), kos (koç), gyapjú (yün), kópú (yayık), kopó (av köpeği), tarló (tarla), árpa (arpa), buza (buzağı), eke (saban), sarló (orak), kéve (ekin), boglya (saman), csiger (salyongoz), sóprú (süpüğe), kút (kuyu), bölcső (beşik), koporsó (tabut), harang (çan), balta (balta), ácz (dülger), szúcs (kürkçü), köpönyeg (kepenek), sarú (çarık), gyöngy (inci), tükör (ayna), bilincs (bilezik), sereg (ordu), törvény (yasa), tanú (tanık), bakó (cellat), kelengye (çeyiz), bér (ücret), béke (barış), tengér (deniz), tolvaj (hırsız), érdem (erdem), ildomos (kibar), térd (diz), köldök (göbek), betú (harf), csipa (çapak) gibi sözcükler 14. yüzyıl

¹⁰² András Róna-Tas, a.g.e., s.30.

Rus araştırmacılar tarafından gün ışığına çıkarılan kelimelerdir. 800'e yakın ortak sözcük vardır.¹⁰³

H) Anadolu'da Geziler

1908 yılında haziran ayının ortasında başladığı, dil araştırma gezisi olarak ele aldığı notlarını 1913 yılında yeniden derleyen Nmeth, Türkiye seyahatinde yaşadıklarını büyük bir keyifle bize sunmuştur. Bu eserini şu şekilde dile getirmiştir: "1908 Haziran'ın ortasında başladığım bu yolculuğu ancak şimdi kaleme alıyorum. Özelikle bir yıl öncesinde İstanbul'da elde ediniş geliştirdiğim Türk diline mensup bilgiler ilk hedefim olmuştur. Yurda döndükten sonra yazmış olduğum bu naızane içi yeniden ele alıyorum, birçok şeyin değişmiş olduğunu görüyorum ve el değmeden kalmışları da. Keyfim kaçmadan derhal yazsam iyi olacak! İzmir kenti güverteden görününceye kadar gözlerime inanmak istemedim. Bu modern güzel liman şehri, tertemiz evleriyle, yeni aydınlanan sokak lambalarıyla daha biraz önce uyanmıştı. Gözlerim sokak köpeklerini, bas bas bağıran çöplükleri ve berbat görünen tahta evleri aradı, lkin hiçbiri yoktu, zirveye ulaştığımda hayran kalmıştım. Gümrük memuruna beş kez reddetmesine rağmen cebine  kuruş sıkıştırdım. Türkiye'de değilimdir belki, diye düşünürken bu mutluluğum kısa sürdü. Gümrük kontrolüne takıldım. Daha nceki İstanbul gmrkulerinden tecrübe edindiğim üzere kitabımı ve silahımı cebime koyduktan sonra Türk maliye kuvvetlerinin yanına gittim. Beni götüren  görevli şüpheyle beni aradılar. Biri çantamı önüne dökerken diğer i evraklarımı inceliyordu. Üçüncüsü ise – hiçbir zaman unutamayacağım yayınbalığını anımsatan kara bıyıklı görevli- ceplerimi özür dileyerek arıyordu. Bir anlığına da olsa kanım dondu. Bir yığın gezi notları, Baedekar kitabı (Alman yazar, .y. 1859) ve bir revolverle gün aydınlanırken getiren gmrky gördüğümde Aktium savaşını kazanan Octavianus kadar sevineceğimi bilemezdim. Macar vatandaşı olduğumu gösteren küçük sarı kğıt yanımda olmasaydı eğer, Türk yasaları gereği azıcık cezalandırılabilirdim. Kğıtlarımı – yüz tane kadar vardı- tek tek gözden geçirdiler. Gizli saklı bir şeyler var mı diye bazılarını güneşe doğru tuttular. Ardından Baedekar'ın kitabı gün yüzüne ıktı. Sıkıdenetimi olan adam gmrkye kan kırmızı kitabı gösterirken kendi dilinde

¹⁰³Gyula Nmeth, *Nyelvnk rgi török jvevnyiszavai* [=Dilimizdeki Eski Türkçe unsurlar]: **MNyr. XLI** (1912), s., 452-455.

kibirli bir şekilde söylendi. Eline alıp ilkokula yeni başlayan çocuklar gibi Ba-e-de-ké olarak heceledi. Yasaklanmış bir kitap olduğu için alıkoyduğunu ve ülkeme dönerken geri alabileceğimi söyledi. Dünyadaki en masum şeyin kitap olduğunu kanıtlamaya çalışmam boşuna olacaktı, çoktan el koymuştu bir kere! İzmir’de bulunduğum süre zarfında yaşadığım olayların en tuhaflarından biri de Türk makamından tavsiye mektubunu aldığım zamandı. Rus- Macar Konsoloslugu’na gittim. Oradaki hiçimse Macarca bilmiyordu. Anadolu’nun iç bölgelerine bilimsel bir gezi planım vardı. Macar Heyeti bana Doğu Asya’ya kadar gidebilmem için tavsiye mektubu hazırlamıştı. İzmir polisine onu alırsanız Türk mevki makam sahipleri peşinizi bırakmayacaktır, diye nutuk çektim. Ertesi gün öğleden sonra bir görevliyle birlikte Konak’taki elçilikteydim. Odaya atım atarken güçlü bir el beni arkadan yakaladı, bahşiş isteyen bir kişi olabileceği aklımdan geçmemişti. Ona bir şey vermediğim için bana kızmış olmalıydı. Tam yirmi üç akçe uzatıp giriyordum ki Aydınlı Mehmet Bey mektubu bana uzattı. İzmir’de toplam dört-beş gün kadar kaldım. Zaman orada su gibi akıp geçerken Türkler arasında iyi tanıdıklarım da oldu. Korkularımı yenmeme sebep oldular. Bu halk, imanı olmayan insanlardan nefret eden, eşkıyalarla taşralarda yaşayan Araplar kadar ahlâksız değillerdi. Ne Avrupa’da ne de Asya’da bu derece rahat gezememiştim. Gezimin öncesinde bir İspanyol tüccar bana, bu Yörük halkın arasında ne aradığımı, burayı neden tercih ettiğimi, yabancı birinin aralarına girdiği takdirde boğazımı kesmeden bırakmayacakları konusunda birtakım şeyler anlatmıştı. Güzel bir yaz sabahı İzmir’den Aydın’a yola çıkmak için ayrıldım.

İzmir’den Aydın’a doğru... Güneş Anadolu’nun tepesinden kavuruyor, Allah muhteşem ateşini âdeta üzerime bırakıyordu. Başlarda zor bir yürüyüş olacağını düşünmüştüm, ama tam olarak öyle olmadı. Benim yeni bir şeyler yazma konusundaki merakım korkumun üstesinden geliverdi. Ülkeye vardığımda böyle düşünüyor olmak beni cesaretlendiriyordu. Benliğimdeki ışıltılı masallar karanlık ama kışkırtıcı bir şekilde bütün hislerime karşılık veriyordu. Şimdiye kadar tek başıma iyi bir şekilde yol aldım. Bu düşüncelerle iki tarafı ağaçlarla kaplı olsa da pek de تنها olmayan bir yere oturdum. İki tekerlekli bir eşek arabasının üzerindeki şemsiyeli bir yolcu bana tuhaf görünmüştü. Taşradan görünen dağlık vadinin zevk veren bir manzarası vardı. Gerçi bu zevk korkunç sıcaktan kaynaklanıyor olabilirdi. Bazen dümdüz vadiydi bazen de iki tarafı kayalıklarla çevriliydi. Bu yol alçak gövdeli geniş yapraklı incir ağaçlarının arasındaydı. Büyük şehir henüz görünmüyordu. Tek tük evlerin oluşturduğu küçük köyü görebildim. Bir tane de yıkık bir kahvehane vardı. Köye varır varmaz kahveye girdim,

herkes pürdikkat bana bakıyordu. Ellerinde iskambil kâğıtlarıyla bir papaz gibi sorgulayan gözlerle nargile veya kahve içip içmediğimi bile sormadan misafirimize “Şekerli bir kahve!” diyerek pişirilmesini söylediler. Herkese ilk söylediğim şey “Buradayım, çünkü geldim!” oldu. Bir süre şaşırdılar ama amacımı anlayınca güldüler. Eski püskü kıyafetler içerisinde deli gibi görünen ahaliyi öyle merak ediyordum ki. İçlerinden birçoğu memleketimi sordu. Macaristan’ı hiç duymamışlardı. Orduda görev almış yaşı ilerde olanlar Macarların yurdunun Mançurya, Mençester ile bağlantılı olup olmadığını aralarında tartışıyorlardı. Esprili konuşmalar tüm yorgunluğumu alıp götürmüştü. Çadır direğinin başında duran adam bir hareketle elini cebine götürdü ve oradan yarım metelik çıkardı. Kahvenin ücretini masaya koydu. Bu insan sever Türklerin arasında utanmışım. Misafire kahve ödettirmezlermiş. Yarım meteliğin Macar para biriminde yarım filler (küçük para birimi) ettiğini asla unutamam. (Bir metelikle iki fincan kahve alınan kahvehaneyi de. Üstelik hiç de kötü değildi.)

Nezaketlerine teşekkür ettikten sonra oradan ayrıldım. Üç-dört köy dışında görünürde bir şey yoktu. Az sonra iki Müslüman Türk ‘Allah!’ diyerek geçtiler. Biri eşeğin üstünde diğeri yanında gidiyorlardı. Tüccar olmalıydılar. Konuştum. Kim olduğumu anlayınca ateş püskürdü:

-Saçmalık Mehmed Efendi! (Gyula Németh’e burada Mehmet adıyla seslenilmiştir.) Avrupa’ya gideceğimi, oradan geldiğimi, ancak şimdi gitmek istemediğimi söylediğimde, eğer dönmezsem can çeke çeke öleceğimi, Kürt Ahmed’i yol arkadaşı olarak yanımda götürmemin akilane bir iş olacağını söyledi. Onu kırmak istemedim, ama oldukça kötü bir insandı. Daha sonraları da bu türden insanlarla pek çok kez karşılaştım. Korkutucu değillerdi, ama onlardan korunmam gerektiğini de biliyordum. Asla göz gözegelinecek insanlardan değillerdi. İkinci günün sonunda Ayasoluk’a varmışım. Burada iki gün kaldıktan sonra Selahattin dağlarına Yörük aramaya yola koyulacaktım. Ayasoluk’a vardığımda neredeyse akşam olmuştu. Göğün eteği altında erguvan kırmızısı renginde şafak batıyordu, yer yer siyah çizgilerle kesilen göğün altında sivrilmiş tepede görünen harabe camii, üzerinde tek bacaklı leylekle göze çarpıyordu. Öylesine capcanlı renklerdeydi ki bütün manzarayı kaplıyordu, istem dışı duruverdim, bu muhteşem manzara karşısında büyülenmişim. Aklım başıma geldiğinde ise dağların ortasındaki bir köye doğru yürüdüğümü anladım. Köyün ileri gelenleri etrafımı sardı. Bir hoca, tahsildar ve polis, birkaç tane de yoksul Türk vardı. Hoca Arif Efendi hemen beni yanına pilav yemeğe buyur etti. Davetini memnuniyetle kabul ettim ve günün yorgunluğunu atma düşüncesi aklımda oluşuverdi. İslî çömleğin içinde Türk

gulaşı vardı ve adına pilav deniyordu. Bu yemek kaşıkla yeniyordu, elbette tahta kaşık kullanıyorlardı. Büyük sahandaki yağ donmuştu. Pişirilmemiş ve ezilmiş duran yemeği görünce hevesim kaçtı. Kendim için başka sahandaki yemeklere bakındım, yeşil sebzeleri deneme fırsatım oldu. Sonradan öğrendiğime göre Türk yemekleri her gün başkalarıyla paylaşılırmış, bir iki günlük bir olay değilmiş. Savaş günlerinin güçlü etkisi altında kalan bu milleti defterime not alırken odaya üç kişinin girdiğini fark etmemiştim. Arif Efendi her şeyin yolunda olup olmadığına dair döşeğime doğru bir baktı. Kapıdan tarafa bir çığlık kopardı ve ben de şaşırımdan ne olduğunu anlayamadım. Karpuz kabuğunu yatağıma doğru fırlattı. Kocaman beyaz bir böceğin yerde olduğunu gördüm. Arif Efendi böceği zalimce ezdi. Allah'a şükürler olsun ki fark ettiğini yoksa sabaha çıkamayacağımı söyledi. İlk kez bir akrep görmüştüm. Korkmamam gerektiğini ve odada başka bir akrep olduğunu sanmadığını söyleyerek iyi geceler dileyip odadan çıktı. Akrebin tarih oluşunun sıcaklığında yazıma devam ettim. Arif Efendi iyi bir hocaydı, ertesi sabah 9'da uyandım. Aydın Ayasoluk en çok bilinen demiryollarından biriydi; 1000-1500 sakini vardı. En büyük özelliği de Efes harabelerinin yanında olmasıydı. Bir İngiliz çiftle birlikte harabeleri görmek için yola koyulduk. Öğleden önce 11:00'de başlayan bu yolculuk öğleden sonra 16:00'ya kadar devam etti. Eski Yunan yapıları, su boruları dünyaca bilinen Diana Kilisesi artık bütünüyle harap olmuştu. Çatısında orta çağ Türk işçiliği vardı. Dokuz-on tane yıkılmış cami en yakın ve de en uzak klasik çağın yapısını andırıyordu. Her çatıda mermi izleri vardı. Büyük sütunun yanındaki evde daha fazlaydı. Artık Ayasoluk'un dağlarındaydık. Bir marangozun yanına kahve içmek için oturup önümdeki hareketli hayatı seyrettim. Etrafımda bir kahveyi bir buçuk saat içerek konuşan Türkler oturuyordu, yolda bir marangoz bir de demirci çalışıyordu, yandaki kahvede küçük büyük gruplar halinde Ermeni ve Türkler oturuyordu. Konstantinopolis'te görmüş olduğum nefret duygusu burada yoktu. Sokakta tahta ayakkabılı Yunan çocuklar bir deve kervanını ileri geri yaparak hareketlendiriyordu. Aklıma takılan ilginç olaylardan biri de genç oğlanın kızlara hiç bakmadığıydı. Pantolonun paçaları sarkıktı, kızların kıyafeti de taşralı Türklerinkiyle aynıydı. Yüzlerinde tül yoktu, ama başlarına eşarbi dolamışlardı. Arif Efendi ile vedalaşırken bana para verdiği için gözümde yaş gelmişti. Trende yol akıp giderken paramı hesapladım. Karşılık beklemeden iyilik yapmışlardı, kısa bir süre sonra dolambaçlı yol başladı. Oradakileri asla yazmayı unutamazdım. Ayasoluk'ta lokantası olan iyi kalpli bir Yunan vardı. Kartvizitimi rica etti, yazarken onu unutmamamı ayrıca rica etti. Adı Niko Zerva'ydı. Trende tuhaf bir insanla da tanıştım, adı Muhammed

Seyid Maşid'ti. Medineli bir şeyhti. On yıldan fazladır seyahat ettiğini söyledi. Aydın'a geldiğimde trenden inip yayan devam ettim. Çorak taşlık yerde aylak aylak geziniyordum. Çevrede hiç Yörük yoktu. Köyü azdı, halkı konukseverdi Küçük Asya'nın. Gezintim beni zorluyordu, yardımsever Türk grubuna doğru sendeleyerek yürüdüm. İki gün sonra bir konak hakkında bilgi edinerek Aydın sokaklarında gezmeye koyuldum.

Aydın topraklarında... Aydın sancağının polisleriyle dururken sokakta tesadüfen komiserle karşılaştım. Mehmet Bey beni baştan aşağıya inceledi. Tek kelime etmeden İzmir Valisi'nden benim için yazmış olduğu mektubu okuduktan sonra konağa kadar eşlik edecek olan bir askere verdi; orada başka bir emir alacaktı. Cengâver askerle birlikte yola koyuldum. İzmir referansımdan dolayı Türk emniyet güçlerinden bir türlü hoşlanamadım. İzmir'de bütün ceplerimi arayıp eşyalarımı himaye edeceklerini söylemişlerdi. Antipati duymama rağmen Türk ordusu yine de büyük bir orduydu. Konağa varınca derhal Mehmet Bey'in odasına götürdüler. Bir kâtip kâğıda saz tüyü kalemle bir şeyler çiziyordu, harfler elinden kurtulamıyordu. Bir kere konuştu, ne söylediğini tam anlayamamıştım. Çünkü Esperanto diliyle konuşmuştu. Bu duruma aşırı derecede şaşırmıştım. Bütün dünyada bir ölümlünün bu dili konuşuyor olması yeterince tuhafıma gelirken üstelik bir de yazıyordu. Yakında bu dili Türkçeye çevirecektim ve iki iyi arkadaş olacaktık. Adının Hasan olduğunu söyleyince Esperanto diliyle kim olduğumu yazdım. Adresimi yazmayı unuttuğum için Hasan isimli çiftçiyle ayaklarımı sürüyerek Aydın'a geri döndüm. Bu zorlayıcı dille konuşarak gittik. İlginç sohbetimiz Mehmet Bey'in gelmesiyle son buldu. Karşısında iki büklüm eğilen Arabiler gibiydim, ama dünyada herkes azıcık da olsa birkaç sözcük yanında getirmelidir. Beyin önünde kim olduğumu, nereden ne amaçla geldiğimi anlattım. Mütezarif Paşa Mehmet Ali Bey odaya girdi. Beni tepeden tırnağa inceleyen bu bey atalarımın ve benim Türk olduğumu, bu nedenle korkmamam gerektiğini, ama Yunan ve Ermenilerden en çok da yarı Türklerden sakınmam gerektiğini söyledi. Benimle güzel bir şekilde ilgilendiler. Mehmet Bey aklımdan geçeni okuyormuşçasına iki alkollü içki söyleyip beni Hasan'la Yunan lokantasına gönderdi. İlk etapta düşündüğüm şey içkiyi alıp evdeki köstekli saati tamir edebilmektir. Ertesi gün konakta oraya buraya koşuşturmakla geçti. Asyalı gruplar sultanın resmini dağıtıyorlardı. Hiçbir şeye doğru düzgün bakamadım. Mehmet Bey bir mektup hazırladı ve yanıma bir de asker verdi. Trenle biraz gittikten sonra yayan gitmek zorunda kaldık. Tren hızlıca hareket ettiğinde arkasından bakakalmıştık. Üzülmedim ama ürperdim. Tesadüfen yol arkadaşlarım da oldu. Bunlar iki hoca ve bir tahsildardı.

Gün boyu daha önce de yürüdüğüm küçük Asya’da yürüdüm. Ama öyle bir yol vardı ki üç saatimi almıştı. Kumlar sıcaktan yanıyor ve parlıyordu. Mustafa Sabri Hoca bu yolu haftada iki kez çektiğini söyledi. Yaklaşık iki saat sonra Büyük Menderes’e vardık. Neredeyse Tisza Nehri kadar büyüktü. İki yıl önceki gelişimde kenarında bir iki ev vardı, şimdi ise sular ne varsa alıp götürmüştü. İkide bir birbirimize testiden su döküyorduk. Bu zahmetli yoldan sonra barınağımız olacak olan köyü selâmladım. İlk olarak müdürün yanına vardım. Daha adımımı atmadan yarı Asyalı yarı Avrupalı olduğumu anladı. Elinde kara kahvesiyle koltuğa çömelerek gülümsedi. Sevk emrine mühür basmak için sıradaki genci çağırırdı. Herkes oradaydı Mustafa Hoca’nın oğlu hariç. Müdür hocayı çağırarak oğlunun nerede olduğunu sordu. Mustafa Hoca ise bilmediğini, İzmir’de olabileceğini söyledi. Müdür oğlunun yarın burada olmasını istedi. Ancak hoca oğlunun asker olup at sürmesini istemiyordu. Bunun üzerine müdür makamında saygı görmek istediğini söyleyerek bağırırdı. İşini bitirdikten sonra müdür benimle konuşmaya başladı. Nazik konuşmasıyla siyah bakımlı saçlarıyla tam bir Konstantinopolis insanıydı. Ertesi gün de büyük bir akım vardı. Kendilerine özgü kırmızı elbiseleriyle otuz dört kadın sokağın köşesinden kederli bir şekilde askerlik kaydına gelen çocuklarını izliyorlardı. Öğleden sonra köyün en büyük mekanına geldik. Konstantina’dan yollanan bir asker, hoca ve müdür de oradaydı. Bütün köy oraya toplanmıştı. Ortada papaz gibi duran bir adam bir şeyler söylüyor ve halk hep bir ağızdan “Âmin!” diyordu. Duanın sonunda “Padişahımız çok yaşasın!” denildi. Aralarında kızılı erkekli ağlayanlar da vardı, bir Türkü çekip askere gitmekten korkup korkmadığını sordum. Kokmuyordu. Akşam olduğunda Ali Rıza Kahvehanesinin önünde bir kara kahve içmek için oturdum. Helvacı Nikolakis benimle konuşmak için geldi. “Öyle sanıyorum ki Osmanlı için tehlikeli şeyler olacak. Bunca asker boşuna gitmiyor. Biliyorsun dostum, diye çenesi düşük Yunan devam etti. Aynı şekilde ses tonuyla son günlerde bir tane bile davasının olmadığını, müdürün yanına gittiğini, yarım yıl olduğunu ve hâlâ davasının sonucunu beklediğini, iki haftada bir beş meci diye verdiği ama nafîle olduğunu söyledi. Olayın üstünden epey geçtiğini, burada olduğunu. Bu aptal Türklerin hiçbir şey bilmediğini, Atina’da ne olup bittiğine dair haber aldığını ekledi. Haberleri posta yoluyla alabilecek kadar özgür müsünüz, diye sorunca Yunan, Türkler böyle bir şeye izin verir mi diyerek güldü. Nikolakis Efendi işaret parmağıyla sus işareti yaptı. Burada konuşmanın yasak olduğunu söyledi. Diğer arkadaşım Omirosz’la yeryüzünde daha güzel şiirlerin yazılmadığını ve asla yazılamayacağı hakkında iki saate varan konuşma gerçekleştirdik. Artık geç olmuştu,

alışkın olduğum üzere hana yatmaya gittim. Başka bir oda için iki metelik fazla vermeye de mecbur kaldım. Sabah uyandığımda daha geniş olan bu odaya şöyle bir göz gezdirdim. Duvarları kireçtendi. Kocaman bir delik vardı ve sokak görünüyordu. Sonra Hacı Yunus'u gördüm. Hemen elbiselerimi giydim ve soluğu onun yanında aldım. Nizami bir şekilde tıraş olmuş beyaz sakalları vardı. Yıldız gibi parlayan gözleriyle cana yakın görünüyordu. "Yörükleri iyi bilen bir Macar olmalısın, hoş geldin!" dedi. Öğleden sonra oğlu Mehmet Efendi'nin gelmesiyle beraber köye geçeceğimizi söyledi. "Köyüm Şahancılar, Yörüklerin çokça yaşadığı bir köydür. Aydınli komiser referans mektubunu aldı ve bize sevecenlikle bakarak "Köyün ortasında çadırlarda yaşayan başıboş Yörükler mi?" diye sordu. "Başboş mu?" diye kelimeyi yavaşça söylerken Hacı Yunus'un yüzünde tuhaf bir gülümseme vardı. Konuyu bir parça kaçırmıştım ama öyle sanıyordum ki kavurucu sıcakta bu yolculuk epey eğlenceli olacaktı. Akşam Mehmet Efendi gelince köye doğru hareket ettik. Üç saatte Hacı Yunus'un evine vardık. Mehmet Efendi seslendi. "Tekrar hoş geldin! Sefa geldin!" Evin içinde yürürken parmaklıkta asılı duran tavşanı gördüm. Erik ağacının orada oynayan çocuklar çığlık atıyorlardı. İçlerinden biri ağaçtan inemediği için Mehmet Efendi onu inmesi için yardım etti. Bu küçüğün adı Osman'dı. Çok cesurdu, orada hemen arkadaş oluverdik.

Hacı Yunus'un yanında... Yunus Efendi'yi bütün vilâyet tanıyordu. Yanına vardığımda Macar- Yörük akrabalığından konuşmaya başladım. Yirmi beş yıl öncesinde Selahattin dağlarının etekleri altında çadırlarda yaşadıklarından bahsetti. Oğlu Mehmet'in orada doğduğunu söyledi. Buraya geldikten sonra zor günler geçirdiklerini, çadırlarının yakıldığını, dillerinin ve törelerinin değiştirildiğini anlatırken yaşlı Yörüğün sesi titriyordu. Sonra şehir hayatının faydalarından söz etti. Karısının ve çocuklarının buraya alışıp sevdiklerini, bundan yirmi yıl öncesine kadar bir Türk kızıyla evlenmenin yasak olduğunu ama şimdi oğlu Mehmet'in bir Türk kızıyla evli olduğunu anlattı. Hacı Yunus artık tam bir şehir insanı olmuştu. Zengindi, kocaman toprakları ve pamuk fabrikası vardı. İki oğlu gelinleri ve torunlarıyla kocaman bir ailesi vardı. Hayatı öyle gelip geçiyordu. Herkes çalışıyordu. Oğlanlardan biri tarlaya gidiyor, diğeri evde kalıyor ve kızları yemeği pişirince oğlu atına atlayıp onu götürüyordu. Yemekler ormandan toplanan çalı çırpıyla pişiriliyor, neşe içinde koşturmacayla geçiyordu. Evin içi düzenliydi, avluda büyük bir kilim vardı. Kızlar çocuklarla şakalaşarak orada aile fertleri eve gelene kadar akşam yemeğini pişiriyorlardı. En önce Hacı Yunus kapıda atıyla belirdi. İhtiyar attan indi, kızına teslim etti ve tek bir şey söylemeden elini yıkamaya gitti. Abdestini aldıktan sonra sarı bir kilimin üzerinde duasını mırıldanırken

hiçbir şeyle ilgilenmedi. Daha sonra ailenin kalan üyeleri eve vardı. Şarıl şarıl akan suyla yıkandıktan sonra yemeğe başlayabildik. Yemek yeme biçimlerine zor alıştım. Tahta üzerinde kalbur bir teneke vardı. Dizlerimizin üzerinde oturuyorduk. Başta bir şey yiyemedim. Çabucak bitti. Yemek öncesi de sonrası da oldukça neşeliydiler. Yemeği üzerime döktüğüm için gülüştük. Peygamberin söylediğine göre dinlerinde çatal olmadığını ve inanmayanlara da kızdıklarını Mehmet Efendi'den öğrendim. Gavurların domuz beslediklerini ve yedikleri üzerine konuştu. Kendimin de yemediğini söyledim. Sonra kara kahvemizi içip uyumaya çekildik. Gece gürültü duyduk. Ertesi sabah dünkü sesleri konuştuk. Bir hırsıza ateş edilen tüfek sesleriymiş. Taş duvarlı fabrika zeytin ağaçlarının arasında yer alıyordu. Ev halkından biri yirmi beş yıl önce özgürce çadırlarda yaşadığını kimsenin kimseyi kısıtlamadığını anlattı. Savaştan sonra tüm düzenin değiştiğini de söylemeyi unutmadı. Ortalık artık zalim hırsızlarla doluydu. Bu haydutların en ünlüsü Çakıcı isminde biriydi. Üstelik marşı bile vardı:

Ağaçların yaprakları

Şehre düşüyor

Çakıcı benim adım

Evler yanıyor

Cebimde yok tütünüm

Akıl da başta değil

Bakıcıya ateş ederim

Silahımda yok barutum.¹⁰⁴

Öyle sanıyorum ki bu haydutlar kuvvetlerden korktukları için ormanda gizlenerek yaşıyorlardı. Bir sabah uyandım ve çabucak çarşıya gittim ve Çakıcı'yı bir kahvenin önünde otururken gördüm. Gerçekten korkunç, sert bir yüzü vardı. Orta yapılı, bodur, kara bıyıklı, sert ama bir o kadar da kendine güvenen bir duruşu vardı. Kucağında puşkası, kuşağında bıçağı ve revolveriyle kahve içerek rahat rahat oturuyordu. Kırk üç köyün müdürü geldiğinde herkes ayağa kalkarken bu garip insan kılını bile kıpırdatmadı. Herkes saygıyla selâmlarken o sigarasını yaktı. İkisi arasında ne geçtiğini yalnızca Tanrı bilir! Herkesin dediği gibi Çakıcı sokaklardan kazanıyordu. Müdürün yanında dört kişi ayakta duruyordu. Aydın'ın tanıdığı Osman Bey'i bir ara bin liralık fidye için kaçırdığını ve dönüşte cebinde daha az para kaldığını söylediği bir şaka bile yaptı. Bu haydutlar Yörükler ve Türklerden oluşuyordu. Kahvenin önünde sedirde

¹⁰⁴Gyula Németh, *Kóborlók Kis- Azsiában* (Anadolu'da Geziler), **Budapeşte D.**, 1913, s. 24.

oturan Türkler oldukça fakir görünüyordu, ama hırsız değillerdi. Şehirde hangi Türk'e sorsam Yörükleri aşâğılar şekilde konuşuyorlardı.

Menderes Ovası'nda avare geziyordum. Anadolu'nun iç kısımlarına daha yeni varabilmişim. Caystrus nehrini geride bıraktım. Türkler buraya Küçük Menderes diyordu. Yolun iki kıyısında da ağaçlar uzanıyordu. Göz alıcı kalıntılar vardı. Orta çağdan kalma bu kalıntılar nadirdi. Bir kervan sesi duydum. Altı deveden oluşan bir kervandı. Deveci eşekle en önden gidiyordu. Fırsat buldukça topraklarda bir başıma gezdim. Sabahtan beri tüm gün boyunca güneş yakıyordu ve ben daha köye varamamışım. Açlıktan öldüğüm için sıcağı daha çok hissediyordum. Ayaklarım sendeliyordu. Bir çalı gördüm ve güç bela ilerleyerek gölgesinde serinledim. Sonra bir ses duydum. Üç adım uzağımda çalıların arasında iki kişi yemek yiyordu. Cesaret bulup yanlarına gittim. Susuzluğumu ve açlığımı bu konuksever insanlarla giderdim. Aramızda etnografik bir konuşma oldu. "Macaristan'da hangi halklar mensup?" diye sordu biri. "Latinler, Boşnaklar, Çerkezler ve Yahudiler." diye cevapladım. Bosnalıların ülkenin ne kadarını oluşturduğunu sordular. Yüzde yetmiş ikisinin oluşturduğunu kalanının da çingenelerin oluşturduğunu söyledim. Adının Halil olduğunu söyledi. Tam adını tam bilmediğini kimliğinde Köroğlu Halil Mustafa yazdığını ekledi. Adı o kadar da uzun değildi ki aklımda tutabilmişim. "Eyvallah Macar Mehmet Efendi!" dedi. Yoluma devam ettim. Mümkün olduğunca gün içinde yaşadığım olayları aklımda tuttum. Yol boyunca birçok zahmet çektikten sonra Selahattin dağı tepesinin arka sırtlarında uyuma vaktim gelmişti. Ayaklarım çakıl taşları yüzünden mahvolmuştu. Pantolonumu ve gömleğimi sıvadım. Üstüm eski püskü görünüyordu. Küçük Asya hırsızlarına dönmüşüm. İngiliz parasıyla daha fazla yol gidemezdim. Yanımda en fazla kırk-elli kadar koron (kron) vardı. Bunu daha fazla düşünmeyerek yola koyuldum. Yüz adım sonra beş kişinin yolda uzandığını gördüm. Çoban ya da haydut olabilirlerdi ve muhtemelen benden bahsediyorlardı. İyi duyamıyordum yirmi adım daha yaklaştım. On adım daha atarak fotoğraf makinemi onlara doğru çevirdim. Önce şaşkın bir şekilde bakıp kendilerine çekidüzen verdiler. Civat Efendi çobanlarıydılar. Allah biliyor ya şansım yaver gitmişti. Askerler tek tük dolaşmaya başlamışlardı. Alışık olduğum üzere makalemi yazmaya koyuldum. "Askerler İzmir'e gidiyor, bazıları Üsküp'e. Allepóba'ya ve Allah bilir oradan nereye gidecekler. Onu sadece nur yüzlü Padişah bilir. İzmir'e ikinci kez geldiğimde Konya ilinden gruplar demiryoluyla gelmişlerdi. Eski püskü camlı, çiftliğin ortasında hiçbir şeyin olmadığı bu yerde insanların yüzünde aynı ifade vardı. Azim! Atlarına yeninden oturmak için hazırda bekliyorlardı." İki hafta sonra

Anadolu'nun iç kısımlarına ulaştım. Doludizgin sürüyordu Hürriyet sözcüğü. Herkesin yanında kırmızı beyaz bayrak ve Türk amblemi vardı. Önce Ahmet geldi yurda, köyün genç derebeyi. Ardından iki yüz asker. Herkes onları selamlamak için gelmişti. Hep bir ağızdan “Hoş geldin, sefa geldin Ahmet Bey!” diyorlardı. Ben de orada bulunmaktan pek keyif almıştım. Sonra daha fazlası geldi. Askerler yol boyunca bir kervanla ilerlediler. Çocuklar hoplayıp zıplıyordu. Olanlar bütün köyde çalkalanıyordu, çareyi kaçmakta buldum.

Menderes Vadisi'nin halkı... Büyük Menderes Vadisi kendi başına bambaşka bir dünya idi. Yirmi- otuz kilometre boyunca uzanan dağlar arasında yayılan ovasıyla zikzak çiziyordu. Vadide daha kültürlü Türkler oturuyor, dağlarda ise daha vahşi bir hayat başlıyordu. Yörükler ve Çerkezler oradaydılar. Kültürleri zayıflamaya ve değişmeye başlamıştı. Postanesi yine de vardı. Bir mektubu göndermek için bir kuruş yetiyordu. Türklerle ilgili haberler her yerde konu olmuştu. Budapeşte'de büyük bir patlama yarattı. İnsanlıkları ve konukseverlikleri harikaydı. Bende bu yüzden biraz ölçüyü kaçırmıştım. Bir keresinde Cihan zade Ethem Bey'in köşküne gittim. Büyük bir beydi Ethem Bey. Tüm Menderes'te biliniyordu. Büyük beylerle ve padişahla da tanışıyordu. Hüseyin Hüsnü Bey'le de tanışma fırsatım oldu. Orada pipo içerek bekliyor ve mutfağa yemek taşıyordu. Mescide gitmiştik. Üzerinde süslü harflerle “NİMELVEKİL NİMELMEVLA” yazıyordu. Akşamleyin yazımı temize çekerken mescitte yazan bu Arapça cümlenin yüz kez okununca tüm belalardan koruduğunu öğrendim. Öyle hissediyorum ki Türkler doğuyor, yaşıyor, seviyor ve ölene dek iyilik için mücadele ediyorlardı. Uzaklardan düğün sesi olduğunu tahmin ettiğim bir ses duydum. Çiftliğin yanında üç kişi bayrak sallayarak şarkı söylüyordu. Sonra atın üstünde yüzünde parlak kırmızı bir örtüyle gelen bir kız gördüm. Yanında iki kişi vardı. Sonra ardından on kadın daha gelerek kızını eve getirdi. Gördüklerim bunlardı. Sonra düğünle ilgili olan olayları dinleme fırsatı yakaladım. Gelin eve getirildikten sonra bir hocanın içeri gelip bu insanı kör, topal dahi olsa sevip sevmeyeceği sorulmuş. Damat'a da üç kez aynı soru sorulmuş. Düğünde büyük bir ziyafet çekilmiş. Rakı içilmeden önce kadehler yukarı kaldırılmış. Türk içkisinin bira ya da şarap gibi olmadığını çok daha çabuk sarhoş ettiğini kötü lehçeli Yunan arkadaşımın öğrendim. Davullu zurnalı şarkılar çalarmış. Bu şarkılardan bir tanesi şu şekildedir:

Küçük çay akıyor

Sevgilim beni terk ediyor

Yolladığım çiçekleri

*Ne de güzel kurutuyor
Dağda tavşan avlarım
Çantamı koluma asarım
Vefasız sevgilim
Gece gündüz ağlarım
Yahşihan'da bir güzel kuyu var
Ayağında değerli bir suyu var
Her kızın bir adeti var
Ah seni sinsi güzel Acem kızı.¹⁰⁵*

Gelişigüzel not aldığım bu şarkının hoş bir tınısı vardı. Bu ince sesler kendisine hayran bırakıyordu. Ölüm adetleri ise bize göre farklıydı. Sadece sultan köşkünde değil, gecekondularda da oluyordu. Hoca ölüyü yıkar, beyaz bir örtü serer ve üstlerine namaz seccadesi örterdi. Ve üç gün sonra mezara götürülürdü. Akrabaları ve arkadaşları onu nöbetleşe taşırdı. Ruhları peygambere yakın olsun diye kıyafetsiz bir şekilde gömüyorlardı. Çünkü Muhammed onlara öyle buyurmuştu.

Anadolu'da Hürriyet... Haziran'ın ortasında Konstantinopolis'e yeni varmışım. Her insanın ağzında "Özgürlük!" sözü vardı. Ermeni patriği ülkeden firar etmişti. Özgürlük Türkiye'deydi. Eski düzenin yerini yeni düzen almaya başlamıştı. Mahkemeler değişmiş, eşitlik gelmiş üstelik taşkınlık yapan haydutlar cezalandırılmaya başlamıştı. Bismark Durmuş Molla ile Bosna'da başıma gelen bir olay üzerine konuşuyorduk. Ya canını ya da malını dendiğinde korkumdan cevap veremediğimi anlatmışım. Ertesi sabah Molla'yı yine ana meydandaki bir Yunan dükkanının önünde gördüm. Yunan kızlarında da kırmızı beyaz bayraklar vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni düzeni, özgürlüğü ve eşitliği sınırsız bir neşe içinde beraber kutluyorlardı. Akşam olunca çalgıcılar geldi. Türkler hep bir ağızdan "Yaşasın Hürriyet, yaşasın vatan!" diye bağırıyorlardı. Yunan da kendi dilinde "Zito Toszintagma, sizto o szratos!" (Yaşasın meclis, yaşasın ordu!) diye haykırıyordu. Meydandaki masalar daha boşalmamıştı. Yemeyle içmeyle vakit geçiyordu. Yanımda bir Türk bir de Yunan vardı. Müdür ise uzakta keyifli bir şekilde bir başına oturuyordu. Gece yarısına kadar oturduktan sonra uyumak için kalktım. Sabah dokuza kadar eğlence devam etmişti. Ertesi sabah müdürü sokakta gezinirken gördüm. Nasıl olduğumu ve geçen hafta nerede olduğumu sordu.

¹⁰⁵ Gyula Németh, a.g.m.s. 37.

İçimden bir ses artık buradan gitmemi söylüyordu. Konstantinopolis büyük bir gürültüyle hürriyeti kutlasa da bu sefer çok ilgilenemedim. Gemi Boğaziçi'nden hareket ederken topçu topu ateşledi. Bu kanayan ülkeye son kez bakarak evime döndüm.”¹⁰⁶

Németh bu gençlik gezi notunda Türkiye'deki maceralarını, dil ve köken için geldiğini, araştırmalarını yaparken ne kadar eğlendiğini bize yazdıklarıyla göstermiştir. Anadolu'ya ikinci gelişindeki bu notlarında başına gelen olayları öykü niteliğinde yazmıştır. Yörükler hakkında bilgi toplamak için akademinin bursuyla Türkiye'ye hareket etmiş, biraz ürpererek ve çokça hayran kalarak buradan ayrılmıştır.

¹⁰⁶ Gyula Németh, **a.g.m.s.** 1-44.

III. BÖLÜM

GYULA NÉMETH'İN TÜRK TARİHÇİLİĞİNE KATKILARI

Kültürümüzün gelişmesine ve dilimizin zenginleşmesine büyük katkı sağlayan Németh, Türkoloji'nin mihenk taşı olarak görülmektedir. Birçok Türkolog yetiştirmesiyle ve eserleriyle Türkoloji'ye büyük katkı sağlamıştır. Bu sebeple her yıl Türk Dil Kurumu, TÜRKSOY ve Macaristan Ankara Büyükelçiliğinin iş birliğinde “Ünlü Macar Türkolog Gyula Németh'i Anma Programı” düzenlenmektedir.

1870 yılında Türkler ile Macarlar arasında çok eskiye dayanan ilişkiler nedeniyle Macarların köklerini araştırmak istemelerinden dolayı Macaristan'da Türkoloji Enstitüsü kurulmuştur. Kimliklerini ve köklerini yoğun bir şekilde araştırmak, kendi tarihlerini ve lisanlarını öğrenmek için Doğulu kökenlerine bakan Macarlar önemli bilgilere ulaşmışlardır. Türklerin yaşadıkları bölgelere inceleme gezileri düzenleyip, topladıkları malzemelerle birçok eser ortaya çıkarmışlardır. Bu önemli Türkologlardan biri de Gyula Németh'tir. Macarların ana yurdunu bulmak üzere yola çıkan ve Tibet'te ölen Macar bilgin Körösi Csoma'nın adını taşıyan dernek Gyula Németh'in ön ayak olmasıyla kurulmuştur. 1918'de Turan Derneği'nin yayın organı olarak Turan adlı dergiyi çıkarmıştır. Bu dergi, iki ülke arasındaki kültürel alışverişi sağlamış, Osmanlı Hükümeti ile Macaristan arasında sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkileri güçlendirmiştir. Atatürk, Németh ve yazmış olduğu eserlerle yakından ilgilenmiştir. Macar Türkologların eserlerini takip eden Atatürk'e Gyula Németh 14 Eylül 1934'de Budapeşte'den bir mektup göndermiştir. Mektubunda “Onun kudretli idaresi altında dünyayı hayrette bırakan terakkiler yapmış, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı hissettiği ihtiramatı faikanın delili olarak Türk ve Macar milletlerinin münasebetlerinden, onların tarihi temaslarından bahseden bazı eserleri” gönderdiğinden söz etmiştir. Bu eserler; “Valentin Hóman'ın üç ciltlik Macar Tarihi, Alaxandre Takáts'ın Türk İstilâsı Devrinden Krokiler, Türk İstilâsı Devrinden, Macar Mazisinden, Eski Macar Asker Kumandanları, Szilády-Szilágyi'nin Türk İstilâsı Tarihinin Vesikaları ve Türk-Macar Devrine Ait Vesikalar, Takáts, Eckhart ve Szekfü'nün Budin Paşalarının Macarca Muhaberatı, Imre Karácson'un II. Rákoczi Ferenc Devrine Dair İngiliz Diplomasininin Muharratı, Déak Farkas'ın Mültecilerin Mecmuası Evrakı, Kálman Thaly'nin II Rákoczi Ferenc Dairesinde (?) Yaşamış Olan De Laussure Cézár'ın Türkiye'de Yazılmış Mektupları”adlı kitaplar Macar kültürüne ilgi duyan Atatürk'ün

kütüphanesinde yer almaktadır. Gyula Németh “Az Ujjaszületett Törökország” (Yeni Türkiye)adlı makalesinde Atatürk’ün siyasi ve kültürel alanda yaptıklarından şöyle bahsetmektedir: “Gazi Paşa, Türk milli bilincini her şekilde yükseltmeye çabılıyor ve buna ilk olarak tarihsel araştırma ve tarih öğretimi reformlarıyla yetişmeyi istiyor. O’nun girişimleriyle Türk tarih bilginleri bugün, Türklüğün insanlığa ait uygarlığın gelişiminde olağanüstü önemli rolü olduğunu iddia ediyorlar. M.Ö. 10.000 hatta daha öncesine geri gidiyorlar ve Türklüğün faaliyetinin uygarlık açısından eski zamanlara temellendirildiğini ortaya koyuyorlar. Türkler Orta Asya’dan yayılarak ilk uygarlıkları başlattıkları yerlere gittiler ve Asya’da Çin ve Hint, Küçük Asya’da Hitit, Mezopotamya’da Sümer ve Elam ve nihayet Mısır, Akdeniz ve Roma Uygarlığı temellerini böyle attılar. Bu zihniyette yetiştiriyorlar ve öğretiyorlar bugün Türkiye’de antik tarihi. Orta çağ ve Yeniçağ tarihinde daha az köklü değişim. Fakat olayların belirlenmesinde, olayların yorumlanmasında oldukça büyük.”

Ünlü Macar Türkolog Gyula Németh’in Atatürk’e yazmış olduğu bu mektup, Atatürk’e ve kurmuş olduğu Türkiye Cumhuriyeti’ne olan hayranlığının göstergesidir. O’na Türk-Macar ilişkileri hakkındaki birçok çalışmasını da göndermiştir.¹⁰⁷

Türk-Macar ilişkilerinin geliştiği 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıl başlarına kadarki dönemde Atatürk, Macarların kültürlerini tanıdıktan sonra haklarında iyi ve olumlu düşünceler beslemiştir. Bu nedenle Hungaroloji Enstitüsü Türk-Macar uluslarının kesişen geçmişlerine dayalı tarihi gelişiminin ve dil özelliklerin araştırılması için kurulmuştur. Atatürk’ün tarih hakkındaki düşüncesi ve anlayışı Macar halkı tarafından büyük ilgi görmüştür.¹⁰⁸ Gyula Németh doğduğu yer olan Karczag kasabasının 13. yüzyılda Macaristan’a gelen Kumanların merkezi olması sebebiyle kendisini Kuman Türklerinden saymış ve bazı çalışmalarında “Török Janos ve Johann Török” isimlerini kullanmıştır. Ortaöğretim yıllarından ölümüne kadar kendisini bilime adanmış, Türk ve Balkan ağızları üzerine çalışmalar yapmış, Bulgaristan’da yaşamış ve yaşamakta olan Türklerin ağız özelliklerinden yola çıkarak hangi bölgeye ait olduklarını saptamıştır. Macarların kökenlerinin Hunlar olması sebebiyle, Hunların Türk kavmi olup olmadığını araştırmaya ve tartışmaya başlamıştır. Redaktörlüğünü yaptığı “Attila ve Hunlar” adlı kitabında “Hunlar Hangi Dili Konuşuyorlardı?” adlı makalesinde bu

¹⁰⁷Melek Çolak, “Gyula Németh’in Atatürk’e Yazdığı Mektup”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, İstanbul, 2010 Kasım, Sayı:287, s. 16.

¹⁰⁸ Melek Çolak, “Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 28, Konya, 2010, s.371-389.

konuyu ele almıştır. Çalışmalarında Türk dili tarihini, Macarların eski çağlardaki Türk, Kuman, Kıpçak kavimleriyle olan bağlantılarını incelemiştir. “Yurt Kuran Macarların Teşekkülü” adlı eserinde Macar kabilelerindeki yurtkurma sırasındaki Türk öğelerini ve etkilerini ele almıştır. Türk dili, kültürü ve tarihinin aydınlatılması hususunda derin araştırmalar yaparak ömrünü bilime adanmış Gyula Németh, Macaristan’ın yetiştirdiği en önemli Türkologlardan birisi olarak tarih defterine adını yazdırmıştır. Eserleri günümüzde hâlâ kılavuz niteliğini taşımaktadır.¹⁰⁹

Németh’in Türk tarihi açısından önem teşkil eden bir diğer olay ise, Birinci Dünya Savaşı sırasında Budapeşte’de Turan Derneği isimli bir kültür merkezinin olması ve derneğin Turán isminde bir dergi yayımlamasıdır. 1918’de çıkan cildinde Türkoloji’ye bilimsel katkı sağlanmıştır. Cildin en önemli özelliği Gyula Németh’in idaresiyle meydana çıkmış olmasıdır.¹¹⁰ 1. Dünya Savaşı bittikten sonra Kurtuluş Savaşı’nı yakından takip eden Macar halkı gibi Macar Turancılar da Atatürk’ü ve zaferini büyük bir hayranlıkla izlemiştir. Turancılara göre Atatürk, Türk milletinin atalarından kalma ruhunu uyandırmış, Turancılık bilinciyle hareket etmiştir. Aynı savaşta ızdırap çeken Macaristan da Mustafa Kemal’in başarılarıyla güç kazanmış ve onlara yol göstermiştir. 1922 yılındaki Turán Dergisi’nde Türklerin zaferlerinin Budapeşte’de nasıl kutlanıldığı yazılmış ve sevincimize eşlik ettiklerini belirtmişlerdir. 1923 yılında Türkiye ile Macaristan arasında uluslararası ilişkilerin kurulmasından sonra Macar Turancıların Türkiye’deki inkılâplarla yakından ilgilendiklerini, dergide yayımlamışlardır. Radyo yayınlarında dahi Atatürk’ün devrimleri anlatılmıştır. Tarih alanında yaptığı çalışmalar Turancılar tarafından büyük ilgi görmüştür. 1931 yılında kurulan Türk Tarih Kurumu, Turan halklarının ortak tarihi üzerine araştırmalar yapmak için önemli bir yer tutmaktadır. Türk dili alanında yaptığı yenilik de Macarların dikkatini çekmiştir. Arap alfabesinden Latin harflerine geçilmesini dil temizliğinin reformu açısından değerlendirmişlerdir. Németh’in kurmuş olduğu Turán Dergisi, Türk-Macar ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir faktör olmuştur. Macar Turancılar, Osmanlı Dönemi’nden Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanını ve sonraki yenilikleri büyük bir dikkatle takip ederek, haberleri ve yorumlarını bu dergide yayımlamışlardır. Atatürk’ün yaptığı zaferleri kutlamış, devrimlerini savunmuşlardır.¹¹¹ Ortak köken bilinciyle hareket

¹⁰⁹Orhan Köksal, “İlk Türkoloji Çalışmaları ve Macaristan Örneği”, Türklük Bilimi Ulusal Öğrenci Sempozyumu, **İhtimal Dergisi ve Türkiye Bilgi Enstitüsü**, Balıkesir, 2016, s. 9-10.

¹¹⁰Eren, H., “Geçmişine Bakan Yalnız Bir Ulus: Macarlar”, s.85.

¹¹¹Melek Çolak, “Macar Turancıları ve Atatürk (Macar Kaynaklarına Göre)”, **Türk Yurdu Dergisi**, C.31, S.290., 2011 Ekim, Ankara, s. 94-99.

ederek Türk tarihine, kültürüne karşı olan hoşgörülerini kuvvetlendiren bir etken olmuştur. Bu sebeple Macar Türkolog Gyula Németh'in yaptığı çalışmalar Türk tarihi açısından ve Atatürk'ün gözünde büyük önem taşımaktadır. Németh'in Macaristan için önemi de çok büyüktür. Yarım yüzyıllık eğitim hayatında Macarlığın kökenine ışık tutmak için çok gayret göstermiştir. Németh'in Macarlar için öneminden söz etmeden önce Macaristan'daki Türkoloji hareketinden kısaca bahsetmek gerekir. Macar Bilimler Akademisi Istvan Széchenyi tarafından 1825 yılında kurulmuştur. “*Ulus, dilinde yaşar.*” inancına bağlı kalarak 1862 yılından itibaren *Nyelvtudományi Közlemények* (Dilbilimi Bildirileri) adlı bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Dergide Ural dillerine ilişkin yazılar yer almaktadır. Bu dilin yanında Altay dillerine de büyük ağırlık verilmiştir. Derginin bu alandaki bilimsel bildirileri József Budenz, Bernát Munkácsi, Ignác Kúnos, József Thúry, Zoltán Gombocz, Gyula Németh, Lajos Ligeti gibi Türkologlar tarafından kaleme alınmıştır. Türkolojiye dair birçok yeni katkı sağlanmıştır. Bu sebeple dergiden çıkan yazıların büyük bir bölümü Türkçeye çevrilmiştir. Akademi sadece Türkologların çalışmalarının Macar dilinde yayımlanmasıyla yetinmemiştir. Türkoloji'ye ait araştırmaların artış göstermesi üzerine 1951'de *Acta Orientalia Hungarica* adlı bir dergi yayımlamaya başlamıştır. Bu dergide Doğu bilimcilerin ve Türkologların araştırmaları Almanca, Fransızca, İngilizce ve Rusça olarak yayımlanacaktı. Ülkenin Sovyet sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin gözetimi altında olması nedeniyle derginin adı Latince olarak çıkmıştır. Derginin yönetimi Németh'in öğrencisi Lajos Ligeti'ye verilmiştir. Gyula Németh'in yönetiminde çıkan bu dergide daha çok dil bilimine ilişkin araştırmalar yer almıştır. Németh'in çoğu yazısı bu dergide yayımlanmıştır. Macar Türkologlarının çalışmalarını yayımlayan dergiler arasında Keleti Szemle (Revue Orientale) isimli dergi büyük yer tutmaktadır. 1900 yılında çıkmaya başlayan bu dergi Bernát Munkácsi, Ignác Kúnos tarafından yönetilmektedir. Munkácsi Macar-Türk dil ilişkileri üzerinde yayım yaparken Kúnos masal, türkü, hikâye ve fıkra gibi sözlü ürünleri kullanarak Türk halk edebiyatı hakkında yayımlar yapmıştır. *Keleti Szemle* dergisinin yayın hayatı 1932'ye dek sürmüştür. Alman, Fin, Fransız, Rus Türkologların yanısıra dergide Necip Asım'ın da yazıları çıkmıştır. Bu yazılarında Balhasanoğlu ve Balkanoğlu imzalarını kullanmıştır. Dergi I. Dünya Savaşı zamanında birtakım zorluklarla karşılaşmış ve 1932 yılında yayımına son vermiştir. Bu dergi Macaristan'da Türklük bilimi üzerine önemli bir yer tutmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Budapeşte'de kurulan Turan Derneği'ne ait Turan adlı derginin çıkarılmasından yalnızca iki yıl sonra Németh 1920'de Körösi Csoma isimli bir derneğin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu derneğin

çıkarmaya başladığı Körösi Csoma-Archivum dergisinin de yöneticiliğini yapmıştır. Almanca yayımlanan *Zeitschrift für türkische Philologie* dergisini de yine Németh yönetmiştir. İkinci Dünya Savaşı zamanında da bu dergi yayım hayatına son vermek zorunda kalmıştır.¹¹² Türkoloji'nin Macaristan'da önemli bir bilim kolu haline gelebilmesi Németh sayesinde olmuştur ve yetiştirdiği öğrencileriyle kendinden sonra da bilime hâlâ ışık tutmaktadır. Macar Bilimler Akademisi, Németh'i 1922 yılında muhabir üyeliğe seçmiştir. Németh kabul töreninde "Hunok, Bolgárok, Magyarok" (Hunlar, Bulgarlar, Macarlar) başlıklı bir konuşma yapmıştır. Akademinin kuruluşunun 100. yıl dönümünde Németh "Akadémiánk és a keleti filológia" (Akademimiz ve Doğu Filolojisi) adıyla Şarkiyat çalışmalarının o zamana kadarki sonuçlarını gözden geçirerek programını sunmuştur. 1932'de Akademinin asli üyeliğini "Khudayi divánja" (Hüdaî Divanı) hakkındaki konuşmasıyla almıştır. Ancak bugüne dek basılamamıştır. 1937 yılında bilim adına verilen en büyük ödül olan "Corvin-koszorú" (Corvin Çelengi) ödülü verilmiştir. İki yıl sonra Akademinin I. Seksiyon Sekreterliğine seçilerek bu görevi 1949'da yeniden yapılandırılmasına değin yürütmüştür. 1939'da Bilim Cemiyetleri Federasyonuna başkanlık etmiştir. 1943 yılında Macar biliminin sonuçlarını düzenli olarak yabancı dillerde yayımlamak amacıyla Corvin Mátyás Komitesi'ni kurmuştur. Németh'in 1930 yılında Budapeşte Üniversitesi'nde Türk Filoloji Enstitüsü'nün kurulmasında da büyük emeği vardır. Savaştan sonra üniversitenin yeniden yapılandırılması üzerine büyük çaba göstermiştir. 1948'de Kossuth Ödülü'nü ilk alanlar arasında yer almıştır.¹¹³ 1949 yılında Macar Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Kolu Başkanlığına ve Akademinin Konsey Üyeliğine getirilmiştir. Budapeşte Üniversitesi'nde iki kez dekanlık bir kez de rektörlük (1947-1949) yapmıştır. 1932-1933 öğretim yılında dekan olduğu sırada üniversitenin reform tasarısını bizzat kendisi hazırlamıştır. Bu tasarı, Macaristan'daki üniversitelerde modern bir öğretimin tesis edilmesinde önemli bir adım olarak kabul edilir. 1950 senesinde Budapeşte Belediye Meclisi üyeliğine seçilmiş, 1951'de Macar Halk Cumhuriyeti madalyasının dördüncü derecesini almış ve Macar Dil Enstitüsü Müdürlüğü'ne getirilmiştir. 1954 tarihinde Bulgar Bilimler Akademisi üyeliğine, 1955 yılında Berlin'deki Alman Bilimler Akademisi üyeliğine, 1957'de de Türk Dil Kurumu şeref üyeliğine seçilen Németh aynı yıl Royal Asiatic Society ve Societas Altaica'ya üye olmuştur. 1973 yılında ise Türkiye

¹¹² Hasan Eren, **a.g.m.**, s. 85.

¹¹³ András Róna Tas, **a.g.e.**, s. 22-23.

Cumhuriyeti'nin 50. kuruluş yıl dönümünde Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından kendisine şeref diploması verilmiştir.

Gyula Németh birçok sahada çalışmış değerli bir ilim adamıdır. Macarlarla Türkler arasındaki ilişkilere özel bir yer vermekteydi. Büyük bir tutku ve gayretle bu konuda çalışmalar yapmıştır. Macarların asıllarını araştırırken Türk kabileleri hakkında da bilgiler vermiştir. Hazar ve Bulgar dillerini de ana hatlarıyla belirtmiştir. Türkçeden alınan Macar sözcükleri üzerinde duran Németh, Macaristan'a daha önce yerleşen Kumanların Macarcada da yer alan sözcükleri üzerine araştırmalar ortaya çıkarmıştır. Bilhassa şahıs ve yer adları üzerinde durmuştur. Kuman- Kıpçakların en eski eseri "Codex Cumanicus" bilmecelerini ele almıştır. Peçeneklerin yazısını okuyup dilini aydınlığa kavuşturmuştur. Eski Türkçe üzerine de birçok çalışması bulunmaktadır. Eski Türk kavimlerinden Göktürkler, Hunlar, Avarlar, Alanlar ve Sabirler ile ilgili makaleler yayımlamıştır. Türk-Macar ilişkileri üzerinde önemli bir yer tutan Çuvaşça ve Yakutça ile ilgili de çalışmalar yapmıştır. Yakutçanın fonetiğini ortaya çıkarmıştır. Balkan ağızları ile ilgili yaptığı çalışmalar Türkoloji tarihinde ayrı bir yere sahiptir. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin ağız özelliklerinden yola çıkarak, onların Anadolu'nun hangi bölgesinden Bulgaristan'a gelmiş olduklarını tespit etmiştir. Ayrıca Doğu Karadeniz ağızlarındaki fonetik şekillerle Rumeli ve özellikle Bulgaristan ağızlarındaki çoğu şeklin benzer olmasından hareketle, Doğu Karadeniz'den Rumeli'ye eski zamanlardan itibaren göçlerin olduğu konusunda fikir ortaya koymuştur.¹¹⁴Türk Macar ilişkileri üzerinde en eski çağlardan itibaren Türklerle Macarlar arasındaki ilişkileri ele alan Türkolog en eski Macar yazısının Türklerden alındığını *A Regi Magyar Iras Eredete*(Eski Macarca Yazılı Kaynaklar) adlı eserinde yazmıştır. Ödünç alınan kelimeler üzerinde durarak, Kuman dili yer ve kişi adlarını incelemiştir. Balkan ağızları üzerinde araştırma yapmak için 1925, 1934, 1936, 1937 ve 1938 yıllarında Vidin'e giderek halk ağzından yöreye ait şiirleri, şarkıları, türküleri, tekerlemeleri ve masalları *Die Türken von Vidin, Sprace, Folklore, Religion (Folklorik ve Dini Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları)* adlı eseriyle 1956 yılında yayımlamıştır.¹¹⁵Macar Türkoloji'sinin gelişmesine katkı sağlayan Németh Macaristan'da milli kültürün meydana çıkarılmasında önemli bir rol almıştır. Elli yıldan fazla süren çalışma hayatında pek çok eser veren Németh hem Macar hem de Türk tarihi açısından değerli bir yere sahiptir. Yaptığı çalışmalardan bazıları şunlardır: "Gençlik

¹¹⁴ Mehmet Gümüskılıç, **a.g.m.**, s. 387.

¹¹⁵Selçuk Kırbaç, **a.g.e.**, s.95.

yazıları: Anadolu, Kırım, Kafkasya Seyahat Hatıraları ve Raporları, Lügatçe: Halk Edebiyatı Malzemesi Toplama (Kumuk Halk Edebiyatı, Çuvaşça ve Başkurtça Üzerine Tetkikler), Ural ve Türk Dillerinin İlişkileri: Ural Altay Dillerinin İlişkileri, Türk-Moğol Dillerinin İlişkileri), Fonetik Araştırmaları: Türk-Moğol- Çuvaş Fonetigi: Çuvaş Fonetigi; Eski Yakut Fonetiginin Esasları, Türkçe'den ve Moğolca'dan Macarca'ya Geçen Sözcükler, Kelime İzahları, Has İsimlerinin Araştırılması: Hun, Kuman (Kun), Bulgar, Kazar, Asparuh, Kobrat, Türk, Muncuk, Bendeguz, Sekellerin Kökeni, Türklüğün Eski Çağı, Türk Dillerinin Tasnifi, Hunların, Peçeneklerin ve Kumanların Dilleri, Orhon Mezar Kitabeleri: Orhon Kitabelerinin İzahı, Sekellerin Yazısı: Oyma Yazılı Macar Dil Hatıraları; Eski Macar Yazısının Menşei, Türk Boyları: Hunlar, Onogurlar, Bulgarlar, Sabirler, Peçenekler, Macarlar, Yurt İşgal Eden Macarların Teşekkülü, Müesseseler Tarihi: Macar Dil Bilimi ve Tarih Yazıcılığı, Macar İlimler Akademisi ve Şarkiyat, Metod, Kritik, Üniversite Reformu: Üniversite ve Orta Öğretim, Nekroloji: Vámbéry, Thomsen, Thúry, Bang, Gombocz, Munkácsi, Nagyszentmiklós Kitabeleri, Peçeneklerin Ülkesi, Codex Cumanicus, Şark Menşeli Macar Giyim Adları, Macar Kralı László'nun Nögerleri (Arkadaşları), Osmanlıca Sözlük: Osmanlı- Türk Grameri: İlk Osmanlı Edebiyatı: Ferahnâme: Osmanlı Dilinde İkilik; Arnavutluk'ta Türk Dili İzleri, Osmanlı- Türk Dili Araştırmalarının Yeni Yolları, İslâmi Türk Müesseseleri: Tövbe, Tevhit, Mevlüt, Hac, Macaristan'da Turancılık: Körösi Csoma'nın Hedefi, Karakteri ve Gelişimi, Yeni Türk Yazısı, Bâlint Balassi'nin Türkçe Şiiri, Sovyet Türkolojisi.”

Németh'in bu çalışmaları başta Macaristan ve Türkiye olmak üzere ilim aleminde takdirle karşılanarak kendisine büyük bir ün kazandırmıştır. Aldığı Kossuth Ödülü ile Türkoloji'de zirveye yerleşmiştir. Bilimsel olmayan mantık dışı gelen tezlerde açtığı mücadele ile başarıya ulaşmış ve Türkoloji'nin Macaristan'da herkesin itibar ettiği mevkiye yükselmesine neden olmuştur. Takdire değer çalışmalarının yanında birçok ilim adamı yetiştirmiştir. En tanınmış öğrencilerinin arasında Rásonyi, Ligéti, Ceglédy, Blaškoviç, Kakuk, András Róna Tas ve Hazai'nin yanısıra ülkemizde de Hüseyin Namık Orkun, Hamit Zübeyr Koşay, Hasan Eren, Şerif Baştav, İbrahim Kafesoğlu ve bilhassa Hunlarla ilgili çalışmalarını yakından takip eden ve bu konuyla ilgili eserler bırakan Bahaeddin Ögel yer almaktadır. ¹¹⁶

¹¹⁶Şerif Baştav, **a.g.m.**, s.10.

Eserleriyle tarihe çığır açan Gyula Nemeth'in Turkoloji'ye katkıları oldukça fazladır. Gerek alışmaları gerek yetiştirdiği ğrencileri ve onların arkalarında bırakmış eserleri gelecekteki ilim adamlarına yol gosterici niteliktedir. 1905 yılında Erdodi'nin "Turke Grameri" adlı kitabı eline almasıyla hayatı ona gore yol bulmuş, Turke'ye inanılmaz bir ilgi duymuş ve 1907 yılında dili yerinde duyup ğrenebilmek adına ilk kez bugunku İstanbul'a seyahat etmiştir. 86 yaşında hayata gozlerini kapayınca dek emekliliğinden sonra dahi ilimle ilgilenmeyi bırakmamıştır. Bilime olan sevgisi ve disiplini her zaman hatıralarda kalacaktır. Doğduğu Karzag kasabasının XIII. Yzyılda Macaristan'a gelen Kumanların merkezi olmasından dolayı kendisini Kuman Turklerinden sayan Nemeth, Macaristan'ın yetiştirdiği en buyuk Turkologlardan biri olarak tarihte nemli bir yeri işgal etmektedir.

SONUÇ

Uzun bir göç sürecinin ardından 896 yılında bugünkü yurtlarına yerleşen Macarlar 1000’li yıllarda Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Konumu itibariyle Orta Avrupa’da yer alan Macaristan gerek çevresinden gerek içinde bulunduğu işgallerden kültürel olarak epey etkilenmişlerdir. 1526 yılında Mohaç Meydan Muharebesi’yle Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 173 yıl bu topraklara hâkim olması Türklerle Macarlar arasında bir yakınlaşma meydana getirmiştir. İki dil arasındaki ortak kelimeler bu yakınlığın göstergesidir. Habsburg Hanedanlığı döneminde zorbalığa uğrayan Macar halkı Türklere, Türk kültürüne ve diline karşı ilgilerini iyice artmıştır.

1799 yılında Macaristan’ın Torantal bölgesinde üzerinde runik yazıların olduğu Nagyszentmiklós hazinesinin bulunması Macarları kökleri konusunda araştırmaya itmiştir. Kendilerini Avrupa Hunlarının devamı olarak gören Macarlar, Türklerle olan akrabalığı araştırma işine girişmişlerdir. Ármin Vámbery’nin 1870 yılında Türkoloji Enstitüsünü kurmasıyla kökenleri hakkındaki araştırmalar hızlı ve istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Ármin Vámbery birçok Türkolog yetiştirmiş, iyi bir bilim insanıydı. Öğrencilerinden biri de Gyula Németh’di. Németh kendinden önceki çalışmalardan faydalanarak yola çıkmış, kültür ve dil konusundaki düşüncelerini belirtmiş, kendisini bilime adanmış, ölünceye kadar çalışmayı bırakmamış bir Türkolog’dur. Türk tarihine ve kültürüne ışık tutan üç yüzden fazla eser ortaya çıkarmıştır. Kendi köklerini araştırmak için yola çıkan Macarlar, Türk kültürüne de katkıda bulunmuşlardır. O dönemde Fin-Ugor Savaşı içerisinde olan Macarların hangi gruba dâhil oldukları günümüzde dahi tartışmasını sürdürmektedir. Türkçe çalışmaları için İstanbul’a, Aydın’a, Kırım’a, Kafkasya’ya, Bulgaristan’a seyahat etmiş ve topladığı malzemeleri bizlere eserlerinde sunmuştur. Konu bilim olunca en ince detaylarına kadar girer, tartışmacı ve eleştirici tutumunu asla bırakmazdı. Şüphesiz ki onu başarıya götüren yol bu tutumuydu. Kendi yönetimi altında çıkarttığı Turan Dergisi’nde Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ulaştığı zaferleri yakından takip etmiş ve reformlarını sürekli tanıtmıştır. Macaristan’daki Türkoloji Enstitüsü’yle iletişim halinde olan Mustafa Kemal Atatürk’ün emriyle Türkiye’de de bu çalışmaların sürdürülmesi için “Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hungaroloji Kürsüsü” kurulmuştur. Atatürk’ün davetiyle kürsünün başına Macar Türkolog László Rásonyi getirilmiştir. Daha sonra kürsünün hocaları arasına Gyula Németh’in yetiştirdiği öğrenciler de dâhil olmuştur. Arkasında pek çok

kaynak bırakan ve kendinden sonra gelen araştırmacılara yol gösteren Macar Türkolog Gyula Nmeth'e bizler çok Şey borçluyuz.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler:

AKKOYUNLU, Ziyat vd. ERCİLASUN Ahmet, (2014), **KâşgarlıMahmudDîvânıLugâti't-Türk**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

AKIN, (YUSUFOĞLU) Hicran, (1982).” *Németh'e Göre En Eski Türk- Macar Münasebetleri*”,**Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları**, Cilt.:XXX, Sayı: 1-2, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

AKIN, H., (1195). “*Osmanlı-Macar İlişkileri*”,**Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları**, Ankara.

AKPINAR, Turgut, (2012). “*VámbéryArminius*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:42, İstanbul.

BAŞTAV; Şerif, (2006). “*Türk Kültürüne Hizmet Eden Macar Türkologlar*”,**2023 Dergisi**, Sayı:59, Ankara.

ÇOBAN, Erdal, (2016). “*Türkiye’de Bir Macar Türkolog: TiborHalasi-Kun*”,**DTCF Dergisi**, C:56, Sayı 2, Ankara.

ÇOBAN, E., (2007). “*LászlóRásonyi (1899-1984)*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:34, İstanbul.

ÇOLAK, Melek, (2009). “*İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916-1918)*”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Sayı:3.

ÇOLAK, M., (2010). “*Gyula Németh’in Atatürk’e Yazdığı Mektup*”,**Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**,Sayı:287, İstanbul.

ÇOLAK, M., (2010). “*Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi, Selçuk Üniversitesi TürkiyatAraştırmaları Dergisi*, Sayı 28. Konya.

ÇOLAK, M., (2011). “*Macar Turancıları ve Atatürk (Macar Kaynaklarına Göre)*”, **Türk Yurdu Dergisi**, C.31, S.290, Ankara.

ÇİMEN, Sabriye Gülay, (2019). “*ORKUN, Hüseyin Namık*”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: Ek-2, Ankara.

DÁVID,Géza, (1995). “*Fekete, Lajos (1891-1969)*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** C: 12, İstanbul.

DENKNALBANT, Ayşe (2003) “*Macaristan’da Osmanlı Sanat Eserleri*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:27, İstanbul.

DURAN, Alev, (2020). “*Macar Türkolojisi*”, **Belgi Dergisi**, C.2, S.20, Denizli.

ECKMANN, J., (1951). “*Gyula Németh 2 Kasım 1890- 15 Aralık 1976*”,**Türk Dili Belleten**, III. Seri, Sayı: 14- 15, Ankara.

EREN, Hasan, (1997). “*Halasi-KunTibor*”,**Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 15, İstanbul.

EREN, H., (1998). **Türklük Bilimi Sözlüğü 1. Yabancı Türkologlar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

EREN, H., (2001). “*Geçmişine Bakan Yalnız Bir Ulus: Macarlar*”,**Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 36, Sayı: 215.

GÜMRÜKÇÜOĞLU, Saliha Okur, (2005). “*Hukuk Tarihi Açısından Hüseyin Namık Orkun ve Fasikülleri*”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 5, İstanbul.

GÜMÜŞKILIÇ, Mehmet, (2012). “*Macaristan Türkolojisi Üzerine Bir Biyo-Biyografi Denemesi*”,**TurkishStudies- International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic**, Ankara.

GÜNGÖRMÜŞ, Naciye, (2010). **Macaristan’da Değişim ve Demokrasiye Geçiş (1989-2009)**, Köksav Yayınları, Ankara.

KAHRAMAN, Kemal, (2003). “*LigetiLajos (1902-1987)*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C:27, Ankara.

KIRBAÇ, Selçuk, (2012). “*Balkan Türkoloji Tarihçesi ve Balkan Türkologları*”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı**, Ankara.

KOŞAY, Hamit Zübeyr, (1977), “*Gyula Németh*”, **Bellekten**, Cilt: 41, Sayı:161, Ankara.

KÖKSAL, Orhan, (2016). “*İlk Türkoloji Çalışmaları ve Macaristan Örneği*”, Türklük Bilimi Ulusal Öğrenci Sempozyumu, **İhtimal Dergisi ve Türkiye Bilgi Enstitüsü**, Balıkesir.

KUŞÇU, Ayşe D., (2010). “*Portre: Prof. Dr. Mekki Şerif Başta*”, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt:30, Sayı: 280, Ankara, Aralık.

MUDRAK, Oleg, (2015). “*Nagyszentmiklós Hazinesine Ait Bir Kaptaki Avar Yazısı*”, çev.: Emine Atmaca- ReshidaAdzhumerova, **Gazi Üniversitesi Türkiyat Dergisi**, Ankara.

NÉMETH, Gyula, (2014), *Attila ve Hunlar*, çev.: Tarık Demirkan, **Kömen Yayınları**, Konya.

NÉMETH, G., (2019). **Yurt Tutan Macarlığın Oluşumu**, çev.: Dr. Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz, Paradigma Akademisi Yayınları, İstanbul.

NÉMETH, G., (1913). “*KóborláokKis-Ázsiában*” (*Anadolu’da Geziler*), **Budapeşte**.

NÉMETH, G., (2014). **Folklorik ve Dinî Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları**, çev. Abdurrahman Güzel, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

NÉMETH, G., (2018). **Kumuk ve Balkar Söz Notları**, çev. Hüseyin Namık Orkun, TDK, Ankara.

ÖGEL, Bahaeddin (2014). **Türk Mitolojisi**, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

ÖNER, Mustafa, (2015). “*Türk Dünyası ve Türkoloji*”, **Aydın Türklük Dergisi**, Sayı:1.Aydın.

ÖZKAN, Abdullah (2015). **Osmanlı’nın İzinde, İmparatorluğun Üç Kıtadaki İzleri**, Boyut Yayınları, İstanbul.

PARLATIR, İsmail, (2016). “*Hasan Eren (1919-2007)*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C: Ek-1, İstanbul.

PRINCE, John Dyneley “*Macar Dilindeki Türkçe Unsurlar*”, Çeviren: M. Turgut BERBERCAN, **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:2 sayı:2, Çankırı.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H., (2002). “*KOŞAY, Hamit Zübeyr*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 26, Ankara.

SZILÁGYI, Szilárd., (2007)., “*Ignác Kúnos, Türk Folklor Araştırmalarında Bir Öncü*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

TAN, Nail, (2016). “*Türkolojinin/Türklük Biliminin İki Büyük Kaybı Üzerine*”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 42/1. Ankara.

TÁS, AndrásRóna, (2015). **Gyula Németh**; Çeviren: İsmail Doğan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TÜRKER, Pınar Yiğit, (2017) “*Macaristan’da Türkoloji Çalışmalarına Genel Bir Bakış: Türkoloji’nin Gelişimi ve Macar Türkologlar*”, **Dede Korkut’un İzinde 30 Yıl Prof. Dr. Üçler BULDUK’a Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar**, Alpaslan Demir (ed.), Ankara, Gece Kitaplığı.

TÜZEL, Hakkı Murat (2003). “*Yurt Tutuş Öncesi Macar Tarihi*”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara.

YAVUZARSLAN, Paşa, (2019). “*Prof. Dr. Hasan Eren’in Türkçenin Sözvarlığı Üzerine Yaptığı Çalışmalarda Etimolojik Prensipler*”, **Türkbilig Dergisi**, Ankara.

YÜCE, Nuri, (2006). “*Németh Gyula (Julius)*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:32, İstanbul.

YÜCE, Nuri, (1981). “*Gyula Németh Hayatı ve Eserleri*”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, XXIII’den Ayrı Basım, İstanbul.

İnternet Kaynakları:

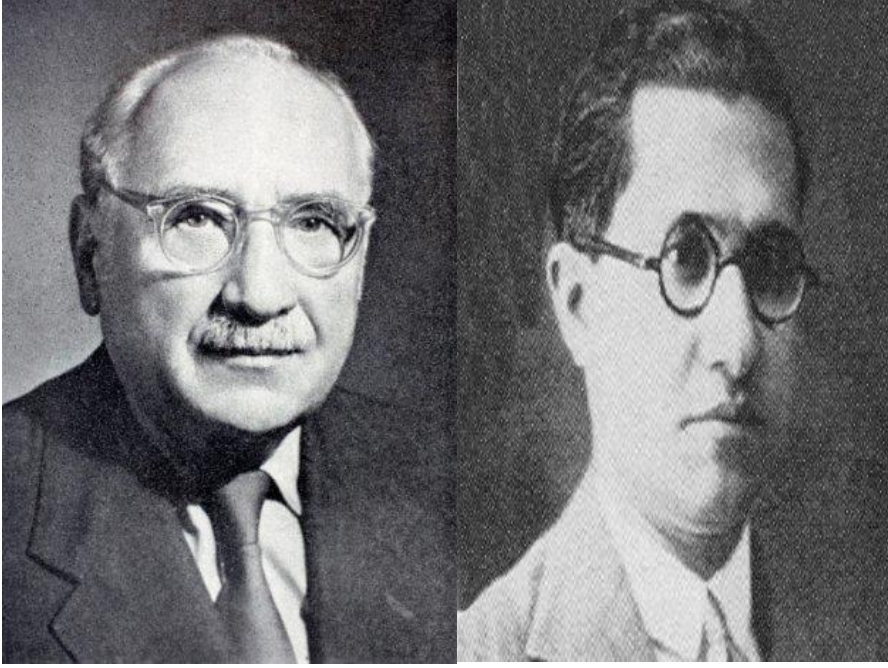
https://en.wikipedia.org/wiki/György_Györffy Edinim Tarihi: 01.11.2020.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/nemeth-gyula-julius> Edinim Tarihi: 17. Ekim. 2020

<https://www.biyografya.com/biyografi/14113> Edinim Tarihi: 20.10.2020.
<https://www.biyografya.com/biyografi/12466> Edinim Tarihi: 20.10.2020.
<http://www.turkmacar.org.tr/prof-dr-mekki-serif-bastav/> Erişim Tarihi: 21.10.2020.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/eren-hasan> Edinim Tarihi: 22.10.2020.
<https://www.tkbe.hu/emlekoldal/ligeti-lajos-1901-1987> Edinim Tarihi: 23.10.2020.
<https://turkinfo.hu/guncel-tr/turkiye-benim-ikinci-vatanim-diyen-macar-turkolog-janos-eckmann/> Edinim Tarihi: 25.10.2020.
<https://alchetron.com/György-Györffy> Edinim Tarihi: 28.10.2020.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/halasi-kun-tibor> Edinim Tarihi: 01.11.2020.
https://www.ae-info.org/ae/Member/Hazai_György Edinim Tarihi: 03.11.2020.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/rasonyi-laszlo> Edinim Tarihi: 04.11.2020.
<https://1000kitap.com/yazar/zsuzsa-kakuk> Edinim Tarihi: 06.11.2020.

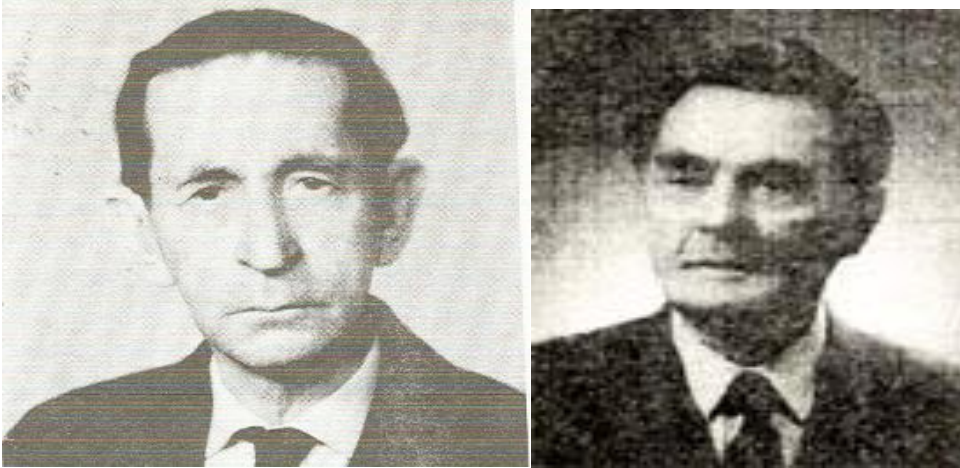
EKLER

Ek 1: Gyula Németh ve Yetiştirdiği Türkologlar

Resim 1: Gyula (Julius) Németh¹¹⁷

Resim 2: Hüseyin Namık Orkun¹¹⁸

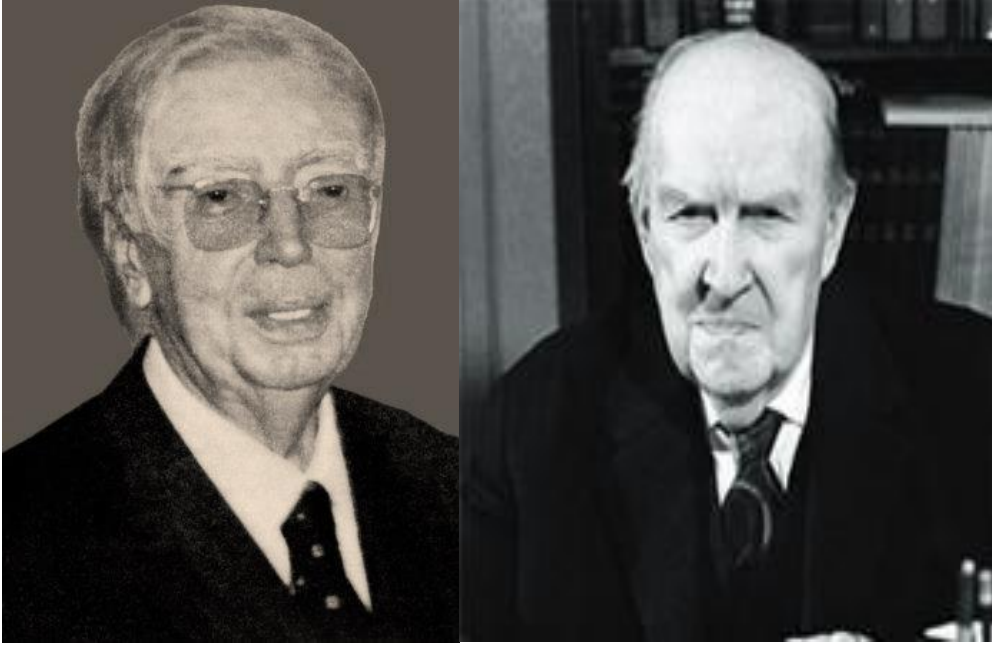
Resim 3: Hamit Zübeyr Koşay¹¹⁹ Resim 4: Şerif Baştav¹²⁰

¹¹⁷<https://islamansiklopedisi.org.tr/nemeth-gyula-julius> Edinim Tarihi: 17. Ekim. 2020

¹¹⁸<https://www.biyografya.com/biyografi/14113> Edinim Tarihi: 20.10.2020.

¹¹⁹<https://www.biyografya.com/biyografi/12466> Edinim Tarihi: 20.10.2020.

¹²⁰<http://www.turkmacar.org.tr/prof-dr-mekki-serif-bastav/> Erişim Tarihi: 21.10.2020.

Resim 5: Hasan Eren¹²¹ Resim 6: Lajos Ligeti¹²²

Resim 7: János Eckmann¹²³ Resim 7: György Györfy¹²⁴

¹²¹<https://islamansiklopedisi.org.tr/eren-hasan> Edinim Tarihi: 22.10.2020.

¹²²<https://www.tkbe.hu/emlekoldal/ligeti-lajos-1901-1987> Edinim Tarihi: 23.10.2020.

¹²³<https://turkinfo.hu/guncel-tr/turkiye-benim-ikinci-vatanim-diyen-macar-turkolog-janos-eckmann/>
Edinim Tarihi: 25.10.2020.

¹²⁴<https://alchetron.com/György-Györfy> Edinim Tarihi: 28.10.2020.

Resim 8: Tibor Halasi-Kun¹²⁵

Resim:9 György Hazai¹²⁶

Resim 10: László Rásonyi¹²⁷

Resim 11: Zsuzsa Kakuk¹²⁸

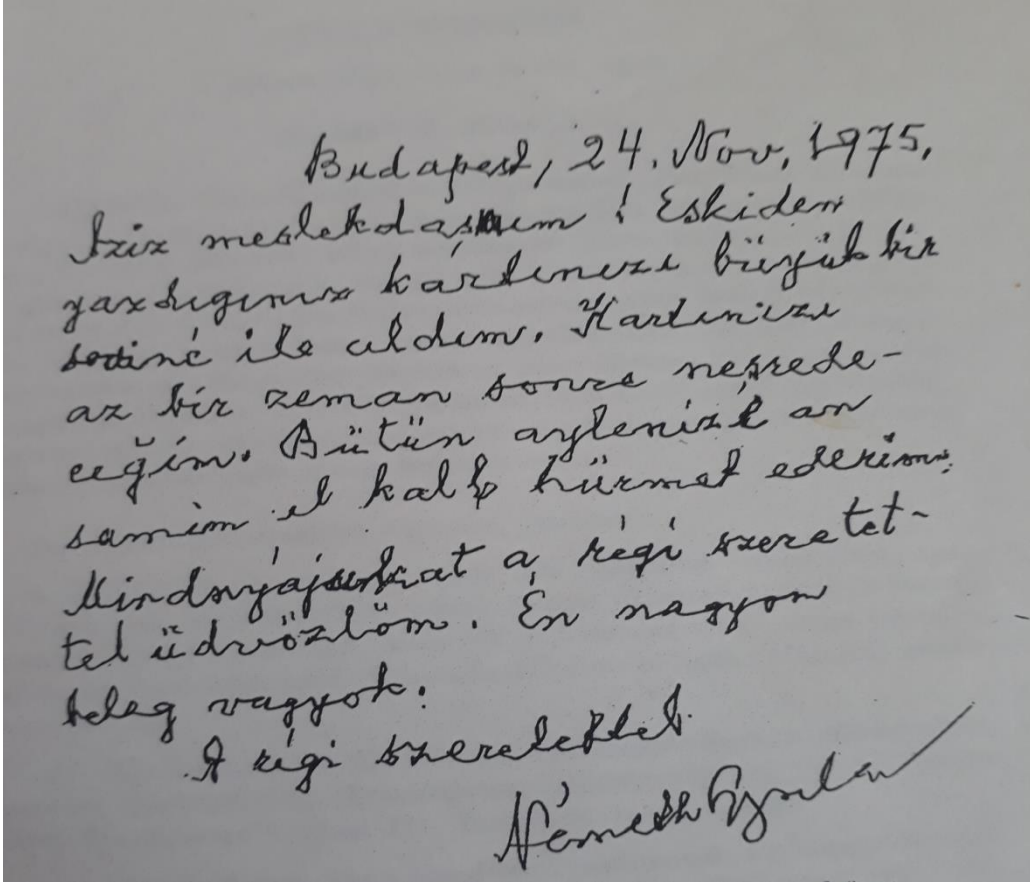
¹²⁵<https://islamansiklopedisi.org.tr/halasi-kun-tibor> Edinim Tarihi: 01.11.2020.

¹²⁶https://www.ae-info.org/ae/Member/Hazai_Gyorgy Edinim Tarihi: 03.11.2020.

¹²⁷<https://islamansiklopedisi.org.tr/rasonyi-laszlo> Edinim Tarihi: 04.11.2020.

¹²⁸<https://1000kitap.com/yazar/zsuzsa-kakuk> Edinim Tarihi: 06.11.2020.

Ek 3: Gyula Németh'in Hamit Zübeyr Koşay'a Yazdığı Mektup

Resim 13: Ölümünden bir yıl önce titrek elle yazmış olduğu mektubunda Hamit Z. Koşay'a ağır hasta olduğunu söylemiştir.¹³⁰

Ek 4: Gyula Németh'in 1908-1974 Yılları Arasındaki Yayımlanmış Eserleri¹³¹

1908

1) "Kisáziában [=Anadolu'da]: BH XXVIII, No.189 (7 Ağustos 1908),11-12.

1909

2) *Tatárföldön*[=Tatar topraklarında] : BH XXIX, No 187 (8 Ağustos 1909),12-13.

3) *A tatárokromlása* [=Tatarların çöküşü]: BH XXXIX, No 198 (22 Ağustos 1909), 13-14."

1910

¹³⁰ H.Z. Koşay, a.g.m., s.1.

¹³¹Nuri Yüce, "Gyula Németh Hayatı ve Eserleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXIII'den Ayrı Basım, İstanbul, 1981, s. 252-261.

mandzsuköznyelvhez= Andrejrudnev, *Noviedannrepoživojmandžurskojreči i šamanstvu*, S. Petersburg 1912. – Tanıtma: NyK XLI (1912),373-376.

15) E. vonHoffmeister, *durchArmenien (EineWanderung) und der ZugXenophonsbis zum SchwarzenMeere (EineMilitär- geographischeStudie)*, Leipzig-Berlin 1911.- Tanıtma: ZDMg LXVI (1912), 146-147.”

1913

16) “*KóborláokKis- Ázsiában* [= Anadolu’da Geziler] (FöldrajziIfjúságiOlvasmányok [=Coğrafya Gençlik Yazıları] 1. Budapest 1913, 44s.

17) *Nagymagyarországfelé* [=Büyük Macaristan’a doğru] : BH XXXIII, No 195 (17 Ağustos 1913), 33-34.

18) *A csuvastanítónál*[=Çuvaş öğretmenini ziyaret]: BH XXXIII, No 200 (24 ağustos 1913), 35-36.

19) *Németh Gyula dr.Jelentése az ufaicsuvasokköztettnyelvészetitanulmányútjáról* ([=Dr. Gyula Németh’inUfa Çuvaşları arasında yaptığı dilcilik gezisi hakkındaki raporu]: KSz. XIV (1913), 211-213.

20) *Mongol elemek a magyarnyelvben* [=Macarca’daki Moğolca Unsurlar]: MNyr. XLII (1913), 241-246.

21) *A török-mongol a-félehangokfejlödése a csuvasban*[=Çuvaşça’da Türk- Moğol a seslerinin gelişmesi] :NyK XLII (1913), 75-85.

22) *VámbéryÁrmin* 1832-1913: NyK XLII (1913),468.

23) *DieRätseldesCodexCumanicus*: ZDMG LXVII (1913), 577-608.

24) *PastinszyJános, A legújabbtörökirodalomföbbsépviselei* ([=En yeni Türk edebiyatının başlıca kişileri], Budapest 1912.- Tanıtma: EPhK XXXVIII (1913), 760-761.

25) *Sbornikmaterialovdl’aopisanijamestnostej i pl’emenKavkaza*,Bd. 42.- Tanıtma: ZDMG LXVII (1913), 547-548.”

1914

26) “*Über den UrsprungdesWortesšamanundeinigeBemerkungenzurtürkisch-mongolischenLautgeschicte*:KSz XIV (1914), 240-249.

27) *Khedive*:MNy. X (1914), 461.

28) *A török-mongolnyelvviszonyhoz* [=Türk- Moğol dil ilişkileri üzerine] :NyK XLIII (1914), 126-142.

- 29) *Az ösjakuthangranalapjai*[=Ana-Yakut ses bilgisinin temelleri]: NyK XLIII (1914), 276-326, 448-476.
- 30) *Mészáros Gyula, Magyarországikünnnyelvémlékek* [=Kuman dilinin Macaristan'daki kalıntıları]. Budapest 1914.- Tanítma: EPhK XXXVIII (1914), 706-709.”

1915

- 31) *“Törökszójegyzék* [=Türkçe el sözlüğü] : A budaibasákmagyarnyelvülevelezése [=Buda pašalarının Macarca mektupları] I, szerk. [=toplányanlar]TakátsÁndor, EckhardtFrencz, Szekfü Gyula, Budapest 1915, 545-546.
- 32) *A nagyszentmiklósifeliratokhoz* [= Nagyszentmiklós yazítлары üzerine] :EPhK XXXIX (1915), 495-497. <Bk.33.>
- 33) *Az <<Attila-kincs>>feliratainakügye I, A Nagyszentmiklósifeliratokhoz* [=Attila definesinin yazítлары meselesi I, Nagyszentmiklós yazítлары üzerine]: Ethnographia XXVI (1915), 216-217. <Bk. 32.>
- 34) *Dielangen Vokale im Jakutischen*: KSz. XV (1914-1915), 150-164.
- 35) *Köpü* [=Yayık]: MNy. XI (1915), 144.
- 36) *A törmagánhangzójához*[=Tör<kama> kelimesinin vokali üzerine]: MNy. XI (1915), 176.
- 37) *Bolgár-törökjövevényyszavainkhoz* [=Bulgar Türkçesinden alınma kelimelerimiz üzerine] :MNy. XI (1915), 316-318.
- 38) *Nyelvtudományésarchaelógia* [=Dilbilimi ve arkeoloji]: MNy. XI (1915), 377-378.
- 39) HorgerAntal, *a nyelvtudományalapelvei(Bevezetés a nyelvtudományba)* [=Dilbiliminin ana hatları (Dilbilimine giriş)]. Budapest 1914.- Tanítma: NyK XLIV(1915),106-110.”

1916

- 40) *“TürkischeGrammatik*(sammlungGöschén 771). Berlin-Leipzig 1916. 126 s. <Bk.51,272>.
- 41) *TürkischesLesebuch mit Glossar, Volksdichtungund moderne Literatur* (SammlungGöschén 775). Berlin-Leipzig 1916, 106 s.
- 42) *Az <<Attila-kincs>>feliratainakügye* ([=Attila definesinin yazítлары meselesi] :EPhK XL (1916), 419-422.
- 43) *A biráló felelete* [=Eleştiricinin cevabı]: EPhK XL (1916), 675-679.

- 44) *Ürge* (*Spermophilus citellus*): MNy. XII. (1916), 24-25.
- 45) *A töröknyelvnek* [=Türk dilleri]: MNy. XII (1916), 115-118.
- 46) *Nem hajt a tatár* [=Atlı kovalamıyor]: MNy. XII (1916), 124.
- 47) *Vannak-e araberedetűbolgár-törökszavaink?* [=Macarcada Arapça kaynaklı Bulgar Türkçesi kelimeler var mı?]: MNy. XLV (1916), 213-215.
- 48) *A nagyszentmiklósi kincs revíziója* [=Nagyszentmiklós gömüsünün yeniden ele alınması]: TSz; V (1916), 285-286.
- 49) *Zu den «Osttürkischen-Dialektstudien» von. Bang, undMarquart*: ZDMG LXX (1916), 447-448.
- 50) Sebestyén Gyula, *A magyar rovásírás hiteles emlékei* [=Macaroyamazısınıningüvenilirkalıntıları].Budapest1915. -Tanıtma: EPhK XL (1916), 560-570.“

1917

- 51) *„TürkischeGrammatik, Durchgesehener Neudruck* (Sammlung Göschen 771).Berlin-Léipzig 1917. 126 s.<Bk. 40, 272. >
- 52) *Türkisch-deutsches Gesprächsbuch* (Sammlung Göschen 777). Berlin-Leipzig 1917. 106 s.
- 53) *Türkisches Übungsbuch für Anfänger* (Sammlung Göschen 778). Berlin-Leipzig 1917. 110 s.
- 54) *Thomsen a nagyszentmiklósi kincs félırátaıról* [=Nagyszentmiklós gömüsünün yazısı hakkında Thomsen’in düşüncesi]: EPhKXLI (1917), 638-641.
- 55) *A régi magyar írás eredete* [=Eski Macar yazısının kaynağı]: NyK XLV (1917), 21-44.
- 56) VilhelmThomsén, *Turcica. Etudesconcernant l’interprétation des inscriptionsturques de la Mongolie et de la Sibérie* (SusToim. XXXVII), Helsingfors 1916. - Tanıtma: NyK XLV (1917), 121-124.“

1918

- 57) *„Gyarló* [*«Názik»*]: Emlék Szily Kálmánnak a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének nyolczvanadik születésnapja alkalmából [=Macar DilbilimiCemiyeti başkanı Kálmán Szily’nin sekseninci doğum yıldönümünü

dolayısıyla armağanı], Budapest 1918; 114.

58) *A nagyszentmiklósi kincs körül* [=Nagyszenmiklósgömüsü hakkında] : Turán 1918, 265-267, 325-329.

59) *Válasz Sebestyénnek* [=Sebestyén'e cevap]: Turán 1918, 332-333.

60) *Bernhard Munkácsis ossetische Studien*: Turán 1918, 448.

61) Carl Brockelmann, *'Ali's Qişsa'ı Jusuf, Der älteste Vorläufer der osmanischen Literatur. (Aus den Abhandlungen der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, Jg. 1916, Nr. 5), Berlin 1917. -Tanıtma: Turán 1918, 109-112.*

62) *Die- neueren Sprachen*, Bd. XXV (1917), H. 1. - Tanıtma :Turán 1918, 114-115.

63) *Magyar Nyelv*(=*Ungarische Sprache*), Bd. XIII (1917), Heft 1-6.-Tanıtma: Turán 1918, 115. .<Bk. 70.>

64) *Nyelvtudományi Közlemények*[=*Sprachwissenschaftliche Mitteilungen*],Bd. XLIV, Bd. LXV. [doğrusu: Bd. XLV], Heft 1. -Tanıtma: Turán 1918, 117-119, 181-182, 257-261, 435-436, 502.

65) *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Bd. LXXI, Heft 1-2. - Tanıtma: Turán 1918, 120. <Bk. 68, 73.>

66) Krause, Paul R., *Die Türkei (Aus Natur und Geisteswelt 469)*, Leipzig 1916. - Tanıtma:Túrán1918, 124.

67) W. Bang. *Turcica* (Sonderdruck aus Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft. Jg. 1917), Leipzig 1917. -Tanıtma: Túrán 1918,249-251.

68) *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen, Gesellschaft*, Bd. 71, 3-4. Heft. - Tanıtma: Turán 1918, 261-265. <Bk. 65, 73.>

69) *Keleti Szemle (Revue Orientale)*, Bd. XVII. - Tanıtma: Turán 1918, 433.

70) *Magyar Nyelv* (=Ungarische Sprache), Bd. XIII (1917), Heft 4, 7-10. - Tanıtma: Turán 1918, 434-435. <Bk. 63.>

71) W. Bang, *Vom Köktürkischen zum Osmanischen, Vorarbeiten zu einer vergleichenden Grammatik des Türkischen*. 1. Mitteilung (Abhandl. d. königl. Preuss.

Akad. d. W., Jg. 1917, Phil.-hist. Klasse, Nr. 6), Berlin 1917. - Tanítma: Turán 1918, 488-490.

72) Hacki Tewfik (Galandjizade), *Türkisch-Deutsches Wörterbuch*, Zweite Auflage, Leipzig 1917. - Tanítma: Turán 1918, 499-500.

73) *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Bd. 72, 1-2. Heft. - Tanítma: Turán 1918, 503-504. <Bk. 65; 68.>“

1919

74) „*Das Ferah-näme des Ibn Hatib, Ein osmanisches Gedicht aus dem XV. Jahrhundert*.-:Le Monde Oriental XIII (1919), 145-184. <Bk. 85.>“

1920

75) „*Nincstelen*[«Yoksul»]: MNy. XVI (1920), 91.

76) Szinnyei, Josef: *Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur*(Ungarische Bibliothek I, 1), Berlin-Leipzig 1920. -Tanítma: EPhK XLIV (1920), 94-95.“

1921

77) „*Régi török jövevényszavaink és a turfáni emlékek* [=Macareadaki eski Türkçe unsurlar ve Turfan kalıntıları]: KCsA I (1921), 71-76.

78) *On ogur, hét magyar, Dentümogyer* [=Onogur, Yedi-Macar, Dentümogyer]: KCsA I (1921), 148-155. <Bk. 81.>

79) *Török jövevényszavaink középső rétege* [=Macarcadaki Türkçe unsurların orta tabakası]: MNy. XVII (1921), 22-26.

80) *Turán*:MNy. XVII (1921), 109. <Bk. 83. >

81) *On ogur, hét magyar, Dentümogyer*[=Onogur, Yedi-Macar, Dentümogyer]: MNy. XVII (1921), 205-207. <Bk. 78. >

82) *Kégl Sándor*: TSz. X (1921), 184-185.

83) *Turán*: Uj Nemzedék [=Yeni Kuşak]: III, No 38 (423) (17 Şubat 1921), 2. <Bk. 80. >

84) *Proceedings of the British Academy*, 1915-1916. -Tanítma: KcsA I (1921), 94-96.

85) *Le Monde Oriental* XII (1919) 145-184. *Das Ferah-näme des Ibn Hatib, Ein osmanisches Gedicht aus dem XV. Jahrhundert, von J. Németh*: KCsA I (1921), 176-177. <Bk. 74. >

86) A. Fischer, *Die Vokalharmonie der Endungen an den Fremdwörtern des Türkischen (Morgenländische Texte und Forschungen, I Bd., Heft 2)*, Leipzig 1920. - Tanıtma: ZDMG LXXV (1921), 275-278.“

1922

87) „*A Turkish Word in Gurtius Rufus?* : Hirth Anniversary Volume (Asia Major, Introductory Volume), London 1922, 274-279.

88) *Uj elmélet a magyarság kialakulásáról* [=Macarların kaynağı hakkında yeni bir görüş]: KCsA I (1922), 181-182. <Török János takma adıyla yayımlanmıştır. >

89) *Zur Kenntnis der Petschenegen*: KCsA I (1922), 219-225. <Bk. 91. >

90) ‘*Szent*’ jelentésű egy szavunk eredete [=Macarca «Kutsal» anlamına gelen egy kelimesinin kaynağı]: KCsA I (1922), 242-243.

91) *A besenyök ismeretéhez* [=Peçenekler üzerine]: MNy. XVIII (1922), 2-7
<Bk. 89. >

92) *Karczag*: MNy. XVIII (1922), 125-127.”

1923

93) „*Törökök és Magyarok* [=Türkler ve Macarlar]: Napkelet [=Doğu]
I (1923), 176-178.

94) Heinrich Winkler: *Die altaische Völker- und Sprachenwelt* (Osteuropa - Institut in Breslau, Quellen und Studien, VI. Abt., Sprachwissenschaft I. Heft), Leipzig-Berlin 1921. - Tanıtma: NyK XLV1 (1923), 145-147.

1924

95) *Hunok, bolgárok, magyarok* [=Hunlar, Bulgarlar, Macarlar]: BSz. CXCv (1924), 167-178.

96) *Hunok, bolgárok, magyarok* [=Hunlar, Bulgarlar, Macarlar]: BSz. İstanbul 1918. - Tanıtma: KCsA I (1924), 330-332. <Bk. 99.>“

1925

97) „*Debrecen nevének eredete* [=Debrecen adının, kaynağı]: Emlékkönyv dr.Gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján [=Dr. Kont Kuno Klebelsberg'in çeyrek yüzyıllık kültür siyaseti çalışmaları hatırasına ellinci doğum yıldönümü dolayısıyla armağanı], Budapest 1925, 139-141. <Bk. 98. >

98) *Debrecen nevének eredete* [=Debrecen adının menşei]: MNy. XXI (1925), 273-274. <Bk. 97.>

99) [Köprülüzade Mehmet Fuad'ın*Türk Edebiyatında İlk Mutesavvıflar* (İstanbul 1918) başlıklı eseri üzerine bir tanıtma]: *Türkiyat Mecmuası* I (1925), 288-289. <Bk. 96. >”

1926

100) Die köktürkischen Grabinschriften aus dem Taledes Talas in Turkestan: KCsA II (1926), 134-143.

101) *Zur Erklärung des Denkmals am Ongin*: KCsA II (1926), 198. [=Johann Török takma adıyla yayımlanmıştır.]

102) *Koldus* [=«Dilenci»]: KCsA II (1926), 198 <Bk. 103.>

103) *A koldus és dió szóhoz* [=Koldus «dilenci» > ve dió «ceviz» > kelimeleri üstüne]: , KCsA II (1926), 238. <Török János takma adıyla yayımlanmıştır; bk. 102. >

104) *Két oszmánli eredetű indulatszó a magyarban* [=Macarcada Osmanca asıllı iki ünlem] : MNy. XXII (1926), 284.

105) Pastinszky János, *Gyakorlati magyar-török szótár, Madsar ve türk lugat kitabı*, s. 1. [1922]. - Tanıtma: KCsA II (1926), 192-194.”

1927

106) „*Josef Bzinneyi*: KCsA II (1927), 239-240.

107) *Der Volksname türk*: KCsA II (1927), 275-281. <Bk. 109.>

108) *Berichtigung*: KCsA II (1927), 329-330.

109) *A türk népnév* [=Türk kavim adı] : MNy. XXIII (1927), 271-274. <Bk. 107. >

110) *Thomsen Vilmos* : MNy XXIII (1927), 533-535.

111) *La provenance du nom bulgar*: *Symbola grammatica in honorem Ioannis Rozwadowski* II, Cracoviae 1927, 217-222.

112) Fekete Lajos, *Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába*, Első füzet (A Magyar Királyi Országos Levéltár Kiadványai), Budapest 1926. - Ludwig Fekete, *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmässigkeit in Ungarn*, 1. Lieferung (Veröffentlichungen des Kön. Ung. Staatsarchivs), Budapest 1926. -Tanítma: Századok [=:Yüzyıllar] LXI (1927), 428-429.“

1928

113) „*Akadémiánk és a keleti filologia*[=Macar Akademisi ve şarkiyatçılık]: BSz. CCXI (1928), 80-95.

114) *Duba — Duna* [«Tuna»]?-MNy. XXIV (1928), 87-88.

115) *Géza*: MNy. XXIV (1928),.147-151.

116) *Az uráli és török nyelvek ösi kapcsolata* [=Ural ve Türk dilleri arasındaki en eski bağlar]: NyKXLVTI (1928), 62-84. <Bk. 160, 191,206.>

1929

117) *Magna Hungaria*:Beiträge zur historischen Geographie, Kulturgeographie, Ethnographie und Kartographie, vornehmlich des Orients, hrg. von Hans Mžik, Leipzig-Wien 1929, 92-98.

118) *A magyar népnév legrégibb alakjai* [=Macar kavim adının en eski şekilleri]: MNy. XXV (1929), 8-9.

119) *Szabirok és Magyarok*[=Sabirlerve Macarlar]: MNy. XXV (1929), 81-88.”

1930

120) „*A honfoglaló magyarság kialakulása* [=Yurt Kuran Macarların Teşekkürü]. Budapest 1930. 350 s.

121) *Bernhard Munkácsi*: KCsA II (1930), 331-332.

122) *Zu den Rätseln des Codex Cumanicus*:KCsA II (1930),366-368.

123) *Der Name Gül-Baba*: KCsA II (1930), 379.

124) *A magyarság östörténete*[=Macarların eski tarihi]: Magyar Kálvinisták Naptára az 1930. évre [=Macar Kalvincileri takvimi 1930], Budapest [1929], 113-115.

125) *Die petschenegischen Stammesnamen*:UJb. X (1930), 27-34.

126) Franz Babinger, Robert Gragger, Eugen Mittwoch, J. H. Mordtmann,

Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzeit(Ungarische Bibliothek, Erste Reihe 14), Berlin-Leipzig 1927. - Tanıtma: KCsA H (1930), 374-377.

127) Jan Rypka, *Báqı als Ghazeldichter*,Pragae 1926. -Tanıtma: KCsA II (1930), 377-378.

128) Aurélien Sauvageot: *Recherchessur le vocabulaire des languesouralo-altaïques*, Budapest 1929. -Tanıtma,;NyK XLVII (1930), 467-475. <Bk. 156. >“

1931

129) „*Nyelvtudományunk és a történetírás* [=Macar Dilbilimi ve tarihçilik] : A magyar történetírás új útjai [r=Macar tarihçiliğinin yeni yolları] (MSzK III), Budapest 1931, 365-396.

130) [*Vihor*]:MNY. XXVII (1931), 78-79.

131) *Maklár*: MNY. XXVII (1931), 145-147.

132) *Özön* [=«Tufan»]: MNY. XXVII (1931), 226-227.

133) *A magyar turánizmus* [=Maear turancılığı]: MSz. XI (1931), 132- 139.

134) *Árpád-kori törökjeink (Kié volt a nagyszentmiklósi kincs?)* [=Árpádlar çağında Macaristan Türkleri (Nagyszentmiklós gömüsü kime aitti?)]: *Népünk és Nyelvünk* [=Halkımız ve Dilimiz] III (1931), 169-185.

135) *Az új török írás* [=Yeni Türk yazısı]: NyK XLVIII (1931), 160-161.

136) *Török nyelvészeti irodalom* [=Türk dilciliğiyle ilgili yeni yayınlar] I: NyKXLVIII (1931), 136-147. <Bk. 162. >

137) Géza Fehér, *Die Inschrift des Reiterreliefs von Madara*,Sofia 1928. -Tanıtma: Századok [=Yüzyıllar] LXV (1931), 78-82.“

1932

138) „*A nagyszentmiklósi kincs feliratai* [=Nagyszentmiklós gömüsü yazıtları] (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai [=Macar Dilbilimi Derneği Yayınları] 30). Budapest 1932. 35 s. <Bk. 139, 145, 154, 161, 216, 285. >

139) *Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós, Mit zwei Anhängen: I. Die Sprache der Petschenegen und Komanen; II. Die ungarische Kerbschrift* (BOH II). Budapest-Leipzig 1932. 84 s. + VI lev. <Bk. 138, 145, 154, 157, 161, 216, 285. >

- 140) *Zum Begriff der tawba, Ein Beitrag zu den christlich-mohammedanischen Beziehungen*: Festschrift für Georg Jacob zum siebzigsten Geburtstag, Leipzig 1932, 200-208.
- 141) *Proizhodät na imenata «Kobrat» i «Esperüch»* [=KobratveEsperühadlarının menşei], prevede [=tercümeeden] V. Beşevliev :Izvestija na IstoričeskotoDružestvo v Sofija XI-XII (1931-1932), 169-177. <Bk. 143, 144. >
- 142) *A csíkszentmihályi felirat* [=Csíkszentmihályi yazıtı] : KCsA II (1932), 434-436 + [1] lev.
- 143) *Die Herkunft der Namen Kobrat und Esperüch*:KCsA II (1932), 440-447. <Bk. 141, 144. >
- 144) *A Kobratés Eszperüh nevek eredete*[=Kobratve Esperühadlarının kaynağı]: MNy. XXVm (1932), 5-11. <Bk. 141, 143.>
- 145) *A nagyszentmiklósi kincs feliratai* [=Nagyszentmiklós gömüsünün yazıtları]: MNy. XXVI (1932), 65-85, 129-139. <Bk. 138, 139, 154, 161, 216, 285. >
- 146) *La préhistoire hongroise*: Nouvelle Revue de Hongrie XLVI (1932), 460-468.
- 147) Tadeusz Kowalski, *Karaimische Texte im Dialekt von Troki*(Mémoires de la Commission Orientale de l'Académie Polonaise des Sciences et Lettres Nr. 11), W Krakowie 1929. - Tanıtma: KCsAII,(1932) 452-454.
- 148) Hans August Fischer, *Schah Ismajil und Gülüzar*, Ein türkischer Volksroman (Türkische Bibliothek 26), Leipzig 1929. -Tanıtma: KCsA II (1932), 454-457.
- 149) G. Raquette, *The Accent Problem in Turkish* (Lund UniversitetsÄrsskrift, N. F., Avd. 1, Bd. 24, Nr. 4), Lund-Leipzig 1927: KCsA II (1932), 457.“

1933

- 150) *„Petz' Wirkung in Ungarn ausserhalb der Germanistik*: Festschrift für Gideon Petz (Német Philologiai Dolgozatok-Arbeiten zur Deutschen Philologie LX), Budapest 1933, 34-36.
- 151) *Dentümogyer*: Liber semisaecularis Societatis Fenno-Ugricae(SUSToim. LXVII), Helsinki 1933, 290-295.
- 152) *Csepel*: MNy. XXIX (1933), 11-12.
- 153) *Az újjázületett Törökország* [=Yeni Türkiye]: MSz. XIX (1933), 328-333.

- 154) *Les inscriptions du trésor de Nagyszentmiklós* [I]: RÉH XI (1933), 5-38. <Bk. 138, 139, 145, 161, 216, 285.>
- 155) Raquette, G., *Täji bilä Zohra, Eine osttürkische Variante der Sage von Tahir und Zohra*(Lunds Universitets Årsskrift, N. F., AvdI, Bd. 26, Nr. 6). Lund-Leipzig 1930. - Tanıtma: OLZ XXXVI (1933), 115-117.
- 156) Sauvageot, Aurélien, *Recherches sur le vocabulaire des langues ouralo-altaïques*, Budapest 1929. - Shirokogoroff, S. M., *Ethnological and Linguistical Aspects of the Ural-Altai Hypothesis* (Reprinted from Tsing-Hua Journal, vol. 6), Peiping 1931. - Duda, H. W., *Fasl-ı Ferhat*, İstanbul 1931. - Tanıtma: OLZ XXXVI (1933), 557-561. <Bk. 128. >”

1934

- 157) „*A magyar rovásírás* [=Macar oyma yazısı] (A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve [=Macar Dilbilimi El Kitabı] II, 2). Budapest 1934. 32. s. + VII lev. <Bk. 139, 285. >
- 158) *Thúry József l. tag emlékezete* [=Haberleşme üyesi József Thúry'nin anılması] (A Magyar Tudományos Akadémia Elhúnyt Tagjai Fölött Tartott Emlékbeszédék [=Macar Bilimler Akademisi Ölmüş Üyeleri Hakkında Söylenen Anma Demeçleri] XXII, 6 [doğrusu 3]). Budapest 1934. 25 s. <Bk. 212. >
- 159) *Németh Gyula r. t. megemlékezése Wilhelm Bang Kaup k. tag elhúnyta alkalmából*[=Asli üye Gyula Németh'in, dış üye W. BangKaup'un ölümü dolayısıyla verdiği anma demeci] :Akadémiai Értesítő [=Akademi Belleteni] XLIV (1934), 369-370.
- 160) *A törökség öskora*[=Türklerin eski çağı]: Emlékkönyv BerzeviczyAlbert úrnak, a M. T. Akadémia elnökének, tiszteleti taggá választása harmincadik évfordulója alkalmából [=Macar Bilimler Akademisi Başkanı Bay Albert Berzeviczy'ye, onur üyeliğe seçilmesinin otuzuncu yıldönümü dolayısıyla armağanı], Budapest 1934, 158-174. <Bk. 116, 191, 206. >
- 161) *Les inscriptions du trésor de Nagyszentmiklós* [II]: RÉH XII (1934), 126-136 +. [I] lev. <Bk. 138, 139, 145, 154, 216, 285.>
- 162) *Török nyelvészeti irodalom*,[=Türk dilciliği ile ilgili yeni yayınlar] II: NyKXLVIII (1934), 471-478. <Bk. 136.>”

1935

- 163) „*Körösi Csoma Sándor célja* [=S. Körösi Csoma'nın hedefi] (Előadások Körösi Csorna Sándor Emlékezetére [=S. Körösi Csoma'yi Anma Konferansları] 10). Budapest 1935. 20 s.
- 164) *A töröktabur szó eredete* [=Türkçe «tabur» kelimesinin kaynağı]: MNy. XXXI (1935), 178-181. <Bk. 169. >
- 165) *A székelyek eredetének kérdése* [=Sekellerin kaynağı meselesi]: *Századok* [=Yüzyıllar] LXIX (1935), 129-156. <Bk. 183, 192. >
- 166) Hamit Zübeyr, İshak Refet, *Anadilden derlemeler*, Ankara 1932. -Tanıtma: NyKXLIX. (1935), 397-398.
- 167) Moravcsik Gyula, *A magyar történet bizánci forrásai* [=Macar tarihinin Bizans kaynakları], Budapest 1934. -Tanıtma: Századok [=Yüzyıllar] LXIX (1935), 110-111.”

1936

- 168) „*Keleti eredetű magyar ruhanek* [=Doğu asıllı Macar giyim adları]: NyK L (1936), 321-328.
- 169) *Über den Ursprungdestürkischen Wortes tabur*: UJb. XV (1936), 541-547. <Bk. 164. >“

1937

- 170) „*A tarka lovak országa* [=Alaca atların ülkesi]: Ethnographia (1937), 103-107. <Bk. 177. >
- 171) *A bölcsészeti oktatás és a középiskolai tanárképzés reformja* [=Felséfe Fakültesi öğretiminin ve lise öğretmenleri yetiştirilmesinin reformu]: Magyar felsőoktatás, Az 1936. évi december hó 10- től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai [= Macar yüksek öğretimi, 10-16 Aralık 1936'da yapılmış Ulusal Yüksek Öğretim Kongresi çalışmaları], III, Budapest, 1937, 11-24.
- 172) *Tok halnevünk eredete és néhány szó a magyarság ösfoglalkozásairól* [=Macarcatokbalıkadının kaynağıveMacarların ilkel çalışmaları hakkında birkaç söz] :MNy. XXXIII (1937), 135-140.
- 173) *Mundzsuk , Bendeguz*:MNy. XXXIII (1937), 216-221.
- 174) *A hiung-nuktól as oszmánli nyelvtanig* [=Hiung-

nu'lardanOsmanlıgramerinekadarkar]: MNy. XXXIII (1937), 323-329.

175) *Gombocz Zoltán*: Szövetségi Évkönyv, Kiadja az Eötvös Kollégium Volt Tagjainak Szövetségé [Birlik Yıllığı, Eötvös Koleji Eski Üyeleri Birliği Yayınları] XIV-XV (1936-1937), 3-11.”

1938

176) „*Az Országos Felsőoktatási Kongresszus bölcsészeti vonatkozásai* [=Ulusal Yüksek Öğretim Kongresinin Felsefe Fakültesi ile bağları] (Országos Felsőoktatási Tanács [=Milli Yüksek Öğretim Konseyi] 2) .Budapest 1938. 19 s.

177) *Dos Volk mit den scheckigen Pferden*:KCsA I. Erg. Bd. (1938), 345-352. <Bk. 170. >

178) *Turkológiai portyázások*[=Türkoloji denemeleri] : MNy. XXXIV (1937),60-63.”

1939

179) “*Zur Kenntnis des geschlossenen e im Türkischen*:KCsA I. Erg. Bd. (1939), 515-531. <Bk. 196. >

180) *A magyar népnév, a magyar törzsnevek, a kazár népnév* [=Macar Kavimadı, Macar kabile adları, Hazar kavimadı] : MNy. XXXV (1939), 63-71.“

1940

181) „*Az intézet megalakulása és első évi működése* [=Enstitünün kuruluşu ve birinci yıldaki çalışması] : A Budapesti Kir. Magy. Pázmány Péter-Tudományegyetem Bölcsészeti Kara Magyarorságtudományi Intézetének működése az 1939/40. tanévben [=Macar Krallığı Budapeşte Péter Pázmány Üniversitesi Felsefe Fakültesi Hungaroloji Enstitüsünün 1939/40 ders yılındaki çalışmaları], Budapest 1940, 3-9.

182) *Die Orientalistik in Ungarn*: Actes du XXe Congrès International des Orientalistes, Bruxelles 5-10 septembre 1938, Louvain 1940, 308-309.

183) *La question de Poriginedes Sicules*: Archivum Europe Centro- Orientalis VI (1940), 208-241. <Bk. 165, 192. >

184) *Előszó*[=Önsöz] : Attila és hunjai [=Attila ve Hunları] (MSzK XVI),. Budapest 1940, 7-10. <Bk. 273, II : 6.>

185) *A hunok nyelve* [=Hunlann dili] : a. y., 217-226, notlar 315-316. <Bk. 210, 274, II : 6, II : 11. >

- 186) *Hunok és magyarok* [=Hunlar ve Macarlar] : a.y., 265-270, notlar 320-322. <Bk. 275, II : 6.>
- 187) *A magyar kereszténység eredete* [=Macarlarda Hristiyanlığın başlangıcı] : BSz. CCLVI (1940),14-30.
- 188) *Gróf Teleki Pál*: KCsA III (1940), I-VIII <1941'de yayımlandı. >
- 189) *Die Volksnamen quman und qûn*: KCsA III (1940), 95-109. <1941'de yayımlandı; bk. 197.>
- 190) *Emphatische Formen in der türkischen Mundart von Vidin*:Scritti in Onore di Luigi Bonelli (Pubblicazioni dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli, Annali, N. S. I.), Roma 1940, 87-95.
- 191) *Türklüğün Eski Çağı*,Macarcadanceviren Şerif Baştav: Ülkü XV . (1940), 299-306, 509-518. <Bk.116, 160, 206. >

1941

- 192) *La question de l'origine des Sicules*(Etudes sur l'Europe Centre- Orientale 27.) Budapest 1941. 34 s. <Bk. 165, 183. >
- 193) *Az intézet 1940/41-i működése*[=Enstitünün 1940/41'deki çalışması] : A Budapesti Kir. Magy. Pázmány Péter-Tudományegyetem Bölcsészeti Kara Magyarorságtudományi Intézetének működése az 1940/41. tanévben [=Macar Krallığı Budapeşte Péter Pázmány Üniversitesi Felsefe Fakültesi Hungaroloji Enstitüsünün 1940/41 ders yılındaki çalışması], Budapest 1940, 3-6.
- 194) *Zur Erklärung der Orchoninschriften*:Festschrift Friedrich Giese, aus Anlass des siebzigsten Guburtstags überreicht von Freunden und Schülern (Die Welt des Islams, Sonderband), Berlin 1941, 35-45. <Bk. 204. >

1942

- 195) *Török jövevény szók*[=Türkçeden alınma kelimeler] : Emlékkönyv Melich János hetvenedik születésnapjára [=János Melich'e yetmişinci doğum yıldönümü dolayısıyla armağan], Budapest 1942, 286- 300.
- 196) *A zárt e bolgár-török jövevény szavainkban* [= Macarcanın Bulgar Türklerinin dilinden alınma kelimelerindeki kapalı e sesi]: MNy. XXXVII(1942), 1-11. <Bk. 179. >

197) *A kunok neve és eredete*[=Kumanların adı ve kaynakları]: Századok [=Yüzyıllar] LXXVI (1942), 166-178. <Bk. 189.>

198) A. von Gabain, *Alttürkische Grammatik, mit Bibliographie, Lesestücken und Wörterverzeichnis, auch Neutürkisch* (Porta Linguarum Orientalium XXIII), Leipzig 1941. -Tanıtma: Deutsche Literaturzeitung LXIII (1942), 342-346. <Bk. 221. >“

1943

199) *Körösi Csoma Sándor lelki alkata és fejlődése* [=Sándor Körösi Csoma'nın karakteri ve gelişmesi] (Erdélyi Tudományos Füzetek [=Erdel İlmî Broşürleri] 149). Kolozsvár 1943. 15 s. <Bk. 200. >

200) *Körösi Csoma Sándor lelki alkata és fejlődése* [=Sándor Körösi Csoma'nın karakteri ve gelişmesi]: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Désen 1942. október hó 18-20. napján tartott tizenhetedik vándorgyűlésének emlékkönyve [=Erdel Müze Birliğinin 1942 yılının 18-20 Ekim günlerinde Dés'te yaptığı on yedinci gezisi toplantısının armağanı], Kolozsvár 1943, 5-17. <Bk. 199.>

201) *Sólyom, karvaly*[=«Doğan», «atmaca»]: MNy. XXXIX (1943), 99-104.

1944

202) Ritter, Hellmut, *Karagös, Türkische Schattenspiele*, 2 Folge (Bibliotheca Islamica 13a), Leipzig 1941. -Tanıtma: OLZ XLYII (1944), 135-136. <Bk. 256. >

1945

203) „*A székelírás egy új emléke: a homoródkarácsonyfálvi felirat* [= Sekel yazısının yeni bir kalıntısı :Homoródkarácsonyfalva yazıtı]: MNy. XLI (1945), 11-16 + [2] lev.

1946

204) *[Or]hun kitabelerinin izahı*, Türkçeye çeviren Sâdettin Buluç: TDED I (1946), 53-61. <Bk. 194.>

1947

205) *Nevelés az egyetemen*[= Üniversitede eğitim] : A Pázmány péter Tudományegyetem Tanácsának 1947. szeptember 20'i beiktató és tanévet megnyitó ünnepélyes nyilvános ülésén mondott beszédek [= Péter Pázmány Üniversitesi

Senatosunun 20 Eylül 1947 ders yılı açılış törenindeki demeçler], Budapest 1947, 20-37.

206) : *Probleme der türkischen Urzeit: Analecta Orientalia Memoriae Alexandri Csomade Körös dicata (BOH V)*., Budapestini 1942- 1947, 57-102. <Bk. 116, 160, 191. >

1948

207) *A mohamedán vallásgyakorlat népi formáinak ismeretéhez (A tévhit szertartása Vidinben)*(İslam dinindeki halk adetleri üzerine (Vidin’de tevhit töreni) : *Ethnographia* LIX (1948), 1-4. <1949’- da yayımlandı; bk. 208. >

208) *La cérémonie du tewhid á Vidin: Ignace Goldziher Memorial Volume, Pt. I*, Budapest 1948, 329-335. <Bk. 207. >

209) *Balassa Bálint és a török költészet [=Bálint Balassa ve Türk şiir sanatı] : Magyar századok, Irodalmi műveltségünk történetéhez [=Macar yüzyılları, Edebî kültürümüz üzerine]*, Budapest 1948, 80-100. <Bk. 222, 231.>

210) *Hunlarm dili*, Macarcadan çeviren J. Eckmann: TDB, seri III, sayı 12-13 (Ocak-Aralık 1948), 106-114. <Bk. 185. 274, II : 6, II : 11.>

1949

211) *Le système des noms des peuples turcs : Actes du XXIe Congrès : International des Orientalistes*, Paris 1949, 174. <Bk. 217. >

1950

212) *J. Thury (Thury József emlekezete)*, Çeviren Ziya Tuğal, Eser T. Halasi Kun tarafından incelenmiştir (Macar Bilim Eserleri Serisi: 1). İstanbul 1950. XVIII + 34 s. + [1] res. <Bk. 158. >

212) *Goldziher's Jugend: AOH I (1950)*, 7-25.

213) *Die Zeremonie des Mevlud in Vidin: AOH I (1950)*, 134-140.

214) *Sztálin nyelvtudományi cikkei és a hazai nyelvtudomány feladatai* [=Stalin’in dilbilimiyle ilgili makaleleri ve Macar dilbiliminin ödevleri]: *Szabad Nép* (=Hür Halk) VII, No 277 (29 Kasım 1950), 6. <Bk. 218, 219. >

215) *Peçenek ve Kumanlarm dili*, .Çeviren J. Eckmann: TDB, seri III, sayı 14-15 (Ocak 1950), 97-106. <Bk. 138, 139, 145, 154, 161, 285.>

1951

- 216) *Le systéme des noms de peuple turcs*: Journal Asiatique CCXXXIX (1951) , 69-70, <Bk. 211. >
- 217) *Sztálin nyelvtudományi cikkei és a hazai nyelvtudomány feladatai* [=Stalin'in dilbilimiyle ilgili makaleleri ve Macar dilbiliminin ödevleri] : MTANyIOK I (1951), 3-20. <Bk. 215, 219. >
- 218) *Sztálin nyelvtudományi cikkei és a hazai nyelvtudomány feladatai* [=Stajin'in dilbilimiyle ilgili makaleleri ve Macar dilbiliminin ödevleri]: Társadalmi Szemle [=Toplum Dergisi] VI (1951), 73-88. <Bk. 215, 218. >
- 219) *Rabghuzi Narrationes de Prophetis, Cod. Mus. Brit. Add. 7851, Reproduced in Facsimile. With an Introduction by K. Grönbech, Copenhagen 1948. - Tanıtma: ALH I (1951), 237-239.*
- 220) A. von Gabain, *Alttürkische Grammatik, mit Bibliographie, Lesestücken und Wörterverzeichnis, auch Neutürkisch, 2. verb. Aufl.. Leipzig 1950. - Tanıtma: ALH I (1951), 239-241. <Bk. 198.>*

1952

- 221) *Die türkischen Texte des Valentin Balassa*: AOH II (1952), 23-61.
<Bk. 209, 231. >
- 222) *Ein türkischer Text aus Vidin über die Pilgerfahrt*: Documenta islamicainedita, Ricardo Hartmann viro de studiis islamicis meritissimosacrum, Berlin 1952, 273-277.
- 223) *A kevert nyelvrendszer kérdéséhez (Az oszmán-török nyelv kettős rendszere)* [=Karma dil sistemi meselesi üzerine (Osmanlı Türk dilindeki sistem ikiliği)]: MTANyIOK II (1952), 313-332. <Bk. 226.>
- 224) *Le passage öü dans les parlersturcs de la Roumélie nordouest*:
Rocznik Orientalistyczny XVII (1951-52), 114-121. <1953'te yayımlandı.>

1953

- 225) *Zur Kenntnis der Mischsprachen (Das doppelte Sprachsystem des Osmanischen)*: ALH III (1953), 159-199. <Bk. 224.>
- 226) *Neuere Untersuchungen über das Wort tábor 'Lager'*: ALH III (1953), 431-446.

<Bk. 236, 239. >

227) *Wanderungen des mongolischen Wortes nökür 'Genosse'*: AOH III

(1953) 1-23. <Bk. 229. >

228) *Kun László király nyögérei* [=Kral Kun László'nun nyöger'leri]: MNy. XLXX

(1953), 304-318. <Bk. 228. >

229) *A szovjet turkológia* [=Sovyet türkolojisi]: MTANyIOK IV (1953) 105-116.

<Bk. 268. >

230) *Bálint Balassa'nun Türkçe manzumeleri* :Tercüman 1953. <Bk.209, 222>

231) Brockelmann, Carl, *Osttürkische Grammatik der islamischen Literatursprachen Mittelasiens*, 1. Lfg., Leiden 1951. -Tanıtma: OLZ XLVIII (1953), 265-

269. <Bk. 248. >

1954

232) *Balassi Bálint török verseihez* [=Bálint Balassi'nin Türkçe manzumeleri

üzerine]: Irodalomtörténeti Közlemények [=Edebiyat Tarihi Bildirileri] LVIII (1954), 386-392. <Bk. 240. >

233) *Beszámoló bulgáriai tanulmányutamról* [=Bulgaristandaki inceleme gezim hakkında bildiri]: MTANyIOK V (1954), 213-218.

234) *Németh Gyula elnöki zárószava*[=Başkan Gyula Németh'in kapanış demeci]: MTANyIOK VI (1954), 47.

235) *Újabb kutatások a tábor szó történetéhez* [=Tábor <<tabur>> kelimesi üzerine yeni araştırmalar]: NyK LVI (1954), 117-128. <1955'te yayımlandı; bk. 227, 239.>

236) Heuser-Şevket, *Türkçe-almanca lügat, Türkisch-deutsches Wörterbuch*,3. verb. u. stark erweit. Aufl., Wiesbaden 1953. - Tanıtma : OLZ XLIX (1954), 349-352. <Bk. 284.>

1955

237) *Nyelvtudományunk múltja, jelene és jövője* [=Dilbilimimizin geçmişi, bugünü ve geleceği]: A magyar tudomány tiz éve, 1945-1955 [=Macar biliminin on yılı, 1945-1955], Budapest 1955, 21-39.

238) *Die Herkunft des ung. Wortes tábor*: ALH V (1955), 224. <Bk.227,236.>

239) *Türkische Balassa-Texte in Karagöz-Spielen*: AOH V (1955), 175-180. (Hulâsa: a.y. Suppl., 9-10). <Bk. 233.>

240) Benzing, Johannes, *Einführung in das Studium der altaischen Philologie und der Turkologie*, Wiesbaden 1953. -Tanıtma: OLZ L (1955), 146-148.

241) Gabain, Annemarie von, *Inhalt und magische Bedeutung der alttürkischen Inschriften* (S.- A. aus Anthropos, Bd. 48), Freiburg 1953. - Tanıtma: OLZ L (1955), 461-463.

1956

242) *Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*. Sofia 1956. 74 s. <Bk. 247.> .

243) *Zu den türkischen Aufzeichnungen des Georgievits*:CharisteriaOrientaliapræcipue ad Persiampertinentia, IoanniRypka ... hoc volumen sacrum, Praha 1956, 202-209.

244) *Nem, török eredetü-e úr szavunk?*[= Macarcadakiúr kelimesi Türkçe asıllı mı?]: Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára [=DezsőPais'in yetmişinci doğum gününe armağan], Budapest 1956, 358-364.

245) *Két török szó a Szabács Viadalában* [=Szabács'in fethinde iki Türkçe kelime]: MNy. LII (1956), 307-310.

246) *Bulgária török nyelvjárásainak felosztásához* [=Bulgaristan Türk ağızlarının bölünüşü üzerine]: MTANyLOK X (1956), 1-60. <Bk.243.>

247) Brockelmann, Carl, *Osttürkische Grammatik der islamischen Literatursprachen Mittelasiens*, 2-6. Lfg., Leiden 1951-1954. -Tanıtma: OLZ LI (1956), 444-446. <Bk. 232. >

1958

248) *Eine Wörterliste der Jossen, der ungarländischen Alanen*(Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jg. 1958, Nr. 4). Berlin 1959. 36 s. + II lev. <1959'da yayımlandı; bk. 251, 253,263.>

249) *Zur Geschichte des Wortes tolmács 'Dolmetscher'* : AOH VIII (1958), 1-8. (Hulâsa: a.y. Suppl., 3). <Bk. 254.>

- 250) *Egy jáász szójegyzék az Országos Levéltárban* [=Ulusal Arşivde bir Yas kelime fihristi]: MTANyIOK XII (1958), 233-259 + Illev. <Bk. 249, 253, 263. >
- 251) *Feriz bég*: MTANyIOK XIII (1958), 89-94. <Bk. 287. >
- 252) *A jáász szójegyzékhez* [=Yas kelime fihristi hakkında] : MTANyIOK XIII (1958), 485-486. <Bk. 249, 251, 263.>
- 253) *A tolmács szó történetéhez* [=Tolmács <<tercüman>> kelimesinin tarihi üzerine]: NyKLX (1958), 127-132. <Bk. 250.>
- 254) Jyrkänkallio, P., *Zur Etymologie von russ. tolmač «Dolmetscher» und seiner türkischen Quelle* (StudiaOrientalia XVII 8), Helsinki 1952. - Tanıtma: OLZ LIII (1958), 432.
- 255) Ritter, Hellmut: *Karagös, Türkische Schattenspiele, Dritte Folge*, Wiesbaden 1953. - Tanıtma: OLZ LIII (1958), 466. <Bk. 202.>
- 256) Räsänen, Martti, *Beiträge zu den türkischen Runeninschriften* (StudiaOrientalia XVII, 6), Helsinki 1952. -Tanıtma: OLZ LIII (1958), 567.

1959

- 257) KakukZsuzsa [-Németh Gyula], *Az orkhoni feliratok* [=Orhunyasıtıları] : A magyaarok elődeiről és a honfoglalásról [= Macarların selefleri ve yurt tutuşu hakkında], Kortársak és krónikások hirasásai [=Çağdaşların ve kronikçilerin bildirileri], Szerkesztette [=Redaktör] Györffy György (Nemzeti Könyvtár, Történelem) [= Millî Kütüphane, Tarih], Budapest 1959, 27-43.
- 258) *Spuren der türkischen Sprache in Albanien* : Akten des Vierundzwanzigsten Internationalen Orientalisten-Kongresses, München, 28. August bis 4. September 1957, Wiesbaden, 1959, 378-380. <Bk.269.>
- 259) *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára* [=MacarDilinin Açıklamalı Sözlüğü]: Magyar Tudomány [=Macar Bilimi] LXVI = új folyam [=yeni seri] IV (1959), 639-644.
- 260) Joki, AulisJ., *Wörterverzeichnis der Kyzyl-Sprache* (StudiaOrientalia XIX, 1), Helsinki 1953. - Tanıtma: OLZ LIV (1959), 51-52.
- 261) Deny, Jean, *Principes de grammaireturque («Turk»deTurquie)*, Paris 1955. - Tanıtma: OLZ LIV (1959), 609-613.

1960

- 262) *Spisokslov na jazikejasov, vengerskihalan*,Perevodsnemeckogoi primečanija V. I. Abaeva (SeveroOsetinskijnaučno-issledovatel'skij Institut). Ordzonikidze 1960. <Bk. 249, 251, 253.>
- 263) Herbert W. Duda: *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi*. Kopenhagen, Munksgaard, 1959 -Tanıtma: AOH X (1960), 307-308.
- 264) [Korreferátum a Magyar Tudományos Akadémia 1960. évi nagygyűlésén a Nyelv és Irodalomtudományi Osztály munkájáról szóló beszámolóhoz] (=MacarBilimlerAkademisiGenelKurulunun 1960 yilindakioturumunda DilveEdebiyatBilimiŞubesininçalışmaları hakkındakiraporlailgilikonuşma]: MTANyIOK XVI (1960), 215-218.
- 265) *Osmanlı-Türk dili tarihi araştırmalarının yeni yolları: VIII Türk Dil Kurultayında okunan Bilimsel Bildiriler*, 1957 (Türk Dil Kurumu Yayınlarından - sayı 179), Ankara 1960, 1-14.
- 266) Menges, Karl Heinrich, *Glossar su den volkskundlichen Texten aus Ost-Turkistan II* (Akademie der Wissenschaften u. d. Literatur. Abhandl. d. Geistes- u. sozial-wiss. Kl., Jg. 1954), Wiesbaden 1955. -Tanıtma: OLZ LV (1960), 70-71.
- 267) *Zum Geleit: Sovietico-Turcica*, Beiträge zur Bibliographie der türkischen Sprachwissenschaft in russischer Sprache in der Sowjetunion 1917-1957, Mit Unterstützung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und unter Mitwirkung einer Arbeitsgemeinschaft des Turkologischen Instituts der Universität Budapest redigiert von Georg Hazai (BOH IX), Budapest 1960, 5-10. <Bk.230.>

1961

- 268) *Traces of the Turkish Language in Albania*: AOH XIII (1961) 9-29. <Bk. 259.>
- 269) *Németh Gyula elnöki megnyitója* [=Başkan Gyula Németh'in açılış demeci]: MTANyIOK XVIII (1961) 7-10.
- 270) *Reise um zwei kiptschakische Ortsnamen in Ungarn*: UAJb. XXXIII (1961), 122-127.¹³²

1962

¹³² György Hazai, "Gyula Németh'in Eserleri", Németh Armağanı, haz: J. Eckmann, A.S. Leved, M. Mansuroğlu, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1962, s. 15-40.

- 271) *Turkish Grammer*. English adaptation of the German original by T. Halasi-Kun (Publications in Near and Middle East Studies, Columbia University. Series B. I.). 's-Gravenhage 1962. 111 s. <Bk.40,51>
- 272) *Önsöz: Attila ve Hunları* (Tercüme eden: Şerif Baştav). AÜDTCFY 106 (İstanbul 1962), 3-6. <Bk. 184, II: 6, II: 11.>
- 273) *Hunlarm dili: Attila ve Hunları* (Tercüme eden: Şerif Baştav). AÜDTCFY 106 (İstanbul 1962), 215-224, 313-314. <Bk. 185, 210.>
- 274) *Hunlar ve Macarlar: Attila Hunları* (Tercüme eden: Şerif Baştav). AÜDTCFY 106 (İstanbul 1962), 261-265, 318-320. <Bk.186.>
- 275) *Eine türkisch-mongolische Wortsippe und ihre ungarische Beziehungen: AOH XV* (1962), 211-218.
- 276) Egy ótörök jövevényyszó a magyarban az állattenyésztés köréből. *Kérődzik* [= *Macarcada hayvancılık lailgilieski Türkçe birkelime. 'Gevişgetirmek'*]: MNy LVIII (1962), 30-36.
- 277) Die «Lebensrute» in einem türkischen Märchen von Vidin: *Oriens XV* (1962), 304-314.
- 278) Deny, Jean, Grönbech, Kaare, Scheel, Helmut, u. Zeki Velidi Togan, *Philologiae Turcicae Fundamenta I*. Wiesbaden 1959. - Tanıtma: OLZ LVII (1962), 61-71.
- 1963**
- 279) *Köre, görhegirhes* [= Kırılma, çatlak, gevrek] : NyÉ 38 (Budapest 1963), 188-190.
- 280) *Tarka* [= 'Ala'] : NyÉ 40 (Budapest 1963), 279-281.
- 281) Spetsial'me problemitjurkskoga jazikoznanija v Vengrii: *VJa. XII, 6 (1963), 126-136.*
- 282) Annamarié v. Gabain, *Das uigurische Königreich von Chotscho 850- 1250*. Berlin 1961. - Tanıtma: DLZ LXXXIV (1963), 305-306.
- 283) Heuser-Şevket, *Türkçe-almanca lügat. Türkisch-deutsches Wörterbuch. 5., verb. Aufl., verfasst u. hrsg. v. Fritz Heuser, Wiesbaden 1962-* Tanıtma: OLZ LVIII (1963) 592-593. <Bk. 237.>

1964

- 284) *Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós. Mit zwei Anhängen: I. Die Sprache der Petschenegen und Komanen. II. Die ungarische Kerbschrift* (BOH II.). Budapest 1932. Photomechanischer Neudruck. The Hague 1964. 85 s. <Bk. 138, 139, 145, 154, 157, 161, 216. >
- 285) *Elnöki megnyitó: A matematikai nyelvészet és a gépi fordítás kérdései* [=Başkanın açış konuşması: Matematiğe dayanan dilbilim ve makine tercümesi meseleleri]: ANyT II (1964), 7-9.
- 286) *Feriz Beg von Kruševac, 1454: Der Islam* XXXIX (1964), 192-196. <Bk. 252. >
- 287) *La provenance du nom Bulgar: (Pohodženijanazvi «Bolgari»): Onomastica* No. 28 (Winnipeg 1964), 12 s.
- 288) *Zu den E-Lauten im Türkischen: StOrF* XXVIII, 14 (1964), 19 s.
- 289) *Obščieproblemitjurkskogojazikoznanija v Vengrii: VJa.* XIII, 6 (1964), 119-125.
- 290) Fokos - Fuchs, D. R., *Rolle der Syntax in der Frage nach Sprachverwandtschaft - mit besonderer Rücksicht auf das Problem der uralaltaischen Sprachverwandtschaft.* Wiesbaden 1962. - Tanıtma: ALH XIV (1964), 381-384.
- 291) Žirmunskij, W. M. : *Skazanie ob Alpamiše i bogatirskajaskazka* : AN SSSR. Institut Mirovoj Literaturi im. A. M. Gor'kogo. Institut Vostokovedenija. Moskva 1960. -Tanıtma: OLZ LIX (1964), 589-592.

1965

- 292) *Die Türken von Vidin. Sprache, Folklore, Religion* (BOH X.). Budapest 1965. 420 s.
- 293) *Eine Benennung für scheckige Tiere bei Türken und Ungarn: ALH* XV (1965), 79-84.
- 294) *Das Zimmerhandwerk der Turko-Bulgaren im Spiegel der alt-türkischen Lehnwörter der ungarischen Sprache: AOH* XVIII (1965), 55-60.
- 295) *Ein ungarisches Lehnwort in Byzanz im 10. Jahrhundert: Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung.* Wolfgang Steinitz zum 60. Geburtstag am 28. Februar 1965 dargebracht Veröffentlichungen der sprachwissenschaftlichen Kommission der DAdW Nr. 5 (Berlin 1965), 291-294, <Bk.

297.>

296) *Egy magyar jövevényszó Bizáncban a X. Században*[=Bizans'da Macarcadan 10. y.y.da alınmış bir kelime]. MNy LXXXIX (1965), 231-234. <Bk. 296.>

297) *Linguistics: Science in Hungary* (Budapest 1965), 179-197.

298) *Kereit, Kerey, Giray*:UAJb XXXVI (1965), 360-365.

299) Laude-Cirtautas, Ilse, *Der Gebrauch der Farbbezeichnungen in den Türkdialekten*. Wiesbaden 1961. (Ural-Altäische Bibliothek, hrsg. v. O.Pritsak, X.) - Tanıtma: OLZ LX (1965), 62-64.

1966

300) *Turkish Reader for Beginners*(English translation of the German original by T. Halasi-Kun). (Publications in Near and Middle East Studies. Columbia University. Series B. II.). The Hague-Paris 1966, 71 s. <Bk. 41, 53.>

301) *Ungarische Stammesnamen bei den Baschkiren* : ALH XVI (1966),1-21. <Bk. 305, 323. >

302) *Baskirföldi magyar őshazáról*[=MacarlarınBaşkırtlar ülkesindeki ilk vatanları hakkında): ÉT XXI (1966), 596-599.

303) *Az «életvessző» egy vidini török mesében* [=Vidin'den bir Türk masalındaki «hayat ağacı»): Ethnographia LXXVII (1966), 451-452.

304) *Magyar törzsnevek a baskiroknál*[=Başkurtlar arasındaki Macar boy adları): NyKLXVIII (1966), 35-50. <Bk. 302, 323.>

305) *Proishozhdenie russkogo slova «karandaş»* :TSb; (Moskva 1966), 105-114. <Bk. 309. >

306) Tietze, Andreas: *TurkishLiterary Reader* (Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Vol. 22). Bloomington-Den Haag 1963.-Tanıtma: OLZ LXI (1966), 165-166.

307) *Turkologie*. Mit Beiträgen von A. v. Gabain, O. Pritsak, N. Poppe, J. Benzing, K. H. Menges, A. Temir, Z.V. Togan, F. Taeschner, O. Spies, A. Caferoğlu, A. Battal-Taymas. (Handbuch der Orientalistik, hrsg. v.B. Spuler. I. Abt.: Der Nahe und Mittlere Osten, V, 1.: Altaistik). Leiden-Köln 1963. - Tanıtma: OLZ LXI (1966), 479-482.

1967

- 308) *Das russische Wort karandaš 'Bleistift':* ALH XVII (1967), 211-221 <Bk.306. >
- 309) *Köprülüüze Mehmet Fuat. 1890-1966:* AOH XX (1967), 363-366.
- 310) *A magyarországi oszmán-török nyelv. Illésházy Miklós török nyelvkönyve 1668-ból* [= Macaristan'da Osmanlı Türkçesi. M. Illésházy'nin 1668 yılından kalma Türkçe Grameri] : NyK LXIX (1967), 57-109.

1968

- 311) *Über alttürkische Sternnamen:* ALH.XV in (1968), 1-6.
- 312) *Die türkische Sprache des Bartholomaeus Georgievits:* ALH XVIII (1968), 263-271.
- 313) *Vengerskielementi v leksikevidinskogovoraturetskogojazika:* Annales Instituti Philologiae Slavicae Universtatis Debrecensis de Ludovico Kossuth Nominatae VIII (1968), 181-184.
- 314) *Turetskij jazık v Vengrii:* VJa. XVII, 2, (1968), 89-95.

1969

- 315) *Der Volksname Karluk und seine semantische Gruppe:* ALH XIX (1969), 13-18.
- 316) *Dvakipčakshihgeografičeskihnazvanija v Vengrii:* IssIT (Alma Ata 1969), 26-34.

1970

- 317) *Die türkische Sprache in Ungarn im siebzehnten Jahrhundert* (BOH XIII.). Budapest- Amsterdam 1970. 281 s.
- 318) *A török- magyartörzsnévadáskorszakai* [=Türk- Macar boy adlandırma dönemleri]: Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia Budapest 1969 [Onomatoloji dersleri. II. Onomatoloji Konferansı, Budapesşte 1969]: NyÉ 70 (Budapest 1970), 229-235.
- 319) *Cikkek:* Világirodalmi Lexikon I. A-Cal [=Makaleleri: Dünya Edebiyatı Ansiklopedisi I. A-Cal] (Budapest 1970), 511, 639.
- 320) Egorov, V, G., *Etimologičeskij slovar' čuvaškogojazika.* Čeboksari: Čuvaškoeknižnoe izdatel'stvo. 1964. 335 s. –Tanıtma: OLZ LXV (1970), 171-173.

1971

- 321) *The Runiform Inscriptions from Nagy-Szent-Miklós and the Runiform Scripts of Eastern Europe*: ALH XXI (1971), 1,52.
- 322) *Vengerskie plemennienazvanija u başkir*: Arheologija i Etnografija Başkirii IV (1971), 249-262. <Bk. 302,305.>
- 323) *Zoltán Gombocz et la théorie des mots d'emprunt turks bulgares d' Hongrois*: Etudes Finno-Ougriennes VIII (1971)- Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot pour son soixante-quinzième anniversaire (Budapest 1972), 203-212.
- 324) *Nomsethniquesturcsd'originietotémistique*: Studia Turcica (Budapest 1971), 349-359.
- 325) *Türk dillerinde yıldız adları ve ülker kelimesinin menşei*: VT (Bakü 1971), 18-26.
- 326) *Karl H. Menges, The Turkic Languages and Peoples, An Introduction to Turkic Studies*. Wiesbaden 1968. –Tanıtma: ALH XXI (1971), 471-473.

1972

- 327) *Gombocz Zoltán (A múltmagyartudósai)* [=Zoltán Gombocz (Geçmişteki macar bilginleri)]. Budapest 258 s.
- 328) *Zoltán Gombocz. Ein ungarischer Sprachforscher (1877-1935)*: ALH XXII (1972), 1-40.
- 329) *Vorbemerkung des Herausgebers: Zur Deutung der Talas-Inschriften von Vilhelm Thomsen (1927)*, ALH XXII (1972), 245.
- 330) *Magyar und Mişer*: AOH XXV (1972), 293-299.
- 331) *Cikk: Világirodalmi Lexicon II. Cam-E* [=Makale: Dünya Edebiyatı Ansiklopedisi II. Cam-E] (Budapest 1972), 1314-1315.

1973

- 332) *Ungarisch tüdö 'Lunge' - ein bulgari-türkisches Lehnwort*: ALH XXIII (1973), 1-5.
- 333) *Das Wolga-bulgarische Wortbaqşi 'gelehrter Herr' in Ungarn*: İTED V (1973), 165-170.
- 334) *Andreas Tietze: The Koman Riddles and Turkic Folklore*. Berkeley and Los

Angeles 1966. –Tanıtma: CAJ XV (1973), 314-317.

335) *Redhouse Yeni Türkçe –İngilizce Sözlük (New Redhouse Turkish- English Dictionary)*. İstanbul 1968.- Tanıtma: OLZ LXVIII (1973), 384-386.

1974

336) *DasungarischeZeitwortgyöz-ni 'siegen'*: ALH XXIV (1974), 273-275.

337) *DieOrientalistik in Ungarn 1938: TheMuslim East. Studies in Honour of Julius Germanus* (Budapest 1974), 11-22.”

2.3 Redaktörlük Çalışmaları:

1) “*Turán*. Folyóiratkeleuropeai, elő- ésbelsőázsiaikutatásokszámara. A MagyarKeletiKultürközpont (TurániTársaság) Közlenye. Zeitschriftfürosteuropäische, vorder- undinnerasiatischeStudien. Anzeiger der Ung. OrientalischenKulturzentrale (TuranischeGesellschaft). 1918, sayı 4 ve 8.

2) *KörösiCsomaArchivum*. A KörösiCsoma- Társaságfoliórata [=KörösiCsoma Derneğinin Dergisi]. Cilt I, II, birinci tamamlayıcı cilt, cilt III. 1921-1941.

3) *A MagyarNyelvtudományKézikönyve*[= Macar Dilbilimi El Kitabı]. Szerkeszti [=Redaktör] MelichJános, GomboczZoltán, Németh Gyula. Cilt I: sayı 1, 3-7, 10-11, 12e, 12 fa; cilt II: sayı 2, 6, 12. Budapest 1922-1942.

4) *BibliothecaOrientalisHungarica*. Cilt I-II.Budapest- Leipzig 1928-1932.

5) *A Budapesti Kir. Magy. PázmányPéter- TudományegyetemBölcsészeti Kara MagyarságtudományiIntézeténekműködése az... tanévben*[=Macar Krallığı Budapeşte PéterPázmány Üniversitesi Felsefe Fakültesi Hungaroloji Enstitüsünün... ders yılındaki çalışması]. 1939/1940, 1940/41. Budapest 1940-1941.

6) *Attila ésHunjai*[= Attila ve Hunları] (MSzK XVI). Budapest 1940. 330 s. + lev., [2] har. < Bk. II: 11.>

7) *Értekezések a Nyelv- ésSzeptudományiOsztályKöréből, KiadjaMagyarTudományosAkadémia az I. Osztályrendeletéből*[=Dilbilimi ve Güzel Sanatı Şubesi İnceleme Alanından Bildiriler, Macar Bilimler Akademisi tarafından-İnci Şubesinin kararı ile – yayımlanmaktadır]. Cilt XXV: sayı 10, cilt XXVI: sayı 10. Budapest 1939-1949.

8) A

Pázmány Péter Tudományegyetem igazgatásárávonatkozó hatályos jogszabályok és elhatározatok gyűjteménye [= Péter Pázmány Üniversitesi idaresiyle ilgili yürürlükteki hukuk kuralları ve prensip kararları külliyatı]. Budapest 1948. 608 s. + [1] lev.

9) *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Cilt I-XXXIV. Budapest 1951-1974.

10) *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. Cilt I-XXVIII. Budapest 1951-1974.

11) *Attila ve Hunları* (Tercüme eden: Şerif Baştav) (AÜDTCFY 106). İstanbul 1962. 328 s. <Bk. II: 6.>”

ÖZET

Macarlar bugünkü yurtlarına yerleşmeden önce göçebe halinde yaşıyorlardı. 896 yılında Orta Avrupa'da yer alan Macaristan'a yerleşen Macarlar, coğrafi konumu sebebiyle çeşitli devletlerin hâkimiyeti altına girmişlerdi. Osmanlı Devleti 1526 yılından 1699 yılına kadar Macarlara hâkimdi. Bu yıllar boyunca kültürel bakımdan birbirlerinden etkilenmişti. ÁrmínVámbéry'nin 1870 yılında Türkoloji Enstitüsü'nü kurmuş ve kökenleri hakkında araştırmalara hız kazandırmıştı. Bu Enstitü'de birçok Türkolog yetişmişti. Onlardan biri de Gyula Németh'di.

Bu tezde Gyula Németh'in hayatı, eserleri ve Türk Tarihi bakımından önemi incelenmiştir. Tez üç bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş bölümünde Türkoloji çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Gyula Németh'in hayatı ve öğrencileri ele alınmıştır. İkinci bölümde eserleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Son bölümde Türk Tarihi bakımından önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Macaristan, Türkoloji, Gyula Németh.

ABSTRACT

Hungarians lived in nomads before settling in their present dormitory. In 896, Hungarians settled in Hungary in Central Europe and came under the domination of various states due to their geographical location.

The Ottoman Empire dominated the Hungarians from 1526 to 1699. Over the years, they were culturally influenced by each other. Ármín Vámbéry founded the Institute of Turcology in 1870 and accelerated research into its origins. Many Turcologists studied at this Institute. One of them was Gyula Németh.

In this thesis, life, Works of Gyula Németh and his importance in terms of Turkish history is examined. The thesis consists of three parts. In the introduction to the thesis, information about Turcology studies is given. In the first chapter, it is discussed with the life and students of Gyula Németh. In the second part, information about his works is given. In the last chapter his importance in terms of Turkish History was tried to be revealed.

Keys: Hungarian, Turcology, Gyula Németh.